

Reilu, turvallinen ja tasa-arvoinen yhteiskunta – SDP:n ratkaisuja Suomen suunnaksi

SDP:n poliittinen ohjelma 2026, puoluehallituksen esitys puoluekokoukselle

Sisällysluettelo

1. Johdanto	4
2. Reilumpi tulevaisuus kasvun Suomessa	5
2.1. Tavoitteenamme on hyvinvoinnin kasvattaminen ja hyvinvointivaltion turvaaminen	5
2.2. Vahva julkinen talous turvaa hyvinvointivaltion	6
2.3. Kasvun Suomi ja Eurooppa	8
2.4. Vastuullinen ilmastopolitiikka kasvun mahdollistajana	11
2.5. Digitalisaatio ja datatalous luovat mahdollisuuksia.....	13
2.6. Työ on hyvinvointivaltion perusta	14
2.7. Tavoitteena uuden luottamuksen työmarkkinat	15
2.8. Vanhenevan väestörakenteen vuoksi tarvitsemme työperäistä maahanmuuttoa	16
2.9. Työntekijöiden hyväksikäyttö ei kuulu työelämään.....	17
3. Hyvä arki reilussa yhteiskunnassa	20
3.1. Huolehditaan nopeasta hoitoon pääsystä ja toimivista palveluista	20
3.2. Tehdään yhdessä läsnäoloa - oikea-aikaista tukea kaikissa elämänvaiheissa	23
3.3. Uutta oppien läpi elämän	26
3.4. Laadukas varhaiskasvatus ja esiopetus luovat vahvan perustan tulevalle koulupolulle	27
3.5. 12-vuotista oppivelvollisuuskoulutusta on vahvistettava	28
3.6. Korkeakouluopintoihin pääsyä on nopeutettava	30
3.7. Aikuiskoulutukseen ja jatkuvaan oppimiseen on panostettava	32
3.8. Työntekijöille turvaa ja suojaa muuttuvassa työelämässä riittävät tukipalvelut turvaten	32
3.9. Sosiaaliturva antaa suojaa elämän erilaisissa tilanteissa	34
3.10. Ihminen on pidettävä keskiössä digitalisaation ja tekoälyn yleistyessä	37
3.11. Hyvä arki kaikkialla Suomessa.....	38
3.12. Tarvitsemme pitkäjänteistä asuntopolitiikkaa, kestävää maankäyttöä ja toimivaa liikennepolitiikkaa	40
4. Turvallinen elämä vahvassa Suomessa	43
4.1. Yhteiskunnallinen eheys ja oikeudenmukaisuus luovat turvallisuutta	44
4.2. Jokaisella on oikeus turvalliseen elämään	44
4.3. Rikollisuuteen on puututtava oikein keinoin	46
4.4. Viranomaisen toimintakyky on turvattava.....	48
4.5. Demokraattisen oikeusvaltion rakenteista on huolehdittava	49
4.6. Tavoitteena oikeudenmukainen, inhimillinen ja hallittu maahanmuutto	50
4.7. Vahva ja laajentuva EU tuo turvaa	51
4.8. Pohjoismaisen yhteistyön merkitys on korostunut.....	53
4.9. YK:ta ja sääntöpohjaista järjestelmää sekä kestävää, oikeudenmukaista maailmaa on vahvistettava	54
4.10. Puolustuskykyä on kehitettävä ja on varauduttava hybridi-vaikuttamiseen	55
4.11. Huoltovarmuudesta ei pidä tinkiä	57
4.12. Luonnon monimuotoisuuden vahvistaminen lisää turvallisuutta.....	58
4.13. Toimiva maatalous lisää kokonaisturvallisuutta.....	59
5. Jokainen meistä on aktiivinen osa hyvinvoivaa ja toimivaa yhteiskuntaa	62
5.1. Demokraattista osallistumista, osallisuutta ja arjen perustaitoja on vahvistettava.....	62
5.2. Tehokkaasta kotoutumisesta on huolehdittava.....	64

5.3. Yksinäisyydestä yhteisöllisyyteen	65
5.4. Järjestö- ja vapaaehtoistoiminta osallisuuden vahvistajana	66
5.5. Mahdollisuuksia aktiiviseen elämään, liikkumiseen ja hyvinvointiin on tuettava	67
5.6. Kulttuuri kuuluu jokaiselle kaikkialla Suomessa	68
5.7. Oikeus nauttia lähiluonnosta ja velvollisuus huolehtia siitä	69
5.8. Ihmisillä on keskeinen rooli eläinten hyvinvoinnin mahdollistajina	69
6. Lopuksi	71

1. Johdanto

Viime vuosien kriisit – kuten pandemia, sota Euroopassa ja ilmastonmuutoksen kiihtyminen – sekä teknologinen murros ja muutokset kansainvälisen politiikan toimintamalleissa ovat muuttaneet maailmaa ja osoittaneet, että vanhat ratkaisut eivät riitä. SDP:n uusi, 2030-luvun puoliväliin katsova poliittinen ohjelma pyrkii vastaamaan näihin haasteisiin. Me haluamme palauttaa ihmisten luottamuksen ja luoda kestäväää pohjaa hyvinvoinnille. Tavoitteenamme on ekologisesti, sosiaalisesti ja taloudellisesti kestävä hiilineutraali hyvinvointivaltio.

Vaikka 2030-luvun puoliväli ei ole kaukana, sinne johtava tie vaatii rohkeutta, yhteistyötä ja luottamuksen rakentamista. On rakennettava tulevaisuutta, jossa jokainen voi luottaa siihen, että Suomi pysyy reiluna, turvallisena ja tasa-arvoisena.

Kun maailma ympärillä muuttuu, myös SDP:n on uudistuttava. Poliittisen ohjelman valmistelun taustaksi SDP:n työryhmät ovat kuulleet lähes sataa ulkopuolista asiantuntijaa, analysoineet kymmentä aikamme keskeisintä yhteiskunnallista ilmiötä ja esittäneet niihin toimenpiteitä. Työskentelyn tavoitteena oli yhdistää tutkittua tietoa ja huolellista analyysiä siitä, miten ilmiöt vaikuttavat tulevaisuuteen, miten politiikan on pystyttävä niihin vastaamaan ja millaisia ratkaisuja SDP niihin tarjoaa. Ilmiötyöhön osallistui 33 työryhmää, joihin kuuluu yhteensä lähes 650 puolueen jäsentä.

Työn tuloksena poliittiseen ohjelmaan on valikoitunut neljä päälinjaa, jotka ohjaavat meitä vuoteen 2035:

- Reilumpi tulevaisuus kasvun Suomessa
- Hyvä arki reilussa yhteiskunnassa
- Turvallinen elämä vahvassa Suomessa
- Jokainen on tärkeä osa hyvinvoivaa yhteiskuntaa

SDP on ollut keskeisessä roolissa hyvinvointivaltion ja tasa-arvoisemman yhteiskunnan rakentamisessa sekä talouden uudistamisessa. Pyrkimyksemme reiluun ja oikeudenmukaiseen yhteiskuntaan on ollut kantava voima tilanteissa, joissa Suomi on kohdannut suuria poliittisia muutoksia sekä taloudellisia haasteita.

Reseptimme on selkeä: kestävä ja oikeudenmukainen talous, reilu työelämä, vahvat peruspalvelut sekä tasa-arvoiset mahdollisuudet. Vahva julkinen talous luo hyvinvointivaltiolle vankan perustan. Tämä edellyttää kestäväää talouskasvua, parempaa tuottavuutta, osaavia ja hyvinvoivia ihmisiä sekä koulutukseen panostamista.

Ilmastonmuutosta ja luontokatoa on torjuttava, ja Suomen ja suomalaisten turvallisuudesta on huolehdittava kaikissa olosuhteissa. Samalla on varmistettava, että solidaarisuus, jokaisen pitäminen mukana sekä ihmisarvoisen elämän turvaaminen ovat jatkossakin suomalaisen yhteiskunnan kantavat voimat. Näin rakentuu maa, josta voimme olla ylpeitä. Sellainen Suomi, joka on pohjoismainen hyvinvointivaltio myös tulevaisuudessa.

SDP on koko Suomen ja paremman tulevaisuuden puolue. Teemme töitä sen eteen, että vuonna 2035 Suomi on nykyistä parempi maa. Tämä on lupaus Suomesta, joka uskaltaa katsoa eteenpäin ja tehdä päätöksiä, jotka kestävät aikaa.

Parempi huominen rakennetaan yhdessä. Kaiken voi tehdä reilummin.

2. Reilumpi tulevaisuus kasvun Suomessa

Haluamme yhteiskunnan, jossa työllään tulee toimeen ja kaikilla on varaa hyvään elämään. Reilumman kasvun tulevaisuus rakentuu korkean työllisyyden, ekologisesti ja sosiaalisesti kestäväen talouskasvun, kasvavan tuottavuuden, ilmastonmuutoksen torjunnan, oikeudenmukaisen tulonjaon, eriarvoisuuden vähentämisen, hyvinvointivaltion turvaamisen sekä taloudellisen toimeliaisuuden lisäämisen varaan.

Vahva ja kestävä julkinen talous on hyvinvointivaltion perusta. Siksi julkista taloutta on vahvistettava, tuottavuutta kehitettävä ja työllisyyttä parannettava. Julkisen talouden vahvistaminen on tehtävä kestäväällä ja reilulla sekä ihmisten hyvinvoinnin huomioon ottavalla tavalla.

Suomeen tarvitaan lisää luottamusta, kasvua ja uutta yritystoimintaa. Nämä toteutuvat, kun huolehdimme yritysten toimintamahdollisuuksista, osaavasta työvoimasta sekä vakaista ja reiluista työmarkkinoista. Suomi menestyy tasa-arvoisella pohjoismaisella työlinjalla, jossa tavoitteena on korkea työllisyysaste ja pidemmällä aikavälillä täystyöllisyys.

Ilmastonmuutos ja luontokato ovat ihmiskunnan suuria haasteita, joilla on vahva yhteys niin talouteen, turvallisuuteen kuin myös oikeudenmukaisuuden kokemukseen. Päästövähennystoimet, teknologinen kehitys ja vihreät investoinnit rakentavat kestäväää, kilpailukykyistä taloutta ja luovat kasvua.

Vahva julkinen talous tarvitsee tuekseen aktiivista elinkeinopolitiikkaa. Toimiva hyvinvointivaltio ja innovatiivinen elinkeinoelämä tukevat toisiaan. Suomen on oltava maa, johon halutaan investoida ja jossa yrityksillä on edellytykset kasvaa. Tuottavuuden kehittymistä on vauhditettava laajalla toimenpidevalikoimalla, johon kuuluu muun muassa yritysverotuksen muutosten kohdentaminen kasvuun, osaamisen tason nosto, työhyvinvoinnin lisääminen, hyvä johtaminen, kilpailun edistäminen ja kansainvälisten osaajien houkuttelu.

Tarvitsemme reilua kilpailua, joka turvaa kaikenkokoisten ja myös uusien yritysten mahdollisuudet päästä Suomen markkinoille. Reilun kilpailun takaamiseksi tarvitaan toimivat markkinat, vahvaa lainsäädäntöä, riittävät valtuudet kilpailuviranomaiselle, vahvaa kuluttajansuojaa sekä tehokasta harmaan talouden torjuntaa. Reilu kilpailu tukee myös sitä, että talous toimii tavallisten ihmisten hyväksi, eivätkä hinnat nouse liikaa.

Tarvitsemme oikeudenmukaista veropolitiikkaa hyvinvointivaltion turvaamiseksi. Verotuksen tavoitteena on oltava yhteiskunnan rahoituspohjan turvaaminen, eriarvoisuuden vähentäminen, oikeudenmukaisen tulonjaon edistäminen sekä taloudellisen toimeliaisuuden lisääminen. Tavallisen suomalaisen verorasitus ei saa muodostua kohtuuttomaksi.

2.1. Tavoitteenamme on hyvinvoinnin kasvattaminen ja hyvinvointivaltion turvaaminen

Talouspolitiikan tavoitteena on oltava hyvinvoinnin kasvattaminen ja sen oikeudenmukainen jakautuminen sekä hyvinvointivaltion turvaaminen. Vakaa, eheä ja turvallinen yhteiskunta tarjoaa parhaat edellytykset myös taloudelliselle menestykselle.

Aktiivinen talous- ja elinkeinopolitiikka, järjestäytyneet työmarkkinat, hyvinvoivat työntekijät, tarkoituksenmukainen sääntely ja toimiva markkinatalous ovat Suomen talouden perusta. Markkinataloudessa yhteiskunnan on määriteltävä puitteet, joissa markkinat toimivat aidossa kilpailussa huomioiden ihmisoikeudet ja maapallon kantokyvyn. Julkisen vallan vastuu koros-

tuu toiminnoissa, jotka ovat yhteiskunnan kannalta kriittisiä ja joissa markkinat eivät toimi yhteiskunnan kokonaisedun mukaisesti.

Hyvinvointivaltion palveluilla on merkittävä rooli Suomen kilpailukyvyn varmistamisessa. Jokaisen mahdollisuus kouluttautua lähtökohdista riippumatta on osaamisemme kivijalka. Sosiaali- ja terveyspalveluiden ansiosta työelämässä jaksetaan paremmin ja pidempään. Muun merkityksensä lisäksi varhaiskasvatus ja hoiva- ja sosiaalipalvelut mahdollistavat paremmin lapsiperheellisten osallistumisen työelämään. Koulutus- ja palvelujärjestelmien kohdalla on huolehdittava siitä, että suomen-, ruotsin- ja saamenkieliset palvelut säilyvät toimivina ja laadukkaina koko maassa. Julkinen infrastruktuuri luo perustan työvoiman liikkuvuudelle, yritysten sijoittumiselle ja alueiden elinvoimalle.

Valtion omistajapolitiikan on oltava aktiivista ja samalla pitkäjänteistä. Jokaisen valtionyhtiön on edistettävä taloudellisesti kannattavaa toimintaa ja työntekijöiden laajoja oikeuksia sekä kannettava ympäristövastuuta jokapäiväisessä liiketoiminnassaan. Yritysvastuu ei voi olla erillinen osa liiketoimintaa, vaan sen on oltava osa kaikkea tekemistä. Valtion yhtiösalkussa on oltava monenlaisia yrityksiä, mutta valtion on myös jatkuvasti arvioitava omistustensa tarkoituksenmukaisuutta. Osa yhtiöistä toteuttaa jatkossakin erityistehtäviä, kun taas osassa valtio voi toimia ankkuriomistajana ja kasvun kiihdyttäjänä. Omistajapolitiikassa on sitouduttava hyvään hallintotapaan, läpinäkyvyyteen ja vastuulliseen päätöksentekoon.

Yksityisellä omistajuudella ja yrittäjyydellä on tärkeä rooli niin yhteiskunnassa kuin kestävän talouskasvun luomisessa. Yritykset ja yrittäjät ovat tulevaisuuden elinvoiman ja työpaikkojen luomisen kannalta merkittävässä asemassa. Markkinataloudessa yrityksillä on keskinäisen kilpailun ja voitontavoittelun vuoksi kannustimia kehittää uusia innovaatioita, toimintatapoja ja tuotteita. Tämä vauhdittaa tuottavuuden ja talouden kasvua sekä mahdollistaa ja kannustaa yrityksiä uuden luomiseen.

Ihmisten ostovoiman myönteinen kehitys lisää vapautta ja luottamusta sekä mahdollistaa kestävän kasvun. Se turvataan järjestäytyneillä työmarkkinoilla tapahtuvalla sopimisella. Ostovoiman kehitystä on lisäksi tuettava oikeudenmukaisella vero- ja sosiaalipolitiikalla.

Globalisaatio ja teknologinen kehitys ovat lähtökohtaisesti myönteisiä ja taloudellista hyvinvointia lisääviä ilmiöitä. Niiden hyötyjen on jakauduttava oikeudenmukaisella, eettisellä ja ympäristövastuullisella tavalla työntekijöiden, yritysten ja kansalaisten kesken. Ihminen on aina asetettava markkinoiden edelle.

2.2. Vahva julkinen talous turvaa hyvinvointivaltion

Haluamme turvata hyvinvointivaltion ja varmistaa Suomen kriisinkestävyyden vahvistamalla julkista taloutta ja kääntämällä velkasuhteen laskuun. Samaan aikaan on tehtävä politiikkaa, jonka päätavoitteena on ihmisten hyvinvoinnin kasvattaminen.

Nopea ja liiallinen velkaantuminen rajoittaa julkisen talouden liikkumavaraa. Julkisen talouden vahvistamiseksi tarvitaan laaja valikoima toimenpiteitä, jotta kenenkään taakka ei muodostu kohtuuttomaksi eivätkä sopeutustoimien vaikutukset estä talouskasvua. Tärkeintä on tehdä oikeanlaisia ja oikeinmitoitettuja toimia talouskasvun vahvistamiseksi ja työllisyysasteen nostamiseksi, jotta hyvinvointivaltion kestävyys voidaan turvata. Talouskasvun ja työllisyyden pitkän aikavälin vahvistamisessa tuottavuuden kasvattaminen panostamalla tutkimukseen, koulutukseen ja koulutettuun työvoimaan on ensiarvoisen tärkeää. Samalla on huolehdittava

Suomen kilpailukyvyistä, investointiympäristön houkuttelevuudesta ja työn vastaanottamisen kannusteista. Keskeistä on kuluttajien ja yritysten luottamuksen vahvistaminen kulutuksen ja investointien rohkaisemiseksi. Ilman kasvun ja työllisyyden vahvistamista emme pääse tavoitteeseen julkisen talouden vakauttamisesta.

Talouden tasapainottaminen edellyttää sekä meno- että tulosopeutusta. Sopeutustoimien oikeudenmukaisuudesta on huolehdittava, ja lisäksi on minimoitava negatiiviset, tutkittuun tietoon pohjautuvat vaikutukset kasvuun, työllisyyteen ja ihmisten hyvinvointiin.

Investointivaje on uhka Suomelle. Valtion on omalta osaltaan varmistettava, että kasvun kannalta keskeiset investoinnit toteutuvat. Valtion rooli on mahdollistava, ja sen on tuettava yrityksiä uudistavissa investoinneissa. Osinkoverotusta on uudistettava tavalla, joka vahvistaa yritysten investointihalukkuutta.

Valtion omat investoinnit ja sijoitukset ovat tarpeen silloin, kun yritykset eivät kykene riittävään riskinottoon tai investoinneista syntyy hyötyjä koko yhteiskunnalle. Tällöin valtio voi tehdä sijoituksia, joilla vivutetaan yksityisiä investointeja ja edistetään kotimaista omistusta kriittisillä aloilla.

Julkiset investoinnit ovat välttämättömiä, jotta Suomen talous voi menestyä. Menestyminen edellyttää toimivaa infrastruktuuria, joka on pitkälti julkisen sektorin vastuulla. Riittävät investoinnit esimerkiksi liikenne-, data- ja energijärjestelmiin sekä vesihuoltoon on varmistettava. Suomen on tehtävä strategisia investointeja kohteisiin, joissa meillä on vahvuuksia merkittävän aseman ottamiseksi kansainvälisessä ja eurooppalaisessa arvoketjussa. Lisäksi julkisilla investoinneilla on tärkeä rooli teollisuuspolitiikan toteuttamisessa, suhdanteisiin reagoimisessa ja riittävän kokonaiskysynnän varmistamisessa. Julkisilla investoinneilla voidaan tukea muun muassa vihreää siirtymää, uusien teknologioiden käyttöönottoa ja tuottavuuden kasvua.

Väestörakenteen murros vaikuttaa yhteiskunnan toimintaan, talouden kestävyys ja yksilöiden hyvinvointiin. Väestön ikääntyminen, syntyvyyden lasku ja kaupungistuminen sekä maahanmuutto ovat keskeisiä kysymyksiä, joihin vastaamiseksi tarvitaan ennakoivaa ja laaja-alaista politiikkaa. Koulutustason nostaminen on keskeinen keino lieventää väestön ikääntymisen taloudellisia vaikutuksia. Kunnissa on perusopetuksen kokonaisrahoituksen ohella seurattava opetukseen kohdistuvan rahoituksen kehitystä ja riittävyyttä.

Vahva julkinen talous on edellytys toimiville sosiaali- ja terveydenhuollon palveluille, ja vastaavuuksisesti nämä palvelut tukevat kansalaisten terveyttä, työ- ja toimintakykyä sekä hyvinvointia.

Hyvinvointialueille on annettava mahdollisuus onnistua suomalaisille tärkeiden palveluiden turvaamisessa sekä hoitoon pääsyn ja hoidon jatkuvuuden parantamisessa, eikä valtion tule lyhytnäköisellä toiminnallaan heikentää näitä mahdollisuuksia. Liian nopeat säästötoimet voivat vaarantaa palveluiden laadun ja saatavuuden sekä pysäyttää välttämättömän kehitystyön. Hyvinvointialueilla on panostettava oman osaamisen lisäämiseen ja henkilökunnan pysyvyyteen. Hyvinvointialueiden rahoituslaki ja sen korjaustarpeet on arvioitava, ja siihen on tehtävä tarvittavat muutokset. Myös muuta toiminnanohjausta on kehitettävä.

Suomen väestönkehitys luo haasteita, mutta myös mahdollisuuksia, kun ikääntymisen ja lisääntyvän sairastavuuden tarpeisiin kehitetään uusia terveysteknologioita, palveluita ja innovaatioita. Terveys-, hyvinvointi- ja sosiaaliala voi tarjota mahdollisuuden yhdistää väestön tarpeet, osaamisen ja tutkimuksen uudeksi suomalaisen innovaatiopohjaisen teollisuuspolitiikan kärjeksi.

Kestävä julkisen talouden vakauttaminen edellyttää pitkäjänteistä, usean hallituskauden mittaista työtä sekä laaja-alaista poliittista ja yhteiskunnallista sitoutumista. Myös ihmisten oikeudenmukaisuuden kokemusta on vahvistettava prosessin yhteydessä. Yhteiskunnan kokonaisedun kannalta on tärkeää, että päätökset perustuvat tutkittuun, monipuoliseen tietoon.

Suomi on sitoutunut Euroopan unionin finanssipoliittisten säännösten noudattamiseen. Julkisen talouden ohjaukseen tarvitaan parlamentaarisesti valmisteltu pitkäaikainen ohjauskehikko. Siihen sitoutumisen on oltava laajaa sekä sen sääntöjen selkeät ja tarvittaessa joustavat. Talouspolitiikassa on huolehdittava, että kansallinen finanssipoliittinen ohjaus ottaa kattavasti huomioon niin julkisen talouden menot ja tulot kuin myös pidemmän aikavälin rakennepoliittiset kasvua ja työllisyyttä lisäävät uudistukset. Kehysjärjestelmää on kehitettävä johdonmukaiseksi muiden finanssipoliittikan sääntöjen kanssa niin, että se aidosti ohjaa julkisen talouden vahvistamiseen kestävästi, mutta huomioi myös talouden suhdannetilanteen.

Veroaste eli verokertymän suhde bruttokansantuotteeseen on Suomessa laskenut viimeisten vuosien ajan, ja kehityksen ennakoidaan jatkuvan. Osin syynä veroasteen laskuun ovat olleet inflaatio, muutokset elinkeinorakenteessa sekä tietoiset päätökset ja veronalennukset. Veronalennuksilla on osittain perustellusti vahvistettu ostovoimaa ja pyritty ruokkimaan kasvua, mutta osittain ne ovat merkinneet uutta aukkoa julkisessa taloudessa ja hyvinvointivaltion palveluiden rahoituksessa.

Veropolitiikan on oltava oikeudenmukaista ja kannustavaa ja tähdättävä hyvinvointivaltion turvaamiseen. Periaatteena ovat laajat veropohjat ja matalat verokannat. Verotuksen painopistettä on siirrettävä työn verottamisesta kohti haittojen, pääomien ja varallisuuden verotamista veropohjaa tiivistämällä. Vaikka verotuksen tason kilpailukyvyistä on huolehdittava, Suomen ei tule olla aloitteellinen haitallisessa verokilpailussa, joka rapauttaa veropohjaa ja vääristää kilpailua. Pitkäjänteisellä ja tutkimustietoon perustuvalla veropolitiikalla on mahdollista osaltaan vastata julkisen talouden haasteisiin.

Mahdolliset veronalennukset on kohdistettava tarkoin, jotta ne tukevat talouden ja työllisyyden kasvua ja ovat sosiaalisesti oikeudenmukaisia. Verotuksella on vauhditettava investointeja ja panostuksia tutkimukseen, tuotekehitykseen sekä innovaatioihin. Kotimarkkinoiden kysyntä määrittää Suomessa yhä vahvemmin myös työllisyyden kehittymistä, joten ostovoimasta ja kuluttajien luottamuksesta huolehtiminen on tärkeää.

Verotuksen oikeudenmukaisuuden vahvistaminen edellyttää entistä vahvempia toimia veronkierron ja veronvälttelyn torjumiseksi, niin kansallisesti kuin laajemmin kansainvälisessä yhteistyössä. Verotuksen epäkohtiin on puututtava aktiivisesti.

2.3. Kasvun Suomi ja Eurooppa

Yritykset tarvitsevat pitkäjänteistä ja ennustettavaa päätöksentekoa. Suomessa ja Euroopan unionissa on edistettävä vakautta, sääntelyn johdonmukaisuutta ja investointeja sekä tuottavuutta tukevaa politiikkaa. Poliittisen ja yhteiskunnallisen vakauden säilyttäminen on Suomen keskeinen kilpailuetu.

Toimivat markkinat edellyttävät reilua kilpailua ja yritysten yhteiskuntavastuuta. Haluamme vahvistaa aitoa kilpailua, torjua harmaata taloutta ja varmistaa, että kaikki toimijat kantavat yhteiskuntavastuunsa ja noudattavat suomalaisten työmarkkinoiden hyviä käytänteitä. Lisäksi on huolehdittava siitä, että järjestöt tai pienet ja keskisuuret yritykset eivät jää suurten varjoon

julkisissa hankinnoissa eikä markkinoilla tapahdu liiallista keskittymistä.

Ympäröivän maailman voimakas muutos, Suomen talouden pitkittynyt heikko kehitys, kapeasta elinkeinorakenteesta johtuva haavoittuvuus ja yritysten vähäinen kasvuhakuisuus edellyttävät entistä voimakkaampaa elinkeino- ja teollisuuspolitiikkaa. Sen ytimessä on vakaa ja suotuisa toimintaympäristö, panostukset tuottavuuden parantamiseen ja korkeaan arvonlisään sekä strategiset investoinnit. Tarvitsemme lisää vientiä ja kansainvälistymistä yhä laajemmalla joukolta yrityksiä ja yhä useammilta toimialoilta.

Tavoitteena on oltava, että Suomi erottautuu verrokkimaihin nähden houkuttelevana ympäristönä toimia, investoida ja kasvaa. Tärkeää on turvata osaajien saatavuus, logistinen saavutettavuus kaikissa olosuhteissa, vahva ja moderni infrastruktuuri sekä nopea ja ennakoitava lupa-järjestelmä. Vihreän siirtymän ja digitaalisen murroksen investointeja on tuettava Suomessa, sillä ne vahvistavat alueiden elinvoimaa ja luovat uusia työpaikkoja. Julkisen vallan tehtävänä on mahdollistaa ja vauhdittaa muutosta.

Pienten ja keskisuurten yritysten kasvumahdollisuuksia on parannettava. Laajentamiseen ja kansainvälistymiseen on oltava saatavilla kotimaista rahoitusta. Riskipääomarahoituksen saatavuutta on helpotettava, jotta rahoitusta olisi kattavasti ja kilpailukykyisesti saatavilla. Institutionaalisille sijoittajille on luotava puitteet osallistua vahvemmin yritysten varhaisen vaiheen rahoituskierron. Lisäksi tätä voidaan tukea verotuksen keinoin.

Valtion omistajapolitiikalla on tuettava Suomen teollista ja teknologista uudistumista. Valtion on toimittava aktiivisena ja vastuullisena omistajana siten, että kansainvälistymisvaiheessa olevat lupaavat kotimaiset kasvuyritykset saavat paremmat mahdollisuudet kasvaa, investoida ja luoda työtä Suomeen.

Korkeatasoinen koulutusjärjestelmä, osaavat työntekijät, tutkimus, tuotekehitys, datan hallinta ja innovaatiot muodostavat yrityksille kilpailuedun. Haluamme vahvistaa yritysten, ammatillisen koulutuksen sekä korkeakoulujen ja tutkimuslaitosten välistä yhteistyötä sekä kannustaa yrityksiä investoimaan innovaatiotoimintaan, tuotekehitykseen, digitalisaatioon ja vihreään siirtymään. Suomen on pidettävä kiinni sitoumuksestaan kasvattaa tutkimus- ja kehitysrahoitus neljään prosenttiin bruttokansantuotteesta, ja sen jälkeen taso on säilytettävä.

Julkisella tutkimus- ja kehitysrahoituksella on merkittävä rooli yksityisten investointien käynnistäjänä sekä vivuttajana. Julkisen tutkimus-, kehitys-, innovaatio- sekä opintoihin suunnatun rahoituksen on jakauduttava tasapainoisesti pitkäjänteisen ja korkeatasoisen perustutkimuksen sekä laajasti yrityksiä ja yhteiskuntaa palvelevan soveltavan tutkimus-, kehittämis- ja innovaatiotoiminnan välille. On varmistettava, että uusien tutkimustietojen karttuminen tuottaa nopeasti hyödynnettäviä ja leviäviä innovaatioita.

Yrityksissä oleva innovaatiopotentiaali on saatava paremmin esiin, ja maamme parhaat ideat on saatava hyödynnettyä. Innovaatioiden mahdollistamiseksi on tuettava vahvasti ammatillisen koulutuksen, korkeakoulujen ja yritysten yhteistyöhankkeita. Aluekehitysrahoitusta on käytettävä innovaatiotoiminnan tukemiseen alueilla, joilla julkista T&K-rahoitusta on ollut vähemmän, ja edellytyksiä kilpailtuun tutkimus- ja kehitysrahoitukseen on myös parannettava sitä kautta. TKI-rahoituksen ehtoja on uudistettava niin, että rahoitusta on saatavissa nykyistä laajemmin myös palveluliiketoiminnan kehittämisen innovaatioihin.

Toimivista kulkuyhteyksistä maakuntakeskuksiin on huolehdittava, sillä alueelliset kuljetukset ja liikenneyhteydet ovat olennaisia Suomen teollisuuden kilpailukykyyn ja kasvun kannalta.

Ammatillisen koulutuksen, ammattikorkeakoulujen ja yhteishankintakoulutusten resursseja on voitava ohjata alueille, joissa investointien onnistuminen riippuu osaavan työvoiman saatavuudesta.

Suomen ja suomalaisten yritysten menestymisen kannalta myös Euroopan unionin on toimitava nykyistä paremmin. Koko unionin sekä jäsenmaiden kilpailukyvyistä on huolehdittava. Euroopan on nojattava korkeaan osaamiseen, toimivaan infraan ja veropolitiikkaan, jossa myös yritykset osallistuvat oikeudenmukaisella tavalla hyvinvoinnin rakentamiseen. Eurooppalaisen talouspolitiikan on taattava vakautta markkinoille ja yritysten investointien rahoitukseen.

Kilpailukyvyyn ja suvereniteetin vahvistamiseksi EU:n sisä- ja pääomamarkkinoita on kehitettävä. EU:lle kehittyvä uusi teollisuuspolitiikka on Euroopan ja Suomen etu, mikäli se perustuu parhaisiin ratkaisuihin, huomioi markkinoiden toimivuuden, kohdentuu uudistaviin toimiin ja vahvistaa EU-jäsenvaltioiden rajat ylittävää yhteistyötä.

Digitaalisen ja vihreän siirtymän on oltava EU:n kilpailukyvyyn kärkiä. Vihreä siirtymä on EU:lle mahdollisuus hyödyntää sen vahvuuksia ja kilpailuetuja, eikä sitä pidä nähdä uhkana eurooppalaiselle teollisuudelle. Fiksulla ja kestäväällä sääntelyllä voidaan tukea innovaatioiden skaalautumista ja niihin perustuvaa kasvua.

Kannatamme vahvaa EU-tason kauppapolitiikkaa, joka perustuu sääntöihin, kestävyteen ja ihmisoikeuksien kunnioittamiseen. Suomen on aktiivisesti puolustettava monenkeskistä kaupparjestelmää ja pyrittävä purkamaan kaupan esteitä erityisesti korkean osaamisen, vihreän siirtymän ja digitaalisen talouden aloilla. Viennin kasvattamiseksi on vahvistettava Team Finland -verkoston resursseja, tuettava pk-yritysten kansainvälistymistä ja varmistettava, että suomalaiset yritykset voivat hyötyä EU:n ja muiden kumppaneiden solmimista kauppasopimuksista. Kauppapolitiikan on tuettava kestäväää kehitystä ja reilua kilpailua globaaleilla markkinoilla.

Lääkealan toimintaedellytyksiä on EU:ssa vahvistettava lääkkeiden raaka-aineiden, uusien lääkkeiden tutkimuksen, lääkehuollon toimivuuden ja omavaraisuuden osalta. Tietosuojaan merkitys on huomioitava lääkkeitä kehitettäessä.

EU-alueen oman puolustusteollisuuden ja sen sisämarkkinoiden kehittäminen on tärkeää eurooppalaisen kasvun ja turvallisuuden aikaansaamiseksi. Kasvavia puolustusmenoja on suunnattava nykyistä enemmän Euroopan unionissa ja Suomessa toimiviin yrityksiin. Nykyisin EU:n kasvavat puolustusmenot kanavoituvat pitkälti Yhdysvaltoihin. Siviili- ja sotilaskäyttöä hyödyntävät kaksikäyttöteknologian mahdollisuudet on hyödynnettävä nykyistä paremmin. Suhtaudumme avoimesti EU-tason rahoitusratkaisuihin puolustusta ja turvallisuutta vahvistettaessa. Jokaisen mahdollisen uuden rahoitusvälineen osalta on varmistettava, että se on Suomen kannalta perusteltu ja että vastuista vastaa kukin jäsenmaa itse.

EU ja Suomi tarvitsevat eri alojen huippuosaajia pärjätäkseen kansainvälisessä yhteistyössä ja kilpailussa. Euroopalla on valtavat mahdollisuudet kasvaa entistä merkittävämmäksi toimijaksi tutkimuksessa. Kieli- ja kulttuuriosaaminen tukee osaajien liikkuvuutta, tutkimusyhteistyötä ja Euroopan sisämarkkinoiden toimivuutta. Suomen on aktiivisesti hyödynnettävä korkeatasoista kielitaito-osaamistaan ja kaksikielisyttään tässä työssä.

EU:n yhteisen talouspolitiikan ohjauksen tehtävä on tukea hyvinvointia. Euroopan talouspolitiikan säännöt auttavat eri tilanteissa olevia jäsenmaita talouden vahvistamisessa. Suomen ja muiden EU-jäsenvaltioiden on vahvistettava julkista taloutta ja painettava julkisen talouden

alijäämiä alaspäin. EU:n on yhteisesti vahvistettava turvallisuutta, jatkettava Ukrainan tuke- mista ja edistettävä vihreän siirtymän investointeja. Ensisijainen keino näiden rahoittamiseksi on EU:n omien varojen kehittäminen. Osana varojen kehittämistä EU:n on lisättävä yhteisiä investointeja korkean teknologian kehitykseen vastauksena globaaliin kilpailuun ja oman auto- nomian kehittämiseen. Euroopan on houkuteltava vihreitä investointeja kokoamalla jäsenmai- den voimat yhteen yhteiseksi EU:n kilpailukykyrahastoksi. Yhteisen eurooppalaisen inves- tointeja tukevan rahaston perustaminen tarkoittaa siirtymistä pois epäterveestä jäsenmaiden valtiontukikilpailusta.

Kansainvälisessä kilpailussa on varmistettava, että markkinoilla pärjäävät aidosti innovatiiviset ja kestävästi toimivat yritykset. Kilpailuetua ei voi hakea ihmisoikeuksia, työehtoja tai ympä- ristönormeja polkemalla. EU:n on edellytettävä yrityksiltä ihmisoikeuksien ja kansainvälisten ympäristöstandardien noudattamista koko arvoketjussa. Vahvasta eurooppalaisesta yritys- vastuulainsäädännöstä on huolehdittava.

Euroopan sisämarkkina on maailman suurin, ja sen on toimittava reilusti ja saumattomasti uudessa digitaalisessa maailmassa. Kuluttajien ja yritysten oikeuksista ei tule tinkiä. Säänte- lyssä on löydettävä terve tasapaino kuluttajan ja ympäristön turvan sekä kasvua ruokkivien vapauksien välillä.

Uudet kumppanuudet ja sopimukset sekä ennen muuta kansainvälisten sopimusten kunnioit- taminen ja instituutioiden toiminnan turvaaminen ovat perusta niin EU:n menestykselle kuin maailmanlaajuiselle turvallisuudelle.

Suomen ja Euroopan talouden mahdollisuuksia ovat investoinnit inhimilliseen pääomaan, innovaatioiden synnyttäminen ja murroksessa olevan maailman haasteiden ratkominen.

2.4. Vastuullinen ilmastopoliittikka kasvun mahdollistajana

Ilmastonmuutoksen torjuminen on koko maapallon ja ihmiskunnan keskeisin haaste. Suomen on pidettävä tiukasti kiinni ilmastotavoitteista ja vuoden 2035 hiilineutraaliustavoitteesta sekä tähdättävä pian kohti hiileneutraalisuutta. Tämä on tehtävä ekologisesti, sosiaalisesti, taloudelli- sesti ja kulttuurisesti kestävästi sekä ihmisiä osallistavasti.

Vaikuttava ja kansainvälisiä sitoumuksia kunnioittava ilmasto- ja luontopoliittikka on edellytys Suomen ja Euroopan kestävyydelle, omavaraisuudelle ja taloudelliselle menestykselle. Johdon- mukainen ja pitkäjänteinen tavoitteiden asettaminen luo kysyntää uudelle osaamiselle sekä avaa ovia suomalaisille yrityksille. Suomen on suunnattava ilmastopoliittikkansa vaikuttavien ja kasvua tukevien ratkaisujen toteuttamiseen. Ennakoitava politiikka mahdollistaa yritysten investoinnit ja kasvun, vähentää tuontiriippuvuutta sekä tukee turvallisemman Euroopan rakentamista.

Siirtymä kestävään yhteiskuntaan ja talouden uudistumiseen ei tapahdu vain markkinoilla. Poli- tiikan on vauhditettava muutosta lainsäädännön, verotuksen ja strategisten linjausten avulla, mutta käytännön ratkaisut syntyvät pitkälti markkinoilla: yritykset kehittävät uusia tuotteita ja palveluita, ja kansalaiset tekevät valintoja, jotka ohjaavat kysyntää.

Puhtaan ja kohtuuhintaisen sähkön saatavuus sekä siirtoinfra on varmistettava joka puolelle Suomea, myös alueille, joissa tuulivoiman rakentaminen on puolustus- tai tutkasyistä rajoite- tumpaa. Tämä on välttämätöntä, jotta sekä vihreän siirtymän investoinneista että niistä koitu- vasta kasvusta voidaan hyötyä koko Suomessa.

Hiilineutraalin yhteiskunnan saavuttaminen edellyttää kiertotalousmallin omaksumista. Luonnonvarojen ylikuluttamisesta on päästävä kohti niiden kierrättämistä ja kokonaiskulutuksen vähentämistä. Kiertotalous edistää resurssien tehokasta käyttöä ja luo uusia elinkeinomahdollisuuksia. Yhteiskunnassa on luotava taloudelliset kannusteet kiertotalouden vahvistamiseksi. Strategista omavaraisuutta vahvistavia investointeja kiertotalouteen, fossiilisten raaka-ainesten tai energialähteiden korvaamiseen ja energiatehokkuuteen voidaan tukea esimerkiksi verotuksen keinoin.

Siirtyminen kiertotalouteen edellyttää, että materiaalit, tuotteet ja resurssit pidetään kierrossa mahdollisimman pitkään, tuotteiden elinkaaret ovat pitkiä, arvoverkot luodaan uudestaan sekä edistetään entistä älykkäämpien kierrätysjärjestelmien rakentamista. Neitseellisen raaka-aineen käytön ei tulisi olla uusiokäyttöä edullisempaa.

Ympäristön, ilmaston ja ihmisoikeuksien sekä tuoteturvallisuuden kannalta kyseenalaista krääsätaloutta on hillittävä niin kotimaisin kuin eurooppalaisin keinoin. Markkinavalvontaa on vahvistettava, ja ympäristömaksut on ulotettava myös ulkomaisiin verkkokaappoihin.

Vaikka Pariisin sopimuksen tavoite maapallon lämpötilan rajaamisesta 1,5 asteeseen on yhä vaikeampi saavuttaa, siitä ei tule luopua. Päästöjen vähentämisen lisäksi hiilidioksidia on poistettava ilmakehästä luonnollisilla ja teknologisilla ratkaisuilla. Hiilensidonnan ja -varastoinnin tehostamisessa tarvitaan uusia keinoja ja taloudellisia kannusteita. Suomen on panostettava teknologisten hiilinielujen käyttöönottoon, mutta ne eivät saa syrjäyttää muita toimia eivätkä hidastaa Suomen ilmastotavoitteissa edistymistä.

Teknologiset hiilensidontaratkaisut, kuten hiilidioksidin suora talteenotto ilmasta ja biohiilen pysyvä varastointi, tarjoavat keinon vahvistaa hiilinieluja, kunhan teollisen mittakaavan investointeja vauhditetaan EU-tason lainsäädännöllä, kansallisilla strategioilla ja julkisella tuella. Hiilidioksidin talteenoton, varastoinnin ja hyötykäytön ottaminen mukaan Suomen ilmasto- ja energiapolitiikkaan ei ole vain tekninen ratkaisu – sen on oltava strateginen valinta, joka määrittää Suomen aseman ilmastomuutoksen torjunnan edelläkävijänä. Suomen on oltava edelläkävijä hiilen talteenotossa ja hyödyntämisessä.

Suomen on oltava puhtaan energian edelläkävijä. Puhtaasta ja toimitusvarmasta sähköstä on tehtävä selkäranka tulevaisuuden energijärjestelmälle, joka luo uusiutuvaa, puhdasta kasvua. Tarvitsemme lisää päästötöntä sähköä ja toimivat sähköverkot. On huolehdittava edullisesta ja ennustettavasta sähköntuotannosta, jonka varaan voidaan ankkuroida uutta teollisuutta. Polttoon perustuvasta energiantuotannosta on luovuttava laajassa mittakaavassa riittävän pitkällä siirtymäajoilla huomioiden kuitenkin sähkö- ja lämpöjärjestelmien huipputehon sekä säätö- ja varavoiman tarpeen.

Suomalaisten vientiyriyten kilpailuetu on, että ne ovat investoineet prosessi- ja resurssitehokkuuteen sekä digitalisaatioon. Yriyten uudistuminen vaatii tutkimusta, kehitystä ja teknologioiden hyödyntämistä, minkä vuoksi yksityisten T&K-investointien riittävä taso on varmistettava. Kasvun on oltava kestävää, ja materiaalien kiertoa on tehostettava. Kun yritykset sopeuttavat toimintansa vihreän siirtymän vaatimuksiin, se luo uusia vientimarkkinoita esimerkiksi energiateknologioiden, akkuteollisuuden, vetyteknologioiden ja puupohjaisten materiaalien osalta.

Suomen vahvuksiin kuuluu vahva metsäteollisuus ja -osaaminen. On tärkeää, että tätä osaamista kehitetään, jotta suomalaiset yritykset voivat olla entistä korkeamman jalostusarvon tuotteiden edelläkävijöitä maailmassa.

Euroopan on oltava edelläkävijä vihreän siirtymän innovaatioissa. Myös kasvua on rakennettava uuteen talouteen nojaten. Kauppasopimuksissa on kunnioitettava kestävä kehityksen periaatteita, eikä Euroopan taloudellista hyötyä tule hakea kumppanimaan ihmisten tai ympäristön kustannuksella. Puhdas, innovaatioihin ja korkeaan osaamiseen rakentuva teollisuuspolitiikka johtaa uutta teollista vallankumousta, jossa teknologiakehitys synnyttää tuottavuusloikkia.

2.5. Digitalisaatio ja datatalous luovat mahdollisuuksia

Digitalisaatio ja datatalous muodostavat uuden kasvun perustan, johon Suomen on tartuttava päättäväisesti. On varmistettava, että suomalaiset yritykset hyötyvät eurooppalaisesta datataloudesta ja että yritysten kilpailukykyä vahvistetaan tekoälyn ja datatalouden avulla. Pienen maan kilpailukyky rakentuu yhteistyölle. Tutkimusyhteisöjen, yritysten ja julkisen sektorin on toimittava yhdessä sellaisten uusien teknologioiden alueilla kuin tekoäly, kvanttiteknologia ja 6G-kehitys.

Suomen vahva tutkimusinfrastruktuuri, korkea osaaminen, turvallinen terveysdata ja supertietokoneet tarjoavat alustan tekoälyn ja dataratkaisujen kehittämiseksi. Julkisen ja yksityisen sektorin yhteiset panostukset datainfrastruktuuriin ja tekoölyyn vahvistavat Suomen asemaa kestävä kasvun maana. Samalla on huolehdittava, että datan käyttö on eettistä ja läpinäkyvää, jotta luottamus yhteiskuntaan vahvistuu.

Data ja tekoäly mahdollistavat tehokkaampia prosesseja ja uusia liiketoimintamalleja, mutta tällä hetkellä niitä hyödyntävät pääasiassa suuret yritykset. Yrittäjyys ja yrittäjät ovat tulevaisuuden elinvoiman ja työpaikkojen kannalta keskeisessä asemassa. Tämän vuoksi pienten ja keskisuurten yritysten digivalmiuksia on vahvistettava.

Digitalisaation avulla voidaan mahdollistaa yritystoiminta, työskentely ja asuminen entistä joustavammin kaikkialla Suomessa. Vihreä laskentateho, vastuullinen datanhallinta ja innovatiiviset kasvuyritykset luovat kilpailuedun, jolla Suomella on mahdollisuus erottua eettisen ja kestävä tekoälykehityksen edelläkävijänä. Datataloutta ja digitalisaatiota on tuettava kannustimilla ja ohjauksella, jotta jalostusarvoa saadaan nostettua ja infrastruktuuria voidaan kehittää kestävästi.

Yritysten digitaloutta on edistettävä määrätietoisesti. Suomen kansantaloudelle on ratkaisevan tärkeää digitalisoida liiketoiminta ja sen tositteet. Yksityisen ja julkisen sektorin yhteistyötä on saatava vahvistettua.

Teknologinen kehitys, vihreä siirtymä ja kansainvälistyminen voivat vahvistaa talouden kestävyyttä, jos niiden vaikutuksia hallitaan oikeudenmukaisesti. Päätöksenteon on ohjattava teknologista kehitystä mahdollistamaan ihmisten hyvinvointia, tasa-arvoa ja kestävä kasvua. EU-tasolla on edistettävä alustatalouden läpinäkyvyyttä, sisältöjen laillisuutta ja kuluttajansuojaa varmistavaa sääntelyä sekä suuriin digijätteihin kohdistuvan digiveron käyttöönottoa.

Euroopan on vahvistettava teknologista omavaraisuuttaan ja estettävä markkinakeskittyminen. Suomalaisten yritysten on osallistuttava EU:n teknologisen omavaraisuuden rakentamiseen ja oltava mukana kehittämässä ratkaisuja ja tukemassa investointeja. EU:n datapolitiikan on oltava nykyistä huolellisempaa. Euroopan unioni on liian riippuvainen yhdysvaltalaisista datayhtiöistä, ja datamme valuu liikaa pois omista käsistämme. Suomen ja suomalaisten yritysten on osallistuttava EU:n teknologisen suvereniteetin rakentamiseen ja oltava mukana kehittämässä ratkaisuja sen vahvistamiseksi.

Luovat alat hyötyvät digitalisaatiosta, mutta ne ovat epätasaisessa kilpailuasemassa globaalien alustajättien kanssa. Tekoäly asettaa uusia haasteita tekijänoikeuksien valvonnalle ja luovan työn suojaamiselle. Digitaalisen median moninaisuutta ja tekoälyn sekä inhimillisen luovuuden yhdistäviä tuotantomalleja on tuettava, ja tekijänoikeussuojaa on vahvistettava.

2.6. Työ on hyvinvointivaltion perusta

Työ antaa ihmisille toimeentulon lisäksi itsenäisyyttä, merkitystä elämään ja vapautta elää tahtomaansa elämää. Työ merkitsee yhteiskunnalle hyvinvointia ja vaurautta. Suomen tulevaisuuden ja suomalaisen hyvinvointivaltion kannalta mahdollisimman monen ihmisen työssäkäynti on ratkaiseva kysymys. Jokaisella työkykyisellä ihmisellä on oikeus ja vastuu osallistua hyvinvointivaltion rakentamiseen omalla panoksellaan, omien kykyjensä ja mahdollisuuksiensa mukaan. Vammaisten ja osatyökykyisten osallistumista työmarkkinoille on vahvistettava, ja välityömarkkinoita on kehitettävä.

Jokaisella on oikeus tehdä töitä hyvissä työoloissa, joissa fyysinen ja henkinen terveys eivät vaarannu ja kaikkia kohdellaan yhdenvertaisesti. Pyrkimyksenä on oltava, että palkalla tulee toimeen. Työelämä on järjestettävä siten, että jokaisella on tasavertainen mahdollisuus työn ja perhe-elämän yhdistämiseen. Kaikilla työntekijöillä on oltava oikeus lomaan ja vapaa-aikaan.

Sosialidemokraattisen politiikan yksi tärkeimmistä tavoitteista on korkea työllisyys. Työttömyyteen on puututtava ajoissa, jotta se ei muutu suhdanneluontoisesta rakenteelliseksi. Tämä on riskinä, mikäli ihmiset jäävät työmarkkinoiden ulkopuolelle ja heidän osaamisestaan ja työkyvystään ei huolehdita. Pohjoismainen työlinja perustuu väestön laajaan osaamispotentiaaliin.

Työllisyyttä on vahvistettava aktiivisella työllisyyspolitiikalla eli laadukkailla työvoima- ja yrityspalveluilla, koulutuksen ja tutkimuksen riittävällä resursoinnilla, huolehtimalla ostovoihasta sekä tukemalla yritysten kasvua ja investointeja. Työllistymisen esteitä, kuten puuttuva tai vanhentunut osaaminen, terveydentilan ja työkyvyn ongelmat sekä maantieteelliset kohtaanto-ongelmat, on purettava määrätietoisesti, jolloin estetään myös työttömyyden pitkittymistä. Fyysisesti vammaisten ja toimintaesteisten ihmisten osallistumista avoimille työmarkkinoille on vahvistettava poistamalla rakenteiden ja asenteiden esteitä sekä tekemällä toimenpiteitä työnantajien tukemiseksi. Ohjaamoiden, työpajatoiminnan ja muiden nuorten työllisyyspalveluiden toimintaedellytyksistä on huolehdittava, ja oppilaitosten ja työvoimapalveluiden yhteistyötä on vahvistettava. Laadukkaalla ja saavutettavalla koulutuksella taataan osaaminen ja mahdollisuudet elinikäiseen oppimiseen. Osaamisen kehittäminen koko työuran ajan on paitsi yksilön myös yritysten ja koko yhteiskunnan etu. Perinteisen työmallin ulkopuolella toimivien, kuten yrittäjyyttä ja palkkatyötä yhdistävien, on pystyttävä luottamaan yhteiskuntamme palvelujärjestelmään.

Suomen ikärakenteen muutos vaatii sekä parempaa tuottavuutta että pitkällä aikavälillä työperäistä maahanmuuttoa. Entistä suuremman osan työikäisestä väestöstä on oltava työssä. Muuttuvan työn ja pirstaloituvien työurien ja alustatalouden aikana on erityisen tärkeää suojata työntekijöiden oikeuksia ja asemaa. Työntekijöiden oikeutta vapaa-aikaan ja palautumiseen on vahvistettava. Korkean työllisyyden lisäksi hyvinvointivaltion rahoittaminen edellyttää kestävästä talouskasvusta, joka perinteisesti on syntynyt kolmen tekijän vaikutuksesta: työllisten määrästä, pääoman kasvusta ja työn tuottavuuden parantamisesta.

Koulutustaso vaikuttaa merkittävästi työllisyyteen, ja väestön koulutustason nosto parantaa

taloudellista huoltosuhdetta. Tuottavuuden kasvattaminen edellyttää uuden teknologian käyttöönottoa sekä sitä, että Suomen koulutus- ja osaamistasoa nostetaan ja työhyvinvointia sekä työssäjaksamista parannetaan. Tuottavuuden kasvaessa on huolehdittava kasvun tulosten oikeudenmukaisesta jakautumisesta muun muassa verotuksen keinoin. Lisäksi työntekijöitä voidaan kannustaa tuottavuuden parantamiseen siten, että tulos näkyy heidän ansioissaan. Suomen talouden on perustuttava yhä enemmän korkean jalostusarvon tuotteisiin ja palveluihin.

2.7. Tavoitteena uuden luottamuksen työmarkkinat

Väestörakenteen muutos, teknologinen kehitys, ilmastonmuutos ja työn sosiokulttuuriset muutokset muovaavat työelämää. Suomen väestö ikääntyy, moni työntekijä on eläköitymässä, ja syntyvyys on pitkään ollut alhainen, mikä uhkaa vähentää työvoimaa dramaattisesti. Työuria on pidennettävä kaikissa elämänvaiheissa. Tämä tarkoittaa sitä, että nuorille ei synny koulutuksessa turhia välivuosia ja työelämässä jaksamiseen kiinnitetään riittävästi huomiota, jotta eläkkeelle jäädään vasta varsinaisessa eläkeiässä ja halukkaille mahdollistetaan työnteko myös eläkkeellä. Samalla maahanmuuttoon liittyvät ratkaisut nousevat entistä keskeisemmiksi. Työelämän muutokset kasvattavat tarvetta riittävälle työelämän turvalle. Työelämän uudistamista on tehtävä yhteistyössä työntekijöiden ja työnantajien kesken.

Suomen työmarkkinoita on pitkään ohjannut pohjoismainen työmarkkinamalli, jonka tukipilareita ovat vastuullinen talouspolitiikka, koordinoitu monitasoinen sopimusjärjestelmä sekä universaali hyvinvointivaltio. Mallissa työmarkkinaosapuolet ovat osa sopimussyhteiskuntaa ja tukevat hyvinvointivaltion vakautta ja toimintaa. Reilumpi työelämä ja järjestäytyneet työmarkkinat ovat olleet Suomen vahvuuksia, ja niistä on jälleen tehtävä suomalaisen yhteiskunnan kulmakiviä. Pohjoismaisen työmarkkinamallin selkeitä vahvuuksia ovat olleet yhteistyöhön perustuva työelämän kehittäminen, ennustettavuus ja vakaus, jotka tukevat sekä talouskasvua että keskinäistä luottamusta.

Luottamus työmarkkinoilla on heikentynyt, koska työmarkkinamallia on Suomessa rakennettu viime vuosina lähinnä työnantajajärjestöjen ja poliittisen oikeiston tavoitteiden mukaisesti. Työmarkkinoille onkin palautettava aito yhteistyö, ja työntekijöiden oikeuksia on vahvistettava tasapainoisten ja toimivien työmarkkinoiden saavuttamiseksi. Sopimussyhteiskuntamme on oltava avoin ja osallistava. Valtakunnansovittelijan toimintaedellytyksiä on uudistettava aidon ja tasapuolisen sovittelutoiminnan turvaamiseksi.

Pohjoismaiseen työmarkkinamalliin kuuluu oleellisesti työntekijöiden ja työnantajien korkea järjestäytymisaste, ja siksi järjestäytymisen kannustimia on vahvistettava kaikissa työnteon muodoissa. Järjestäytymisen tukemiseen kuuluu luottamusmiesten vahva asema lainsäädännössä ja käytännössä. Osaavat luottamusmiehet ja varaluottamusmiehet ovat toimivan paikallisen sopimisen edellytys. Luottamusmiehelle ja varaluottamusmiehelle on taattava tehtävien hoitamiseen riittävät resurssit, kuten riittävä aika, koulutus ja tiedonsaanti.

Paikallisen sopimisen laatua on vahvistettava muun muassa parantamalla valvontaa sekä vahvistamalla sanktioita. Paikallisen sopimisen kehittämisessä on huomioitava ammattiyhdistyksen oikeus edustaa työntekijöitä työpaikalla, auttaa heitä paikallisia sopimuksia neuvoteltaessa sekä valita liittoon kuuluvia luottamusmiehiä edustamaan koko henkilöstöä sopimisessa.

Tuottavuuden parantaminen sekä julkisella että yksityisellä sektorilla on nostettava uudelleen sille kuuluvaan arvoon tavoiteltaessa taloudellista kasvua. Henkilöstöhallintoedustus on

mahdollistettava nykyistä pienemmissä yrityksissä. Työehtosopimusjärjestelmää on kehitettävä vahvistamaan työntekijöiden asemaa työehtosopimusneuvotteluissa ja paikallistason tulkintatilanteissa sekä vahvistamalla työehtosopimusten yleisittovuutta. Työrauhalainsäädäntöä on parannettava siten, että se turvaa työntekijöiden tosiasiallisia työtaisteluoikeuksia ja –mahdollisuuksia. Työrauhalainsäädäntöä on kehitettävä siihen suuntaan, että se vahvistaa koordinoitujen palkka- ja työehtotavoitteiden toteuttamista. Lisäksi on palautettava työmarkkinajärjestöjen jäsenmaksun verovähennysoikeus.

Työmarkkinajärjestöjen tilastoyhteistyötä on vahvistettava yhteisen tilannekuvan synnyttämiseksi tuottavuudesta sekä palkan, ostovoiman ja tasa-arvon kehityksestä ennen neuvottelukierroksia. Lisäksi on vahvistettava tulorekisterin asemaa palkkatietojen keräämisessä ja valvonnassa. Tulorekisterin piiriin on saatava kaikki palkkatiedot, ja tietojensaantia esimerkiksi työttömyyskassoille (etuuskäsittelyn sujuvoittaminen) ja ammattiliitoille (erimielisyyksien käsittely) on helpotettava huolehtien samalla tietoturvasta riittävällä laajuudella.

2.8. Vanhenevan väestörakenteen vuoksi tarvitsemme työperäistä maahanmuuttoa

Työperäisellä maahanmuutolla voidaan tukea kestäväää talouskasvua, ylläpitää hyvinvointivaltion rahoitusta ja helpottaa osaajapulaa maahanmuuton kohdistuessa oikeille toimialoille. Onnistunut työperäinen maahanmuutto voi vahvistaa myös eläkejärjestelmän rahoitusta ja vähentää eläkemaksujen nostopaineita. Suomella ei ole varaa tempoilevaan maahanmuuttopolitiikkaan.

Työperäiseen maahanmuuttoon tähtäävän politiikan on oltava suunnitelmallista ja perustuttava vahvaan tietopohjaan. Kansainvälisen rekrytoinnin ja työperäisen maahanmuuton on tapahduttava eettisesti sekä ihmisoikeuksia ja työelämän perusoikeuksia kunnioittaen. Suomen on näyttäydyttävä osaajille avoimena, houkuttelevana ja kiinnostavana maana. Rasiset ja syrjivät asenteet ja käytännöt maahanmuuttajia kohtaan vähentävät Suomen houkuttelevuutta, joten niihin on puututtava. On pystyttävä houkuttelemaan kansainvälisesti kilpailtua korkean tuottavuuden työvoimaa ja sellaista ammattiosaamista, josta on Suomessa pula. Samalla on pidettävä huolta siitä, että Suomeen jo muuttaneet haluavat ja pystyvät jäämään.

Suomeen on luotava kokonaisvaltainen työperäisen maahanmuuton strategia, jonka lähtökohtana ovat kestävään väestökehityksen tukeminen ja työmarkkinoiden tarpeet. Keskeistä on vahvistaa Suomen maakuvaa ja huolehtia osaajien sekä heidän perheenjäsentensä tarvitsemien palveluiden saatavuudesta, kuten englanninkielisten varhaiskasvatuspaikkojen ja kielenoppimismahdollisuuksien tarjonnasta.

Työperäisen maahanmuuton onnistumisen kannalta on keskeistä, että Suomeen muuttavilla on työmarkkinoiden tarpeisiin vastaavaa osaamista ja että he sopeutuvat Suomeen hyvin. EU- ja ETA-alueen ulkopuolisen työvoiman saatavuusharkinta on keskeinen työväline, jonka säilyttäminen on tärkeää.

Työluvan myöntämistä koskevassa harkinnassa vaihtoehtona voisi olla myös pisteytysmalli, jossa pelkkien tuloarvojen sijaan arvioitaisiin henkilön osaamisen ja ominaisuuksien perusteella hänen edellytyksiään menestyä Suomen työmarkkinoilla ja suomalaisessa yhteiskunnassa. Pisteytyksessä olisi tällöin otettava huomioon myös työllisyystilanne ja kotimaisen työvoiman saatavuus alalla, jolla työluvan perusteena oleva työpaikka on, eli nykyisenkaltainen saatavuusharkinta olisi myös säilytettävä pisteytysjärjestelmän osana.

Suomessa on varmistettava ulkomailla hankitun osaamisen ja koulutuksen tunnistaminen, sujuvat täydennys- ja kielikoulutusmahdollisuudet sekä toimiva viranomaisyhteistyö kaikkien pätevyysvaatimuksia valvovien viranomaisten kanssa. Työperäisten maahanmuuttajien oikeutta kotoutumispalveluihin on lisättävä ja kielikoulutukseen pääsyä parannettava. Palveluiden saatavuuden lisäksi on lisättävä velvoittavuutta suomen tai ruotsin kielen opiskeluun. Työnantajien vastuuta työntekijöiden kielen opiskelun ajankäytöllisestä mahdollistamisesta ja rahoittamisesta on lisättävä.

Työlupaprosessien on oltava saumattomia, ja erityisesti englanninkielisten palveluiden saatavuuteen on kiinnitettävä huomiota. Työn perässä maahan muuttavien Suomeen saapumista on sujuvoitettava, ja on luotava digitaalinen yhden luukun palvelukokonaisuus. Samalla on pystyttävä valvomaan sitä, että työperäinen maahanmuutto tapahtuu eettisesti kestävästi ja työolosuhteiltaan ja -ehdoiltaan asianmukaisiin työsuhteisiin. Kahden kerroksen työmarkkinoiden synnyttäminen ei ole inhimillisesti tai hyvinvointivaltion ylläpitämisen kannalta kestävä maahanmuuttopolitiikan linja.

Työllistymiseen vaikuttavat myös työmarkkinoiden asenteet, jonka vuoksi on varmistettava, että työnantajien asenteet ovat myönteisiä maahanmuuttajien palkkaamiselle. Työelämän monimuotoisuutta on tuettava kansallisella ohjelmalla, joka sisältää työelämän vastaanottavuutta vahvistavia toimia, koulutusta sekä syrjinnän ehkäisyn toimenpiteitä.

On myös tärkeää, että jo maahan muuttaneiden työllistymistä tuetaan aktiivisesti. Erityisesti maahanmuuttajanaisten työllisyyden parantamiseksi tarvitaan monipuolisia työllisyys-, kotoutumis- ja sosiaalipalveluita.

Suomessa opiskelleiden ulkomaalaisten jäämistä suomalaisille työmarkkinoille on edistettävä tavoitteellisesti korkeakoulujen, työnantajien ja muiden toimijoiden yhteistyössä. Ammattikorkeakoulu- ja yliopistotutkinnon suorittaneita on kohdeltava yhdenvertaisesti pysyvää oleskelulupaa haettaessa. Tavoitteena on oltava, että Suomessa tutkinnon suorittaneet jäävät Suomeen työskentelemään.

Monet kansainväliset opiskelijat eivät jää Suomeen vaikean työllistymisen ja kielitaidon puutteen vuoksi. Suomen tai ruotsin kielen opetuksen tarjontaa ja osuutta ulkomaalaisille opiskelijoille suunnatuissa koulutusohjelmissa on kasvatettava. Opetuksen tarjonnan lisäämisen ohella kansainvälisiä opiskelijoita on veloitettava nykyistä enemmän suomen tai ruotsin kielen opiskeluun osana korkeakouluopintoja. Suomessa opiskelleiden tien pysyvään oleskeluun on tapahduttava työllistymisen kautta.

2.9. Työntekijöiden hyväksikäyttö ei kuulu työelämään

Työperäinen hyväksikäyttö on vakava yhteiskunnallinen epäkohta, ja sitä ilmenee Suomessa liian usein. Työperäinen hyväksikäyttö kohdistuu erityisesti kaikkein haavoittuvimmassa asemassa oleviin henkilöihin. Suomeen ulkomailta muuttaviin kohdistuva työperäinen hyväksikäyttö on yhä kiinteämpi osa järjestäytyneen rikollisuuden toimintaa, joka hyödyntää Suomeen ulkomailta rekrytoitujen heikkoa tietoisuutta oikeuksistaan ja riippuvuutta työnantajastaan. Siksi työperäisen hyväksikäytön vastainen työ on yhä tärkeämmässä roolissa järjestäytyneen rikollisuuden torjunnassa. Suomessa on tehtävä hyväksikäytön vastainen ryhtiliike.

Työperäisen hyväksikäytön estämiseksi ja reilun kilpailun edistämiseksi on säädettävä alipalkkauksen kriminalisoimisesta, kuten esimerkiksi palkkavarkaudesta. Tämä madaltaa puuttu-

miskynnystä, selkeyttää rangaistavuuden edellytyksiä ja vahvistaa työntekijöiden oikeuksia. Tahallinen palkan maksamatta jättäminen on määriteltävä rikokseksi, minkä lisäksi on tiukennettava sanktioita ja pidennettävä työntekijöiden palkkasaatavien vanhentumisaikojaa.

Ammattiliitoille on annettava kanneoikeus eli oikeus tehdä kanne työntekijän sijaan työehtoja, tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta koskeissa asioissa. Ryhmäkanneoikeutta on laajennettava työlainsäädäntöä koskeviin oikeusjuttuihin, jotta ammattiliitto voi tarvittaessa ajaa useamman työntekijän asiaa samalla kanteella ja useampi riita-asia voidaan ratkaista kerralla.

Työperäisen hyväksikäytön kitkemiseksi ja reilun kilpailun varmistamiseksi on vahvistettava poliisi-, työsuojelu- ja veroviranomaisten toimintaedellytyksiä sekä otettava käyttöön tehokkaampia ja vaikuttavampia sanktioita.

Ammattiliiton roolia työpaikoilla on vahvistettava tukemalla luottamusmiesten asemaa ja koulutusoikeutta. Ammattiliitoista tiedottamista on lisättävä kouluissa ja korkeakouluissa sekä yleisesti yhteiskunnassa järjestäytyneisyyden kasvattamiseksi. Työpaikoilla, joilla ei ole sovellettavan työehtosopimuksen mukaista luottamusmiestä valittuna, on mahdollistettava ammattiliiton edustajan käynti työpaikalla luottamusmiehen tavoin.

Työsuojeluviranomaisten oikeuksia saada tarvitsemansa tiedot työnantajilta on kasvatettava, ja valvonnan tehokkuutta on vahvistettava tuntuvilla hallinnollisilla sanktioilla. Viranomaisten välistä yhteistyötä ja tietojenvaihtoa on parannettava. Rikoksiin syyllistyvien yritysten rikosoikeudellisia seuraamuksia, kuten liiketoimintakieltoa ja yhteisösakkoa, on kiristettävä.

Yritysten vastuuta työntekijöiden oikeuksista niiden koko arvoketjuissa on vahvistettava yritysvastuusääntelyllä. Tilaajavastuu on ulotettava kattamaan koko ketju palkanmaksua ja työehtoja myöten, jotta tilaaja on vastuussa myös alihankkijan toiminnasta. Tilaajalla on oltava velvollisuus selvittää, ovatko sopimuskumppanin palveluksessa työskentelevien ulkomaalaisten työntekijöiden työluvut kunnossa.

Maahanmuuttajiin kohdistuvaa työperäistä hyväksikäyttöä on ehkäistävä tehostamalla valvontaa, varmistamalla työluvut ja tiukentamalla rangaistuksia, vahvistamalla poliisin erikoisosastamista sekä parantamalla maahanmuuttajien suomen tai ruotsin kielen taitoa. Rakennusalalla hyväksi todetut käytännöt veronumerosta on laajennettava myös muille aloille huomioiden eritoten ne alat, joissa esiintyy työperäistä hyväksikäyttöä, työnantajavelvoitteiden laiminlyöntiä ja veronkiertoa.

Kaikilta hankintayksiköiltä on edellytettävä hankintasopimuksen erityisehtona asianomaisen työehtosopimuksen noudattamista ja siihen liittyviä riittäviä sopimussanktioita. Tarjoajan syyllistyminen vakavaan alipalkkaukseen on katsottava poissulkemisperusteeksi. Pääurakoitsijoille ja rakennuttajille on asetettava velvollisuus varmistaa kaikkien työmaalla työskentelevien ulkomaalaisten työnteko-oikeus, myös alihankkijoiden osalta. Toimeksiantajan on jatkossa varmistuttava siitä, että yrittäjänä toimivalla kolmannen maan kansalaisella on kokoaikaiseen yritystoiminnan harjoittamiseen oikeuttava oleskelulupa.

Digitaalinen rajavalvonta on otettava käyttöön ulkomaiselle raskaalle liikenteelle, ja on varmistettava kabotaasisääntöjen, päästö määräysten ja työehtojen noudattaminen.

Vastentahtoista yrittäjyyttä on ehkäistävä alustatyössä. Vastentahtoiset vaihtelevan työajan sopimukset on kiellettävä, mikäli niille ei ole erityistä perustetta. Vastentahtoista osa-aikatyötä on vähennettävä säätämällä työnantaja-aloitteisten osa-aikatyösopimusten tekeminen

erityistä perustetta vaativaksi. Lisäksi on pidettävä tiukasti kiinni työnantajan veloitteesta tarjota lisätunteja aina ensisijaisesti työnantajan palveluksessa osa-aikaisesti työskentelevälle työntekijälle silloin, kun työnantaja harkitsee rekrytointeja tai vuokratyövoiman käyttöä.

Rikoksen uhreille on taattava julkinen oikeusapu ja tulkkauspalvelu. Ulkomaalaislain rekrytointikiellon käyttöalaa on laajennettava. Kieltoja rekrytoida uutta työvoimaa kolmansista maista on määrättävä entistä pienemmistä rikkomuksista. Rekrytointikieltojen määräaikojen vähimmäis- ja enimmäiskestoja on pidennettävä merkittävästi.

3. Hyvä arki reilussa yhteiskunnassa

Laadukkaat ja riittävät palvelut, viihtyisä ja esteetön asuinympäristö, toimiva liikenne ja reilu työelämä ovat hyvän arjen rakennuspalikoita. Turvattu toimeentulo ja hyvä koulutus tukevat hyvinvointia ja hyvää elämää. Jokaisella suomalaisella on oltava mahdollisuus elää itsensä näköistä elämää ja hyvää arkea eri puolilla Suomea.

Kaksikielisyys on Suomen vahvuus, joka tukee työllisyyttä, yritystoimintaa ja alueellista elinvoimaa. Suomessa on oikeus saada palveluita, elää ja vaikuttaa suomen ja ruotsin kielillä. Palveluiden saatavuudesta on huolehdittava. Lisäksi Suomi on sitoutunut turvaamaan saamenkielisten ihmisten oikeuden kehittää ja ylläpitää kieltään ja kulttuuriaan. Kansalliskielten asemaa on parannettava ja Suomen on toimittava alkuperäiskansojen perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen turvaamiseksi.

Hyvinvointi rakentuu varhaisesta tuesta, yhdenvertaisista ja sujuvista peruspalveluista ja siitä, että apua on saatavilla oikeaan aikaan. Hyvinvointi- ja terveyseroja on kavennettava tavoitteellisesti, minkä vuoksi tarvitaan sosiaali-, terveys-, koulutus- ja työllisyyspalveluiden toimivaa yhteistyötä. Terveyserojen kaventaminen edellyttää myös ennaltaehkäisyyn, varhaiseen tukeen ja vaikuttavuuteen nojaavaa päihde- ja rahapelipolitiikkaa, koska näiden haitat kasautuvat sosioekonomisesti epätasaisesti ja ovat merkittävä syy terveyserojen säilymiseen ja kasvamiseen. Sosiaaliturvaa on kehitettävä vastaamaan uudenlaisiin tarpeisiin nykyistä paremmin.

Yhteiskunnan muutokset lisäävät elämän epävarmuutta, joten ihmisten mielenterveyttä ja työn muutokseen sopeutumista on tuettava. Jokaisella on oltava mahdollisuus kehittää ja ylläpitää osaamistaan, sillä se luo turvaa muutoksen keskellä. Koulutustasosta huolehtiminen on koko yhteiskunnan kannalta keskeistä, sillä tällä hetkellä koulutustason lasku suhteessa muihin OECD-maihin uhkaa koko hyvinvointivaltion perustaa. Osaamisesta onkin rakennettava Suomen tärkein kilpailuvaltti.

3.1. Huolehditaan nopeasta hoitoon pääsystä ja toimivista palveluista

Suomalaisten perinteisesti korkea luottamus julkisiin sosiaali- ja terveyspalveluihin on viime vuosina heikentynyt. Luottamus on palautettava ennalleen pitämällä sosiaali- ja terveydenhuoltoa politiikan painopisteenä.

Julkisten sosiaali- ja terveyspalveluiden on oltava riittäviä, oikein mitoitettuja, oikea-aikaisia ja laadukkaita. Sosiaali- ja terveyspalveluiden on oltava yhdenvertaisesti kaikkien saatavilla asuinpaikasta tai hyvinvointialueen talustilanteesta riippumatta ja hoitoa on saatava, kun sitä tarvitsee. Julkisten palveluiden on turvattava ihmisen perusoikeudet ja itsenäisen elämän edellytykset.

Julkisessa perusterveydenhuollossa on parannettava hoidon saatavuutta ja hoidon jatkuvuutta. Siksi on puututtava rakenteisiin, joiden kautta resurssit kohdentuvat tarpeeseen nähden epätasa-arvoisesti. Sosiaali- ja terveyspalveluiden painopistettä on siirrettävä raskaasta erikoissairaanhoidosta ennaltaehkäisevään tukeen sekä helposti saavutettaviin perustason palveluihin.

Hoitoon on päästävä kahdessa viikossa, ja pidemmän aikavälin tavoitteena on oltava tätä nopeampi hoitoon pääsy. Hoito on järjestettävä omalääkäri- ja omahoitajamallilla. Sen avulla nopeutetaan hoitoon pääsyä ja parannetaan hoidon jatkuvuutta sekä mahdollistetaan joustava ja asiakaslähtöinen asiointi. Fyysisen hoitokontaktin ohella on kehitettävä helppokäyttöisiä

etäpalveluita, joilla voidaan täydentää palveluverkkoa ja helpottaa saavutettavuutta. Hoidon lisäksi on kehitettävä palveluohjausta. Integroimalla tarkoituksenmukaiset erikoissairaanhoidon palvelut perustason hoitoon vähennetään tarvetta lähettää potilaita erikoissairaanhoidon palveluihin. Myös suunterveydenhuollossa hoitoon pääsyä on parannettava, ja pidemmällä aikavälillä on tavoiteltava tiukempaa hoitotakuuta.

Hoidon sujuvuuden varmistamiseksi on huolehdittava siitä, että potilas voi asioida suomeksi tai ruotsiksi koko hoitoprosessin ajan. Suomen-, ruotsin- ja saamenkielisten oikeuksien toteutuminen on osa laadukasta ja yhdenvertaista terveydenhuoltoa.

Alueellisia ja ihmisryhmien välisiä hyvinvointi- ja terveyseroja on vähennettävä. Pienituloisilla ja työelämän ulkopuolella olevilla on yli viisi kertaa enemmän menetettyjä elinvuosia kuin hyvätuloisilla. Terveyden tasa-arvon saavuttamiseksi sukupuolten väliset erot on otettava nykyistä paremmin huomioon.

Terveydenhuollossa esiintyvä sukupuolivinouma heikentää tyttöjen ja naisten hoitoa ja johtaa viivästyneisiin diagnooseihin, tehottomiin hoitoihin sekä ongelmiin hoidon saatavuudessa. Perusterveydenhuollossa on vahvistettava gynekologista osaamista, synnyttäneiden palveluita, vaihdevuosisoireiden hoitoa sekä keskenmenon kohdanneiden tukea. Alle 25-vuotiaille nuorille on turvattava maksuton ehkäisy osana laadukkaita seksuaali- ja lisääntymisterveyspalveluita. Lapsettomuushoitojen saatavuutta ja saavutettavuutta on lisättävä. Hedelmöityshoitojen on oltava yhdenvertaisesti saatavilla kaikille perhemuodoille, ja julkisen sektorin hedelmöityshoitoihin on lisättävä resursseja. Ei-kaupallinen sijaissynnytys on sallittava kaikille perhemuodoille.

Miesten lyhyempi elinajanodote ja myöhempi hoitoon hakeutuminen edellyttävät kohdennettuja toimia, joilla tuetaan muun muassa mielenterveyttä ja sairauksien varhaista toteamista sekä terveellisiä elintapoja.

Sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut on järjestettävä kustannustehokkaasti ja laadukkaasti. Rahoituksen on perustuttava verorahoitukseen tai lakisääteiseen sosiaalivakuutukseen, ja asiakasmaksujen on oltava kohtuulliset. Kansalliseen rokotusohjelmaan kuuluvien rokotusten, avoterveydenhuollon hoitajavastaanottojen ja neuvolapalveluiden on oltava maksuttomia.

Asiakasmaksut eivät saa muodostua esteeksi palveluiden käytölle, ja siksi maksukatot on yhtenäistettävä ja yhdistettävä yhdeksi kokonaisuudeksi. Terveydenhuollon maksuton eli asiakasmaksujen vuosiomavastuun seurantavelvollisuus on siirrettävä hyvinvointialueille. Lisäksi on vahvistettava asiakasta suojaavia mekanismeja velkaantumisen ehkäisemiseksi sekä kevennettävä maksujen perimättä jättämisen tai alentamisen käytäntöjä, kuten tasamaksujen huojenuksia.

Työterveyshuollon painopisteen on oltava työperäisten sairauksien ehkäisyssä ja terveellisten työolosuhteiden edistämisessä. Työterveyshuollon kustannusten ja sisällön läpinäkyvyyttä on lisättävä, ja tavoitteena on oltava palveluiden vaikuttavuus. Työterveyshuollon sairaanhoidon kytkemistä osaksi julkista perusterveydenhuoltoa esimerkiksi omalääkäri-hoitajamallin avulla on selvitettävä. Lisäksi hyvinvointialueiden, työterveyshuollon ja opiskeluterveydenhuollon palveluita on kehitettävä sujuvaksi, toisiaan täydentäväksi kokonaisuudeksi. Yksityisen ja kolmannen sektorin tuottamien sosiaali- ja terveysterveysten tehtävä on täydentää julkista palvelutuotantoa. Yksityisten terveysterveysten KELA-korvausjärjestelmää on arvioitava huolellisesti osana kokonaisvaltaista sosiaali- ja terveydenhuollon rahoituksen kehittämistä.

Kolmas sektori tekee tärkeää täydentävää työtä sosiaali- ja terveydenhuollon tukena. Järjestöt

ja seurakunnat toimivat usein kaikkein haavoittuvimmassa asemassa olevien parissa, joita julkinen sektori ei tavoita, ja ne toimivat usein julkista sektoria joustavammin. Järjestöissä yhdistyy ammattilaisten, vertaistukijoiden ja vapaaehtoisten osaaminen. Sote-järjestöjen toimintaedellytyksiä on parannettava. Valtionavustusta saavat järjestöt raportoivat toiminnastaan, sen tuloksista ja vaikutuksista. Toimintaa tuettaessa on samalla arvioitava toimintaa ja kehitettävää sen vaikuttavuutta.

Sosiaali- ja terveydenhuollon uudistuksen tavoitteina on palveluiden yhdenvertaisen saatavuuden turvaaminen, sosiaali- ja terveydenhuollon integraatio ja kustannusten hillintä. Uudistusta on jatkettava määrätietoisesti ja pitkäjänteisesti. Hyvinvointialueille on annettava palveluiden kehittämisen ja uudistamisen rauha, jotta hyväksi todetut käytänteet, innovaatiot ja uudet toimintatavat saadaan nykyistä tehokkaammin käyttöön. Palvelu- ja hoitoprosesseja on uudistettava ja tehostettava, jotta saadaan aikaan vaikuttavia palveluita ja hoitoa. On varmistettava, että ihmisten oikeus riittäviin, yhdenvertaisiin sote-palveluihin toteutuu.

Rakennemuutoksen jälkeen on kiinnitettävä huomiota järjestelmän tavoitteisiin, toimintaperiaatteisiin ja palveluvalikoimaan. Rahoitusjärjestelmää on arvioitava tutkittuun tietoon pohjautuen, nopeita muutoksia välttämällä ja huolehtien siitä, että sosiaalipalveluiden tarve tunnustetaan kriteeristöissä riittävän hyvin. Sairaaloiden valmiuksia ja työnjakoa on kehitettävä. Ympäri vuorokautinen päivystysvalmius on turvattava koko maassa, ja perusterveydenhuollon aukioaloja on lisättävä.

Digitalisaation lisääntyvä hyödyntäminen, eri palveluiden toimiva integraatio, väestön etnisen ja kulttuurisen moninaisuuden huomioiminen sekä yksilöllisten tarpeiden huomioiminen ovat välttämättömiä keinoja muutosten tasapainoisessa ohjaamisessa. Digitaalista yhdenvertaisuutta ja osallisuutta on tuettava kaikissa väestöryhmissä.

Hyvinvointialueilla käynnissä olevaa digitaalisen asiointin palveluiden laajentamista on edistettävä, ja samalla on huolehdittava erityisesti heikommassa asemassa olevien palveluiden tasa-arvoisesta saavutettavuudesta. Myös asiakaslähtöisiä puhelinasiointiin ja paikan päällä asiointiin perustuvia yhteydenottotapoja on tärkeää kehittää. Digitaalisen asiointin osalta on asetettava kansallisia tavoitteita palveluvalikoimalle ja yhteydenoton viiveelle. Nopean vastausajan chat-palveluiden saatavuus ei vielä kata koko maata, ja tällaiset uudet yhteydenottotavat olisi huomioitava nykyistä paremmin hoitotakuulainsäädännössä.

Hyvinvointialueita on ohjattava ottamaan käyttöön vaikuttavaksi osoittautuneita toimia, ja tarvittaessa myös sääntelyä on muutettava toiminnan sujuvoittamiseksi. Samoin tekoälyä on hyödynnettävä diagnostiikassa ja potilaskirjauksissa työn sujuvoittamiseksi.

Terveyden ja hyvinvoinnin parhaaksi sekä talouden kestävyuden varmistamiseksi monikanavarahoitus on arvioitava uudelleen. Sote-järjestelmää on järkevöitettävä, ja on laadittava suunnitelma kohti tehokkaampia ja vaikuttavampia sosiaali- ja terveyspalveluita. Tavoitteena on luoda Suomeen yhtenäinen potilastieto- ja diagnoosien kirjaamisjärjestelmä, jossa hyödynnetään vahvasti myös tekoälyä.

Laadukkaat palvelut perustuvat riittävien resurssien lisäksi koulutettuun ja osaavaan henkilöstöön, jolla on mahdollisuus työskennellä motivoituneena hyvin johdetuissa organisaatioissa. Henkilöstö on avainasemassa palvelujärjestelmän toimivuudessa ja kehityksessä.

Ammattien houkuttelevuus, laadukas koulutus ja monipuoliset uramahdollisuudet on turvattava. Alan työolosuhteet ja -hyvinvointi on otettava nykyistä vahvemmin huomioon.

Sosiaali- ja terveydenhoidon koulutusmäärät on suunniteltava pitkäjänteisesti, ja kielitaitoon on kiinnitettävä erityistä huomiota. Teknologiaa on kehitettävä ja käytettävä vaikuttavasti ja tarpeenmukaisesti hoidon, hoivan ja avunsaannin sujuvoittamiseksi ja asiakkaiden parhaaksi.

Sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisten työtaakan keventämistä on edistettävä vähentämällä vähähyötyistä tai tarpeetonta työtä. Hoito- ja palveluprosesseja on kehitettävä tukemaan osaltaan työhyvinvointia ja kustannusvaikuttavuutta. Tietojärjestelmien on vähennettävä työntekijöiden työkuormaa ja vapautettava aikaa ihmisten kohtaamiseen ja parempaan palveluun. Ilman hyvinvoivaa ja motivoitunutta henkilöstöä ei ole toimivia palveluita.

3.2. Tehdään yhdessä läsnäololoikka – oikea-aikaista tukea kaikissa elämänvaiheissa

Digiloikan jälkeen tarvitsemme läsnäololoikan – paluun ihmisten väliseen aitoon kohtaamiseen. Osallisuutta ja läsnäoloa sekä ihmisten välitöntä vuorovaikutusta on vahvistettava kaikissa elämänvaiheissa. Terveellisiin elintapoihin, liikuntaan, toimintakyvyn ylläpitämiseen sekä ennaltaehkäiseviin sosiaali- ja terveystalouteihin on panostettava koko ihmisen elämänkaaren ajan. Mielenterveys- ja tunnetaidot osana varhaiskasvatusta ja kouluopetusta tukevat lasten ja nuorten kasvua ja henkistä kriisinsietokykyä.

Palveluiden esteettömyyteen ja saavutettavuuteen on kiinnitettävä huomiota päätöksenteon eri tasoilla, ja sosiaali- ja terveystaloutjärjestelmä on rakennettava mahdollisimman toimivaksi ja helppokäyttöiseksi. Julkisten palveluiden saavutettavuus on turvattava myös heille, jotka eivät käytä sähköpostia tai puhelinta. Asiakkaiden erityispiirteet, kuten ikä, vammaisuus, kulttuurinen tausta ja monikielisyys, on otettava palveluissa huomioon.

Vammaisten ihmisten perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisesta on huolehdittava YK:n vammaissopimuksen mukaisesti. Palveluita on kehitettävä eri vammaisryhmien tarpeiden mukaisesti. Sekä yleis- että erityispalveluiden taso ja saatavuus on varmistettava. Vammais- palvelulain toimeenpanon ohjaukselle ja seurannalle on varattava riittävät resurssit. Vammaisten tulkkauspalvelun ongelmiin on puututtava, ja vammaisvaikutusten arvioinnin on oltava läpileikkaava osa lainsäädäntövalmistelua.

Julkisissa palveluissa on huomioitava sukupuoli ja sen moninaisuus. Suomen on tunnustettava kolmas juridinen sukupuoli. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden yhdenvertaisuuden on toteuduttava kaikilla elämänalueilla, ja jokaiselle on taattava oikeus elää omana itsenään ilman syrjintää tai pelkoa. Julkisella sektorilla on parannettava työntekijöiden valmiuksia kohdata asiakkaat yhdenvertaisesti, tunnistaa erilaisten taustojen ja elämäntilanteiden vaikutukset sekä toimia sensitiivisesti ja syrjimättömästi.

Lapsi- ja perhepolitiikan on oltava vastuullista ja pitkäjänteistä. Tavoitteena on oltava lasten, nuorten ja perheiden eriarvoisuuden vähentäminen. Lasten ja nuorten hyvinvointi ja turvallisuus ovat koko yhteiskunnan hyvinvoinnin mittareita. Tutkimusten mukaan lasten ja nuorten tyytyväisyys, hyvinvointi ja tulevaisuudenusko ovat heikentyneet selvästi. Nuorten toiveikkouden vahvistaminen on nostettava poliittiseksi painopisteeksi. Nuorten tulevaisuudenusko on palautettava. Päättäjillä on erityinen vastuu siitä, viestikö yhteiskunta nuorille toivoa, luottamusta ja kaikkien hyväksymistä.

Yhteiskunnan on oltava lapsi- ja perhemyönteinen kaikille perhemuodosta riippumatta. Lainsäädännön on tunnistettava perheiden moninaisuus ja mahdollistettava juridinen vanhemmuus useammalle kuin kahdelle vanhemmalle. Onnistunut lapsi- ja perhepolitiikka luo yhteiskuntaa,

jossa lapsien hankkiminen koetaan myönteisenä ja tavoiteltavana asiana. Sujuva arki, työn ja perheen yhteensovittaminen sekä riittävät ja toimivat palvelut ja tukimuodot kannustavat perheiden perustamiseen. Perheellistymistä ja syntyvyyttä on tuettava vahvistamalla tasa-arvoa, vähentämällä epävarmuutta ja kehittämällä palveluita vastaamaan muuttuvan yhteiskunnan tarpeita. Kansallisen lapsistrategian toimeenpanoa on jatkettava lasten oikeuksien edistämiseksi, perhepolitiikan vahvistamiseksi ja lasten huono-osaisuuden vähentämiseksi. Päätöksenteossa on huomioitava päätösten vaikutuksia lapsiin nykyistä laajemmin.

Riski pudota koulutuksesta, työstä ja yhteisöstä lisääntyy, kun nuoret jäävät ilman tarvitsemaansa tukea vaikeuksien kasaantuessa. Varhainen puuttuminen on sekä yksilön että yhteiskunnan kannalta paras vaihtoehto. Tarvitsemme nuorten syrjäytymisen ehkäisemiseksi laaja-alaisen ohjelman, jossa huomioidaan alueelliset erot ja kohdennetaan resurssit viisaasti.

Lapsen tai nuoren on tarvittaessa saatava apua nopeasti, eikä häntä saa pompotella palvelusta toiseen. Kouluissa ja oppilaitoksissa tapahtuvaa nuorisotyötä on kehitettävä, ja palveluiden saatavuuteen on panostettava. Erilaisten oppimisen tuen järjestelmien on oltava yhtenäisiä läpi koko koulupolun. Nuorten ja nuorten aikuisten matalan kynnyksen palvelupisteitä on tärkeää ylläpitää helposti saavutettavissa paikoissa, jotta nuoret ohjataan nopeasti ja oikea-aikaisesti tarvitsemiinsa palveluihin. Syrjäytymistä on ehkäistävä myös tukemalla nuoria erityisesti elämän nivelvaiheissa. Oppilashuollon palveluita on tarjottava moniammatillisesti vuoden ympäri, ja palvelutarjonnan on vastattava opiskelijoiden todellisia tarpeita. Oppilashuollossa on tunnistettava nuorten erilaiset tarpeet nykyistä paremmin.

Erityisen tärkeää on turvata toimintaa, jossa nuoret tulevat kohdatuksi ja joka lisää osallisuutta. Etsivällä nuorisotyöllä ja työpajatoiminnalla autetaan ja tuetaan haastavissa elämäntilanteissa olevia nuoria. Ankkuritoiminnan jatkuvuus ja resursointi mahdollistavat varhaisen puuttumisen ja nuorten tukemisen kriisitilanteissa. Nuorisotyöhön panostaminen vaatii riittävät henkilöstöresurssit ja toimivat tilaratkaisut. Nuoret tarvitsevat vapaa-aikanaan turvallisten aikuisten läsnäoloa, turvallisia ja saavutettavia nuorisotiloja sekä mielekästä tekemistä. Järjestöillä on keskeinen rooli nuorten tavoittamisessa.

Ennaltaehkäiseviä ja maksuttomia matalan kynnyksen palveluita lapsiperheille on kehitettävä. Oleellista on, että perheet saavat palveluita oikea-aikaisesti ja riittävästi. Lasten ja perheiden palveluista on tehtävä toimiva moniammatillinen kokonaisuus. Jokaiselle perheenjäsenelle on varmistettava kriisitilanteessa riittävä tuki sekä ohjaus oikea-aikaisiin palveluihin. Erityisryhmiin kuuluville lapsille ja heidän perheilleen on taattava mahdollisuus tarpeenmukaisiin palveluihin.

Perhekeskusten on toimittava monialaisesti yhteistyössä kuntien ja järjestöjen kanssa, jotta ne pystyvät tarjoamaan kaikille yhteistä vertaisryhmätoimintaa ja eri ryhmille kohdennettuja palveluita arjen solmukohdissa.

Köyhyys heikentää lasten ja perheiden hyvinvointia. Lisäksi syrjäytymisen riski, joka on usein ylisukupolvista, on lisääntynyt. Ikääntyvällä kansakunnalla ei ole varaa menettää yhdenkään ihmisen panosta. Perheiden hyvinvoinnin vahvistamiseksi ja lapsiperheköyhyyden vähentämiseksi on puututtava köyhyyden periytymiseen ja katkaistava ylisukupolvinen syrjäytyminen.

Lastensuojelun perustana on tukea lapsia ja lapsiperheitä sekä turvata lasten oikeudet. Lasten, nuorten ja lapsiperheiden sosiaalipalveluihin on taattava riittävät resurssit, jotta tukea ja palveluita on saatavilla mahdollisimman aikaisessa vaiheessa. Turvaamalla riittävät varhaisen tuen palvelut voidaan vähentää vaativampien palveluiden tarvetta. Kuitenkin myös vaativien lastensuojelupalveluiden laatu ja saatavuus on turvattava.

Lastensuojelussa huolena on jo pitkään ollut kasvava asiakasmäärä ja työntekijöiden kuormittuneisuus. Lastensuojelutyön resursseja arvioitaessa on otettava huomioon asiakasmäärärajoitusten noudattaminen. Matalan kynnyksen palveluihin ja tiiviimpään yhteistyöhön varhaiskasvatuksen ja opetuksen kanssa on panostettava, jotta lastensuojelun kustannukset saadaan laskuun ja kodin ulkopuoliset sijoitukset vähenemään. Lastensuojelulain mukaista moniammatillista yhteistyötä muiden ammattilaisten kanssa on vahvistettava, jotta voidaan ratkaista paremmin lapsen, nuoren ja perheen vaikeitakin tilanteita. Lastensuojelun riittävät ja osaavat työntekijäresurssit on turvattava.

Mielenterveyden haasteet ovat nousseet yhdeksi merkittävimmistä suomalaisten sairauksista. Mielenterveyspolitiikan on nojattava tutkittuun tietoon ja vaikuttaviin menetelmiin. Päätöksenteossa on hyödynnettävä kokemusasiantuntijoiden osaamista ja mielenterveysvaikutusten arviointia.

Tutkimusten mukaan mielenterveyttä vahvistavat arjen turvallisuus, toimivat sosiaaliset suhteet, lähiluonto ja rauhalliset elinympäristöt sekä usko tulevaisuuteen ja kokemus elämän merkityksellisyydestä. Siksi tarvitsemme hyvinvointia tukevia yhteiskunnallisia rakenteita ja paremmin saavutettavia mielenterveyspalveluita kaikenikäisille. Myös kielellisten oikeuksien toteutuminen mielenterveyspalveluissa on osa hoidon laatua ja yhdenvertaisuutta.

Lapsille ja nuorille on oltava tarjolla ilman ajanvarausta tai diagnoosia matalan kynnyksen mielenterveys- ja päihdepalveluita, jotka tarjoavat välitöntä keskustelutukea, kriisiapua ja ohjausta jatkohoitoon. Nuorten mielenterveyspalveluiden hoitoketjun on jatkettava saumattomasti ilman keskeytyksiä siirryttäessä lasten palveluista nuorten mielenterveyspalveluihin ja edelleen aikuisten palveluihin. Terapiatakuu on laajennettava koskemaan koko väestöä. Myös esimerkiksi pienituloisilla ja opiskelijoilla on oltava taloudellinen mahdollisuus kuntouttavaan terapiaan.

Ikääntyneiden määrän kasvu lisää paineita perusterveydenhuollossa ja erikoissairaanhoidossa, kotona asumisen tukipalveluissa ja asumispalveluissa, vaikka ikääntyminen ei automaattisesti tarkoita palveluntarpeen ja kustannusten kasvua.

Elämänkaaren loppuvaiheen on oltava turvallinen ja ihmisarvoa kunnioittava niin kotona kuin kodin ulkopuolella. Kotona asumista on tuettava satsaamalla osaavaan ja riittävään kotihoidon henkilöstöön, turvallisuuteen ja elämää helpottaviin apuvälineisiin sekä liikkumisen palveluihin ja tarvittaessa myös uudenlaisiin asumisen muotoihin.

Omaishoitajien jaksamiseen on panostettava taloudellisesti, sijaisjärjestelyin ja tukitoimin. Suuri osa omaishoitajista on työkäisiä, joten omaishoidon tuen ja palveluiden on mahdollistettava myös työssäkäynti. Kotiin hankittavia palveluita voidaan tukea verohelpoituksilla.

Terveystilan, elämäntilanteen ja olosuhteiden niin vaatiessa ihmisen on saatava ympärivuorokautisen hoivan palveluita. Kotihoito ei voi olla puuttuvan ympärivuorokautisen hoidon tai yhteisöllisen asumisen korvike. Vanhusten hoidon henkilöstömitoituksen on oltava kaikissa tilanteissa riittävä ja vastattava hoidon tarvetta, jotta hoivan laatu ei heikkene eikä työntekijöiden kuormitus kasva liian suureksi.

Päihderiippuvuus on sairaus, johon on saatava hoitoa. Päihdepolitiikan keskeisenä tavoitteena on oltava päihdeiden käytön vähentäminen ja haittojen minimointi sekä nuorten huumekuolemien estäminen. Päihdepalveluiden tarve on viime aikoina kasvanut. Huono-osaisuus ja päihdeongelmat kasautuvat samoille henkilöille entistä useammin. Onnistunut päihdepolitiikka tukee

kansanterveyttä, työllisyyttä, työturvallisuutta ja talouden tuottavuutta. Jokaiselle nuorelle on taattava yhdenvertainen oikeus laadukkaaseen, luotettavaan ja ajantasaiseen päihdekasvatukseen.

Päihdepalveluiden saatavuus ja laatu on turvattava koko maassa, ja hoito- ja kuntoutusjaksojen on oltava riittävän pitkiä ja vaikuttavia. Ehkäisevän päihdetyön resurssit on varmistettava, ja niiden riittävyys on huomioitava etenkin nuorten parissa tehtävässä toiminnassa. Palveluiden saatavuutta parantaa olemassa olevan lainsäädännön tehokkaampi valvonta. Sosiaali- ja terveydenhuollon työntekijöille on tarjottava koulutusta erilaisten riippuvuuksien kohtaamiseen.

Päihde- ja mielenterveyspalveluiden integraatiota on vahvistettava, sillä päihdeongelmat eivät saa estää hoidon saamista mielenterveysongelmiin ja päinvastoin. Päihdehoitoa on saatava silloin, kun asiakas on siihen motivoitunut, eikä päihtyneisyys saa olla hoitoon pääsyn este. Matalan kynnyksen palvelut on turvattava huolehtien samalla siitä, ettei rangaistusuhka rajoita huumeiden käyttäjien pääsyä ja hakeutumista sosiaali- ja terveyspalveluiden piiriin.

Päihdehaittojen kasvaessa ja vaikeutuessa on otettava käyttöön myös uusia päihdehoidon keinoja. Palveluita kehitettäessä on kiinnitettävä erityistä huomiota haavoittuvassa tilanteessa elävien lasten tuen ja palveluiden tarpeisiin sekä turvallisen lapsuuden varmistamiseen. Hoitoon pääsyä ja korvaushoitojen saatavuutta on johdonmukaisesti lisättävä ja erityisesti alaikäisille ja raskaana oleville päihteiden käyttäjille kohdistettua kokonaisvaltaista tukea on vahvistettava.

Tupakka- ja nikotiinituotteiden osalta oleellista on ehkäistä tuotteiden käytön aloittamista, minkä vuoksi tupakka- ja nikotiinituotteiden ostoikäraja on nostettava 20 ikävuoteen. Lisäksi on oleellista vähentää sekä nikotiinituotteiden sallittua nikotiinimäärää että nikotiinituotteiden houkuttelevuutta ja saatavuutta.

Rahapelihaittojen kasvun riskiin on varauduttava rahapelien siirtyessä lisenssijärjestelmään ja markkinoinnin lisääntyessä. Rahapeliyhtiöille on säädettävä keskitetty tappioraja, yritysten huolenpitovelvollisuus on määriteltävä selkeästi, ja rahapelien markkinointia, erityisesti nuorille, on rajoitettava. Rahapelihaittojen ehkäisyn ja tutkimuksen riittävä rahoitus on turvattava rahapelituotoista.

Sosiaalityö vaatii kehittämistä ja resursseja. Monitarpeisten ja syrjäytymisriskissä olevien lasten, nuorten ja aikuisten tukeminen ja ennaltaehkäisevä työ edellyttävät moniammatillista ja saumatonta yhteistyötä kuntien, hyvinvointialueiden ja työllisyysalueiden toiminnassa. Yhteistyötä haittaavat tiedonsaanti-ongelmat on poistettava. Monimutkaistunut yhteiskunta on monille ylipääsemätön esteiden viidakko. Auttamista ja tukea tarvitaan, ja ne ovat sekä yksiköiden että koko yhteiskunnan etu. Osallisuutta on vahvistettava määrätietoisesti, jotta jokaisella on ihmisarvoinen elämä, eikä syrjäytyminen lisääny.

3.3. Uutta oppien läpi elämän

Oikeus oppia ja kouluttautua on perusoikeus, jonka on toteuduttava läpi elämän. Varhaiskasvatuksen henkilöstön ja opettajien koulutuksella on keskeinen rooli laadukkaan kasvatuksen ja opetuksen järjestämisessä sekä hyvinvointivaltion rakentamisessa.

Lapsuus ja nuoruus ovat aikaa, jolloin rakennetaan perusta ihmisenä olemisen taidoille ja oppimiselle. Sosiaaliset suhteet ja yhteenkuuluvuuden tunne ovat ihmisen perustavanlaatuisia tarpeita, ja ne syntyvät vuorovaikutuksessa ja läsnäolossa. Vuorovaikutus ja yhteisöllisyys

vahvistavat itsesäätelytaitoja ja auttavat lasta hallitsemaan impulssikontrollia ja tunteiden säätelyä.

Oppilaiden motivaatio ja yritteliäisyys ovat vähentyneet. Koulun suhtaudutaan aiempaa kielteisemmin, ja usko sattuman merkitykseen koulumenestyksen selittäjänä on kasvanut. Muutokseen ovat vaikuttaneet muun muassa koulutuksen merkityksen heikkeneminen nuorten elämässä, yhteiskunnalliset muutokset, kuten työelämän epävakautuminen, ja myös globaalit kriisit.

Matala koulutustaso periytyy yhä laajamittaisemmin sukupolvelta seuraavalle. Kodin resurssit, asenteet koulutusta kohtaan ja yhteiskunnan lisääntyvä polarisaatio vaikuttavat suoraan oppimistuloksiin. Erittäin hyvin koulussa menestyviä on entistä enemmän, mutta samanaikaisesti myös heikommin pärjäävien määrä kasvaa. Myös koulutustason eriytymiseen sukupuolen mukaan on puututtava, sillä eriytyminen hidastaa sekä koulutustason että osaamistason nousua. Eriytymisen vähentäminen edistää tasa-arvoa ja vahvistaa koko yhteiskunnan osaamis pohjaa.

Koulutuksen ohjauksen ja valtion rahoituksen on oltava pitkäjänteistä ja ennustettavaa. Ikäluokkien pienentyessä koulutuksesta vapautuvia resursseja on käytettävä koulutuksen kehittämiseen ja koulutustason nostoon. Lukutaitoon ja muihin perustaitoihin on kiinnitettävä erityistä huomiota tulevana vuosina. Päiväkotien ja peruskoulujen välisiin eroihin ja eriytymiskehitykseen on puututtava myönteisellä erityiskohtelulla sekä kansallisilla panostuksilla.

Eriytyminen näkyy myös aikuisten osaamisessa. Koulutus ja osaaminen eivät jakaudu tasaisesti väestöryhmien kesken. Työntekijäammateissa työskentelevät pääsevät osallistumaan vuosittain henkilöstökoulutukseen merkittävästi vähemmän kuin akateemisesti koulutetut. Myös omaehtoinen kouluttautuminen on huomattavasti harvinaisempaa matalammin koulutetuilla.

Koulutus- ja osaamistason nostoon on luotava seurantaohjelma, jossa tavoitteille asetetaan yhteisesti hallituskausittain seurattavia mittareita.

Kasvatuksessa ja opetuksessa on tehtävä määrätietoista tasa-arvotyötä säännöllisesti ja suunnitelmallisesti kaikilla koulutusasteilla. Seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuutta on myös käsiteltävä avoimesti. Näin rakennamme yhteiskuntaa, jossa jokainen voi elää ja tulla nähdyksi omana itsenään. Lisäksi on kiinnitettävä huomiota saamelaisten lasten ja nuorten kielenoppimisen edellytysten varmistamiseen. Lasten ja nuorten kanssa työskentelevällä henkilökunnalla on oltava osaamista ja keinoja tunnistaa oppilaiden ja opiskelijoiden kohtaamaa rasismia ja syrjintää sekä puuttua niihin. Vieraiden kielten oppimisen valmiuksien kehittäminen on aloitettava jo varhaiskasvatuksessa. Kielikylpytoimintaa on laajennettava. Laadukas ja terveellinen kouluruoka tukee oppimista ja on osa lasten, nuorten ja opiskelijoiden hyvinvointia.

3.4. Laadukas varhaiskasvatus ja esiopetus luovat vahvan perustan tulevalle koulupolulle

Jokaisella lapsella on oikeus osallistua varhaiskasvatukseen. Varhaiskasvatukseen osallistuvien lasten osuutta on edelleen kasvatettava, etenkin vieraskielisten osalta, koska varhaiskasvatus edistää lasten tasapainoista kehitystä ja hyvinvointia. Kasvua ja oppimista tukevan varhaiskasvatuksen ja maksuttoman esiopetuksen on oltava kaikkien saatavilla, ja niiden on muodostettava saumaton jatkumo perusopetukseen. Esiopetuksen opetussuunnitelma on uudistettava perusopetuksen opetussuunnitelman yhteydessä.

Varhaiskasvatukseen on osoitettava riittävät määrärahat, ja on ylläpidettävä arviointikriteereitä, joilla määritellään korkealaatuinen, pedagoginen varhaiskasvatus. 2030-luvun aikana on kuljettava kohti maksutonta varhaiskasvatusta maksuja ensin alentaen. Varhaiskasvatuksessa on huomioitava haavoittuvassa asemassa olevien lasten määrä ja lasten erityisen tuen tarpeet. Varhaiskasvatuksen tarjoamisen on perustuttava lähipäiväkotiperiaatteeseen. Päiväkotien rinnalla on säilytettävä ja kehitettävä myös pienryhmävaihtoehtoja.

Päiväkodeissa ja kouluissa on oltava riittävästi turvallisia ja osaavia aikuisia. Siksi on laadittava saatavuussuunnitelma osaavan ja pätevän varhaiskasvatus- ja opetushenkilöstön varmistamiseksi. Lisäksi henkilöstön perusteettomia määräaikaisia työsuhteita on vähennettävä. Vaki-
tuisten varahenkilöiden rekrytointiin on luotava malli, jossa sijaistuksia olisi hoitamassa entuudestaan tuttu ammattilainen.

3.5. 12-vuotista oppivelvollisuuskoulutusta on vahvistettava

Lukutaidon ja muiden perustaitojen vahvistaminen on tulevien vuosien tärkein tavoite. 12-vuotisen oppivelvollisuuden on taattava laaja yleissivistys, ja sen päätyttyä jokaisella on oltava vahvat kansalaistaidot sekä mahdollisuudet ja valmiudet jatko-opintoihin, jotka mahdollistavat pärjäämisen ja osallisuuden muuttuvassa yhteiskunnassa. Oppivelvollisten opetuksessa on tehtävä läsnäololohko eli panostettava lähiopetukseen ja kokonaisuun koulupäiviin.

Jokaiselle lapselle on turvattava laadukas ja maksuton perusopetus, oppimisen tuki ja tarpeenmukaiset oppimateriaalit lähikoulussa. Kotiopetuksessa olevien lasten oppivelvollisuuden toteutumista on valvottava nykyistä tarkemmin. Kokonaiskoulupäivää on kehitettävä siten, että koulupäivä ja sen yhteydessä koululla tarjottavat harrastusmahdollisuudet muodostavat yhtenäisen kokonaisuuden.

Koulujen väliseen eriytymiseen on puututtava myönteisellä erityiskohtelulla, mikä mahdollistaa alueellisesti tasa-arvoiset lähtökohdat ja ehkäisee segregatiota. Lisäksi on panostettava opettajien ja rehtoreiden osaamisen kehittämiseen erityisesti pedagogisessa johtamisessa sekä oppimisen ilon ja merkityksellisyyden lisäämiseen ja kodin ja koulun yhteistyön vahvistamiseen. Myös tukitoimien kattavuuteen ja oikea-aikaisuuteen on kiinnitettävä huomiota. Oppimisen tuen toimivuus on varmistettava.

Osaamisen vahvistaminen onnistuu perusopetuksessa tuntijakoa ja opetussuunnitelmaa uudistamalla. Perusopetuksen opetussuunnitelmauudistuksessa keskeistä on opetussuunnitelman selkeyttäminen ja keskittyminen ydinosaamisen vahvistamiseen. Uudistamisessa on vastattava lukemisen vähentymiseen ja määriteltävä lukutaitoon täsmälliset tavoitteet.

Opetussuunnitelman perusteita selkeyttämällä voidaan varmistaa yhtenäisen perusopetuksen toteutuminen ja tukea koulutyötä eri puolilla maata. Konkretisoimalla sisältöjä ja tavoitteita vahvistetaan erityisesti perustaitojen opetusta ja vähennetään tulkinnanvaraisuutta opetuksen toteutuksessa. Lisäämällä kansallisesti päätettyjä yhteisiä kokonaisuuksia vahvistetaan opetuksen valtakunnallista yhtenäisyyttä. Perusopetuksen arvioinnin yhdenvertaisuutta parannetaan nykyistä selkeämmillä arviointikriteereillä.

Opetussuunnitelman tavoitteet on valtakunnallisesti vuosiluokkaistettava opinpolkujen yhtenäistämiseksi ja oppilaiden motivaation vahvistamiseksi sekä yleissivistyksestä huolehtien. Perusopetuksen vähimmäistuntimäärää on edelleen kasvatettava. Lisätunneilla voidaan vahvistaa erityisesti perustaitojen osaamista. Tuntijakoa uudistettaessa on lisäksi laajennettava opis-

keltavien kielten valikoimaa, minkä mahdollistamiseksi voidaan hyödyntää myös etäyhteyksiä. Perustaitojen opetuksessa on huomioitava tulevaisuuden tarpeet, kuten tekoälyn vastuullinen käyttäminen. Kestävän kehityksen teemojen opetusta on lisättävä kaikilla koulutusasteilla.

Koulutuksen riippumattoman arvioinnin kehittämistä on jatkettava. Se mahdollistaa yhtenäisen ja vertailukelpoisen tavan arvioida toimintaa ja tukee laadukasta, yhteisöllistä ja tiedolla johdettua opetuksen kehittämistä sekä paikallisen tason strategista suunnittelua. Koulutuksen arvioinnin ei tule muodostaa koulujen ranking-listoja tai kiihdyttää koulujen eriytymistä.

Perusopetuksen ryhmäkokojen on oltava riittävän pieniä. Inklusio on toteutettava kouluissa lapsen edun ja hänen tarvitsemansa tuen mukaisesti. Oppimisen tukeen on tarjottava resurssit, eikä inklusiota tule toteuttaa säästökeinona. Erikoisluokkien perustamiselle on määriteltävä tarkat kriteerit.

Uskontojen ja elämänkatsomusten ymmärtämisen merkityksen korostuessa ja niiden välisen vuorovaikutuksen lisääntyessä koulun on tarjottava oppilaille mahdollisuus ymmärtää omaa uskontoaan, elämänkatsomustaan ja kulttuuriaan suhteessa muihin uskontoihin, elämänkatsomuksiin ja kulttuureihin. Uskonnon- ja elämänkatsomustiedon sijaan on oltava kaikille yhteinen katsomusaine. Yhteinen katsomusaine edistää opetuksen tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta. Lisäksi kaikille yhteinen oppiaine vähentäisi opetuksen sirpalemaisuuksia ja helpottaisi työjärjestyksen laadintaa, samoin opetussuunnitelmien laatiminen yksinkertaistuisi.

Vieraskielisten lasten koulupolun alkua on helpotettava kielenoppimista tukemalla. Kielenoppimista on tuettava nykyistä vahvemmin, ja kielitaitoa on testattava järjestelmällisesti. Opetuskielen riittävä hallinta parantaa ennustetta myöhemmälle koulupolulle. On luotava riittävä tuen taso, joka tukee koulupolulla etenemistä.

Koulurakennusten tehtävä on tukea oppimista, ja niiden suunnitteluvaiheessa on kuultava myös päivittäin rakennuksessa työskentelevien ammattilaisten näkemyksiä. Oppilaitosturvallisuutta ja -terveellisyyttä on parannettava.

Paikkakunnilla, joilla väestö vähenee, on vahvistettava kuntarajat ylittävää yhteistyötä ja hyödynnettävä digitalisaation tuomia mahdollisuuksia järjestää ja monipuolistaa opetusta. Lukion ja ammatillisen koulutuksen yhteistyötä on vahvistettava, jotta koulutuksen saavutettavuutta voidaan parantaa. Toinen aste on oltava mahdollista suorittaa kaksois- tai kolmoistutkintona.

Tulevaisuudessa toisen asteen on muodostettava nykyistä yhtenäisempi ja vahvempi osa oppivelvollisuuskoulutusta. Oppivelvollisuuden päättyessä kaikilla on oltava valmiudet jatko-opintoihin, työelämään ja elinikäiseen oppimiseen.

Toisen asteen koulutusjärjestelmän kehittämisessä on huomioitava väestökehitys, alueelliset työvoimatarpeet sekä mahdollisuus kasvattaa sivistyksellistä ja ammatillista osaamista riittävin resurssein koko maassa. Samalla on huomioitava eri väestö- ja kieliryhmien sekä maahanmuuttajataustaisten opiskelijoiden tarpeet osana kehittämistä. Lukion ja ammatillisen koulutuksen rahoitus on turvattava siten, että se kattaa aidosti maksuttoman toisen asteen tutkinnon osana oppivelvollisuutta sekä varmistaa, että esimerkiksi oppimateriaalia on tarjolla suomen, ruotsin ja saamen kielillä sekä muilla vähemmistökielillä.

Lukio- ja ammatillisen koulutuksen rinnalle on otettava käyttöön kuntouttava opetus. Lisäksi on huolehdittava siitä, että oppilaitoksissa on riittävästi koulutettua henkilöstöä tätä varten. Kuntouttavassa opetuksessa on hyödynnettävä hyvinvointialueiden palveluita, työpajatoimin-

nan sisältöjä sekä muita koulutusmuotoja. Käytännössä koulutus ja tukitoimet on yhdistettävä nykyisiä malleja vahvemmin.

Ammatillisessa koulutuksessa on lisättävä laadukkaan lähiopetuksen määrää ja otettava käyttöön valtakunnallinen taitotakuu. Opiskelijoiden osaamisen ja ammattitaidon kehittymistä opiskelun aikana on seurattava aiempaa tarkemmin, ja opiskelijalle on tarjottava enemmän yhteisöllistä tukea. Mikäli taidoissa havaitaan valmistumisen jälkeenkin puutteita, opiskelijalla on oltava oikeus palata maksuttomasti hankkimaan tarvittavat taidot.

Ammatillisessa koulutuksessa on vahvistettava yhteisten tutkinnon osien laaja-alaisuutta ja tietopohjaa. Yhteiset tutkinnon osat on uudistettava yleissivistävämmäksi kokonaisuudeksi, jonka puitteissa sisältöjä ja opetusta on kehitettävä vastaamaan opiskelijoiden tarpeita työelämässä ja jatko-opinnoissa. Jokaiselle opiskelijalle on pyrittävä takaamaan harjoittelu- paikka oppilaitoksen ulkopuolelta. Opiskelijoilla on oltava myös oikeus saada ammattitaitoista ohjausta ja palautetta oppilaitoksessa ja työpaikalla tapahtuvasta oppimisesta.

Oppivelvollisille on luotava ammatilliseen koulutukseen 1+2 vuoden malli, jossa ensimmäiseen opiskeluvuoteen sisältyisi yhteisiä tutkinnon osia, alan yhteisiä ammattiopintoja ja muita työelämässä tarvittavia taitoja sekä yksilöllistä ja yhteisöllistä tukea. Ensimmäisen vuoden jälkeen keskityttäisiin enemmän syventäviin tutkintokohtaisiin ammattiopintoihin ja työssä-oppimiseen. Oppivelvollisten ja aikuisten ammatillinen koulutus on erotettava toisistaan sekä tavoitteiden että rahoituksen osalta.

Ammatillisen koulutuksen kehittämisessä on kiinnitettävä erityistä huomiota jatko-opintomahdollisuuksien ja -valmiuksien vahvistamiseen, korkeakouluihin siirtyminen mukaan lukien, sekä parempaan tiedottamiseen olemassa olevista mahdollisuuksista.

Kuntien, koulutuksen järjestäjien ja korkeakoulujen välisellä yhteistyöllä on vahvistettava koulutuksen saavutettavuutta niin perusopetuksessa, toisella asteella kuin korkeakoulutuksessa.

3.6. Korkeakouluopintoihin pääsyä on nopeutettava

Tasa-arvoiset mahdollisuudet tarkoittavat, että jokaisella on taustastaan ja lähtökohdistaan riippumatta mahdollisuus kulkea maksutta koulupolku peruskoulusta aina tohtoriksi saakka.

Suomi tarvitsee korkeasti koulutettua väestöä, sillä osaaminen ja yhteiskuntaa eteenpäin vievät innovaatiot perustuvat sivistykseen ja koulutukseen. Tutkittu tieto ja tiede antavat eväitä kestäväen yhteiskunnan rakentamiselle. Kriittiseen ajatteluun kykenevä väestö on myös resilientti epävarmassa maailmantilanteessa.

Tavoitteena on, että 2030-luvun aikana puolet nuorista aikuisista Suomessa on suorittanut korkeakoulututkinnon. Tämän jälkeen on tavoiteltava sitä, että 60 prosenttia nuorista aikuisista suorittaa korkeakoulututkinnon 2040-luvulla. Koulutustason nostoon tarvitaan kaikkien koulutusmuotojen osallistumista. Siksi on kehitettävä erilaisia väyliä korkeakoulutukseen. Tämä tarkoittaa polkuja korkeakouluun niin työelämästä, ammatillisesta koulutuksesta kuin vapaasta sivistystyöstä. Koulutusasteen nostamisessa on huomioitava eri alojen aloituspaikkojen määrän kohtaanto tulevaisuuden työmarkkinoiden tarpeisiin sekä turvattava laadukkaan tieteen ja tutkimuksen tekeminen.

Korkeakouluopintoihin pääsyä on helpotettava niille, joilla ei ole olemassa olevaa opinto-oi-

keutta. Korkeakoulutus on mahdollistettava entistä suuremmalle osalle ikäluokasta karsimalla päällekkäistä ja samantasoista tutkintokoulutusta sekä nostamalla aloituspaikkamääriä maltillisesti ikäluokkien koko huomioiden. Korkeakoulujen ei tule vähentää aloituspaikkoja avointen opintojen laajetessa. Muuttuvassa työelämässä myös osaamisen tarpeet muuttuvat, joten alanvaihdon on oltava jatkossakin mahdollista.

Opinto-ohjausta on parannettava, ja erityisesti henkilökohtaiseen opinto-ohjaukseen on panostettava. Aliedustettuja ryhmiä on tuettava korkeakoulutukseen hakeutumisessa. Henkilökohtaisen opinto-ohjauksen määrää on lisättävä toiselta asteelta jatko-opintoihin siirtymisen tukemiseksi ja ilman opiskelupaikkaa jääneiden syrjäytymisriskin pienentämiseksi. Opinto-ohjaus on ulotettava myös koulutusjärjestelmän ulkopuolella oleville alle 29-vuotiaille nuorille, jotta he voivat palata koulutusjärjestelmän piiriin, jos he eivät ole löytäneet osaamistaan vastaavaa työtä.

Korkeakoulutuksen läpäisyä on parannettava. Opiskelijoilla on oltava riittävästi tukea ja kannustimia opintojen suorittamiseen tavoiteajassa. Korkeakouluihin on luotava selkeät pätevyisympolut muualla suoritetuille tutkinnoille, ja toisesta koulutuksesta saadun osaamisen tunnistamista on parannettava. Korkeakoulujen nykyistä selkeämpää profiloitumista on tuettava.

Opiskelijoiden hyvinvointi on keskeinen edellytys opinnoissa etenemiselle ja korkeakoulutuksen läpäisyasteen nostamiselle. Korkeakoulujen opetuksen järjestämisessä on kiinnitettävä nykyistä enemmän huomiota opiskelijoiden jaksamiseen ja mielen hyvinvointiin.

On luotava selkeä ja kannustava lainsäädäntö ja rahoitusjärjestelmä, joka antaa raamit jatkuvalle oppimiselle. Korkeakoulujen on tarjottava nykyistä enemmän ei-tutkintoon johtavaa, maksullista koulutusta työelämässä oleville ja jo tutkinnon suorittaneille. Tämä tarjoaisi yrityksille mahdollisuuden tukea työntekijöiden kehittymistä ja korkeakouluille mahdollisuuden vahvistaa rahoitustaan. Tiiviimmän yritysyhteistyön rinnalla on huolehdittava riippumattoman tutkimuksen tekemisen mahdollisuuksista. Perustutkimuksen roolia on korostettava, sillä kansainvälisesti korkeatasoinen ja vaikuttava tutkimustoiminta ei voi olla vain lyhytjanteisten hankkeiden varassa.

Yhteiskunnallisen ilmapiirin on säilyttävä avoimena, jotta tutkijat voivat julkaista tutkimustuloksiaan ilman pelkoa. Tutkijoihin kohdistuvaan vihapuheeseen on puututtava.

Opiskelijoiden harjoittelu- ja sitä kautta työllistymismahdollisuuksia on parannettava. Kansainvälisten opiskelijoiden harjoittelu- ja työllistymismahdollisuuksia on parannettava vahvistamalla korkeakoulujen urapalveluita niin, että kansainvälisille opiskelijoille kyetään rakentamaan polku harjoittelupaikkoihin ja niistä eteenpäin työelämään.

Kansainvälisten opiskelijoiden rekrytoinnin vastuullisuutta on lisättävä koulutusagenttien liiketoimintaa sääntelemällä. Kansainvälisten opiskelijoiden rekrytointiin ja koulutusagenttien käyttöön on luotava yhteiset eettiset periaatteet.

3.7. Aikuiskoulutukseen ja jatkuvaan oppimiseen on panostettava

Väestön koulutus- ja osaamistason nostoa on vahvistettava lisäämällä jatkuvan oppimisen tarjontaa ja mahdollisuuksia. Aikuisten perustaitoihin voidaan panostaa erityisesti toisen asteen ja vapaan sivistystyön koulutuksissa. Yhteiskunnan on tarjottava koulutusta ja tukea,

jotta työelämässä olevilla on hyvät valmiudet pärjätä vihreän ja digitaalisen siirtymän murros-
vaiheissa ja jotta siirtymä olisi oikeudenmukainen.

Tarvitsemme uuden aikuiskoulutustuen, joka kohdentuu aiempaa paremmin ammatilliseen
kehittymiseen ja osaamisen päivittämiseen sekä alanvaihtoon, jatkokouluttautumiseen ja
kouluttautumiseen työvoimapulasta kärsiville aloille. Tuen on oltava joustava, mikä mahdollis-
taa opiskelun töiden ohessa. Lisäksi on edistettävä oikeutta osa-aikaiseen opintovapaaseen.

Oppilaitosten ja korkeakoulujen kannusteita järjestää tutkintoa pienempiä osaamiskokonai-
suuksia on parannettava. Koulutustarjonnan muotojen on oltava sellaisia, että ne voidaan
suorittaa työn ohessa ja perhe-elämään joustavasti liittäen. Lisäksi on kehitettävä muutos-
ja täydennyskoulutusmuotoja tukemaan paremmin osaamisen kehittämistä. Uudelleen- ja
täydennyskoulutuksen resurssien on vastattava kasvavaan tarpeeseen.

Työnantajan vastuuta huolehtia työntekijöiden osaamistasosta on vahvistettava lakisää-
teisesti, ja työntekijöiden osaamisen kehittämisen on oltava nykyistä vahvemmin yritystu-
kien ehtona. Työpaikoilla tapahtuvaa kouluttamista on lisättävä, ja koulutustunteja on oltava
nykyistä enemmän. Työntekijän omaehtoisen kouluttautumisen muuttamista verovapaaksi
henkilöstöeduksi on edistettävä.

On huolehdittava siitä, että koulutus vastaa työmarkkinoiden muutokseen, muun muassa
laajentamalla mahdollisuuksia opiskella työttömyysturvalla. Aikuiskoulutustukea on uudistet-
tava, ja se on otettava käyttöön. Oppisopimusten merkitystä työvoimapulan ratkaisuna sekä
työvoiman kouluttamisen ja osaamisen päivittämisessä on lisättävä. Aikuiskoulutukseen on
lanseerattava valtakunnallinen taitotakuu. Lisäksi on kehitettävä lainsäädäntöä ja tukitoimia,
joilla taataan kaikille työntekijöille mahdollisuus vuosittaiseen osaamisen kehittämiseen työn
ohessa.

Vapaan sivistystyön rooli merkittävänä kansalaisten hyvinvoinnin ja yhteiskuntataitojen vahvis-
tajana on tunnustettava. Vapaa sivistystyö edistää yhteiskunnan eheyttä ja tasa-arvoa sekä
järjestää aktiivista kansalaisuutta tukevaa koulutusta. Vapaalla sivistystyöllä tavoitetaan kaikki
yhteiskuntaluokat. Vapaan sivistystyön ja opintokeskusten toimintaedellytykset on turvattava.
Työelämän vaatiman osaamisen lisäksi on oltava tarjolla muutakin koulutusta.

3.8. Työntekijöille turvaa ja suojaa muuttuvassa työelämässä riittävät tukipalvelut turvaten

Turvallinen ja vakaa työelämä sekä riittävä toimeentulo ovat keskeisiä hyvän arjen takaa-
jia. Oikeudenmukainen työelämä ja työehtosopimuksiin perustuvat vähimmäistyöehdot ja
-palkat kuuluvat kaikille työntekijöille.

Työmarkkinoiden murros voi pahimmillaan heikentää työntekijöiden asemaa, erityisesti
silloin, kun sitä vauhdittavat huonot poliittiset päätökset. Suomessa on kasvava joukko
työntekijöitä, joille työ ei tarjoa riittävää toimeentuloa ja turvaa sosiaalisten riskien varalta.
Pienipalkkaisilla työntekijöillä edes kokoaikatyöstä saatava tulo ei mahdollista säästä-
mistä tai kartuta riittävää sosiaaliturvaa, jolloin sairauden tai työttömyyden kohdatessa
he putoavat nopeasti perusturvan ja mahdollisesti viimesijaisen toimeentulotuen varaan.

Samanaikaisesti silpputyötä tekevien, usein nuorten ja maahanmuuttajien, määrä lisään-
tyy. Määräaikaiset ja keikkaluonteiset palkka- ja yrittäjätyöt, vuokra- ja alustatyöt eivät

takaa pysyvää kiinnittymistä työelämään, eikä oikeutta ansiosidonnaiseen turvaan kerry välttämättä lainkaan. Pienetkin työansiot leikkaavat perusturvan nopeasti nolnaan, minkä vuoksi ryhmä elää usein jatkuvassa köyhyysriskissä. Lisäksi kokonaan työelämästä sivuun jääneiden asemaan on kiinnitettävä huomiota. Heille viimesijainenkaan etuus ei tarjoa riittävää turvaa. Jatkuva epävarmuus ja toimeentulon haasteet aiheuttavat kasautuvia sosiaalisia ja elämönhallinnallisia ongelmia ja lisäävät lapsiperheköyhyyttä. Huono-osaisuuden periytyvyyteen ja kierteen katkaisemiseen on kiinnitettävä erityistä huomiota.

Työntekijöiden turvaa on vahvistettava tukemalla palkansaajien järjestäytymistä, kehittämällä työelämälainsäädäntöä sekä torjumalla tehokkain toimenpitein työmarkkinarikkisuutta, kuten harmaata taloutta ja työperäistä hyväksikäyttöä. Alustataloudessa työskentelevän on voitava kerryttää ansiosidonnaista työttömyysturvaa myös ilman työsuhdetta. Jokaisen työntekijän on voitava luottaa omaan tulevaisuuteensa, yhteiskunnan turvaverkkoihin ja siihen, että työelämän sääntöjä, lakeja ja työehtosopimuksia noudatetaan.

Suomessa on eurooppalaisittain paljon määräaikaista työsuhdetta. Määräaikaisten sopimusten ketjuttamiseen on puututtava. On vahvistettava ihmisten mahdollisuuksia koko-aikaiseen työhön ja vakituisiin työsuhteisiin. Lisäksi työelämän turvaa on vahvistettava muunlaisissa työsuhteissa, kuten osa- tai määräaikaisessa työssä.

Moni työkäinen on tilanteessa, jossa erilaiset asiat haastavat työssä jaksamista. Digitalisaatio on vaikeuttanut työstä irrottautumista, kun työntekijä on kiinni työvälineissään myös vapaa-ajalla. Mielenterveyden tukeminen, palautumisen mahdollistaminen ja digitaalisen työn hallinta ovat keskeisiä työelämän kysymyksiä, joihin on löydettävä toimivia ratkaisuja. Työnantajan vastuuta haitallisen psykososiaalisen kuormituksen vähentämisestä on vahvistettava, ja mahdollisuus työstä irtautumiseen on turvattava jokaiselle. Työturvallisuuslainsäädännön kehittämisessä on huomioitava työn erilaiset psyykkiset kuormituskijät.

Häirintään ja muihin turvallisuusuhkiin on puututtava tehokkaasti. Lisäksi on panostettava henkilöstön ja esihenkilöiden koulutukseen, urakehitykseen ja joustaviin työaikatarkoituksiin, jotka tukevat työn ja perhe-elämän yhteensovittamista.

Kokeilut erilaisista työaikalajeista on mahdollistettava. Niissä on otettava huomioon aiempien työaikakokeilujen tulokset, vaikutukset työnteon vaikuttavuuteen ja tuottavuuteen sekä ne positiiviset vaikutukset, jotka tulevat, kun työtehtävästä palautuu jo työpäivän aikana. Lisäksi on varmistettava riittävät työelämän joustot ja tuki, kuten työn muotoilu, osa-aikatyö, työnohjaus, työhönvalmennus ja mentorointi. Työntekijöiden on voitava vaikuttaa oman työaikansa suunnitteluun. Työntekijöiden oikeuksia valvonnan ja tietosuojaosaston osalta on vahvistettava. On huolehdittava myös keinoista lisätä yhteisöllisyyttä. Vuorotyöaloilla työnantaja on kannustettava kehittämään yhteisöllistä työvuorosuunnittelua. Kun työn teettämisen ja tekemisen tavat muuttuvat, on myös työelämän sääntely uudistuttava. Työelämään tarvitaan uudenlaisia innovaatioita työelämän muuttuessa.

Tarvitsemme vahvempaa lainsäädäntöä ja nollatoleranssia raskaus- ja perhevapaasyrjinnälle, valvonnan ja sanktioiden vahvistamista sekä kieltä jättää määräaikainen sopimus uusimatta raskauden tai perhevapaan vuoksi. Perhevapaiden ei tule heikentää etenemistä tai palkkatasoa. Palkka-avoimuutta ja anonyymejä rekrytointeja on lisättävä, palkkasyrjintää on vähennettävä, ja perusteettomia palkkaeroja on estettävä tehostamalla palkka-avoimuusdirektiivin toimeenpanoa. On syytä selvittää, olisiko mahdollisuutta siirtyä malliin, jossa vanhempainvapaan kustannuksia työnantajille voitaisiin tasata työnantajien

kesken. Tavoitteena on perhemyönteinen työelämä, jossa lasten ja ikääntyvien hoivatarpeet voidaan sovittaa yhteen työn kanssa.

Naiset työskentelevät julkisella sektorilla miehiä enemmän ja usein matalapalkkaisissa tehtävissä, kuten hoito-, varhaiskasvatus-, puhtaanapito- ja tukipalvelutehtävissä. Julkisen sektorin on oltava edelläkävijä palkkatasa-arvon edistämässä, samapalkkaisuudessa ja palkka-avoimuudessa. Julkisen sektorin on myös turvattava kuntien ja hyvinvointialueiden resurssit, kilpailukykyiset työehdot, työhyvinvointi, työssä jaksaminen ja henkilöstön riittävyys. Palkkatasa-arvon edistäminen on keskeinen osa oikeudenmukaista työelämää ja taloudellisesti kestävää hyvinvointivaltiota.

Työkykyyn ja työkyvyttömyyteen liittyvää etuus- ja palvelujärjestelmää on uudistettava. Palvelujärjestelmän avulla on puututtava työkyvyn ongelmiin nykyistä varhaisemmassa vaiheessa, ja etuuksien saannin ja työkykyä tukevien palveluiden on yhdistyttävä sosiaaliturvajärjestelmässä saumattomasti. Ammatillisen kuntoutuksen roolia on vahvistettava erityisesti mielenterveysongelmat huomioiden. Tavoitteena on ehkäistä työkyvyttömyyttä työkykyriskien arvioinnin ja ehkäisyn ja varhaisen puuttumisen keinoin sekä nopeuttaa ja tehostaa kuntoutukseen ohjaamista ja työhön palaamista. Kestävää työelämää on rakennettava vahvistamalla työhyvinvointia ja turvallisuutta sekä varmistamalla työn joustavuus ja turva kaikissa työmuodoissa.

Aktiivista työvoimapolitiikkaa on tehostettava merkittävästi muiden Pohjoismaiden esimerkkien mukaisesti. Se tarkoittaa toimivia ja yksilöllisiä työllisyys- ja sosiaalipalveluita, välityömarkkinoiden kehittämistä ja aktiivisia työvoimapolitiittisia tukitoimia. Osatyökykyiset ja työkyvyttömät on huomioitava heidän omista lähtökohdistaan. Ihmisten liikkumista työn perässä on edistettävä, ja kohtuuhintainen asuminen on turvattava.

Työllisyyspalveluita on kehitettävä ihminen edellä. On huolehdittava siitä, että pitkäaikaisyöttömien työllistymissuunnitelmat ovat konkreettisia työnhakijan näkökulmasta, tukevat työllistymisen edellytyksiä ja sisältävät osaamisen kehittämistä. Työkyvyttömät työnhakijat on ohjattava heille tarkoituksenmukaisiin palveluihin.

Työllisyyspalveluiden rahoitusmallin on huomioitava suhdannevaihtelut, kannustettava kuntia ohjaamaan työttömiä työllistymistä tukeviin tarkoituksenmukaisiin palveluihin, kuten työvoimakoulutukseen ja palkkatuetun työhön, ja tuettava työllisyysalueiden ja hyvinvointialueiden yhteistyötä. Palkkatuetun työn vastaanottamisesta on tehtävä kannattavampaa. Lisäksi on huolehdittava, että työllisyyspalveluilla on riittävät resurssit ja työkalut työllisyyden edistämiseen. Palkkatuen, työhönvalmennuksen ja tuetun työn mallien on oltava pitkäjänteisesti rahoitettuja ja työnantajille ennakoitavia.

3.9. Sosiaaliturva antaa suojaa elämän erilaisissa tilanteissa

Sosiaaliturvaa kehitettäessä periaatteina on pidettävä oikeudenmukaisuus ja tarkoituksenmukaisuus. Sosiaaliturvaetuuksien on oltava nykyistä vahvemmin kytköksissä tarpeenmukaisiin ja itsenäistä pärjäämistä tukeviin palveluihin. Lähtökohtana on oltava jokaisen työnteko kykyjensä mukaan sekä oman aktiivisuuden, itsensä kehittämisen, kouluttautumisen ja työllistymisen tukeminen. Velvoitteiden on otettava huomioon työ- ja toimintakyvyn rajoitteet. Sosiaaliturvan on tuettava myös osatyökykyisten työllistymistä.

Sosiaaliturvaan on tehty viimeisten vuosien aikana isoja muutoksia, eikä se enää kaikilta osin

vastaa alkuperäiseen tarpeeseen siitä, että hyvinvointivaltion turvaverkot kannattelevat ihmistä yli vaikeiden hetkien. Sosiaaliturvajärjestelmä onkin muotoutunut vaikeasti ymmärrettäväksi, pirstaleiseksi ja ennakoimattomaksi. Etuuksien ja verotuksen huono yhteensovittaminen tekee tukijärjestelmästä taloudellisesti heikosti kannustavan.

Sosiaaliturvan kehittämisessä on keskityttävä asiakaslähtöisyyden, yksinkertaistamisen ja ennakoitavuuden parantamiseen, mihin Kelan yhden hakemuksen malli antaa hyvät puitteet. Sosiaaliturvan on suojattava elämässä tapahtuvilta sosiaalisilta riskeiltä ja tuettava työllisyyttä sekä osallisuutta. Sosiaaliturvan ja työn yhteensovittamista on kehitettävä, ja työnteon on oltava kannattavaa ennakoitavan yhteensovitetun ja kevyen byrokratian ansiosta.

Perustason sosiaaliturva on jäänyt jatkuvasti jälkeen ansioiden kehityksestä, ja indeksijäädytysten myötä sen reaaliarvo on heikentynyt. Perusturvan täydentäminen toimeentulotuella on yleistä, mikä lisää byrokratia- ja kannustinloukkuja. Pitkällä aikavälillä perusturvan tasoa on pyrittävä parantamaan, jotta toimeentulotuen tarve vähenee ja jokaiselle voidaan varmistaa ihmisarvoinen elämä ja osallisuus yhteiskunnassa.

Palveluiden yhteyttä etuusjärjestelmään on vahvistettava, ja niiden vaikuttavuutta on parannettava. Järjestelmän on ohjattava ihmiset oikealle etuudelle ja tarpeenmukaisesti palveluihin työkyvylle sopivan työn löytämiseksi.

Työsuhteiden epävarmuus ja työnteon monimuotoistuminen haastavat nykyistä sosiaaliturvaa. Byrokratiaongelmat ja viiveet toimeentuloturvan toimeenpanossa aiheuttavat epävarmuutta ja tekevät työn vastaanottamisesta kannattamatonta. Toisaalta toimeentulo voi koostua useista samanaikaisista etuuksista, ja eri etuuksien tasot sekä tulkinnat työn ja etuuksien yhteensovittamisesta vaihtelevat. Myös pienimuotoinen tai olematon yritystoiminta voi olla esteenä etuuksien myöntämiselle. Työttömyysturvan on sallittava omien taitojen kehittäminen ja esimerkiksi yritystoiminnan valmistelu ilman vaaraa työttömyysturvan menettämisestä.

Sosiaaliturvan ja ansioiden yhteensovittamista helpottavat suojaosat on otettava uudistettuna käyttöön. Sosiaaliturvajärjestelmän on myös tunnistettava se, että kaikkien elämäntilanne ja työkyky ei aina mahdollista kokoaikaista työllistymistä. Tällöin tuettu osa-aikatyö on parempi vaihtoehto kuin kokoaikainen työttömyys, jonka pitkittyessä ihmisen työkyky ja työmarkkina-asema heikkenevät. Siksi sosiaaliturvan on kannustettava myös keikkaluonteiseen ja osa-aikaiseen työntekoon. Tämä helpottaa siirtymiä työttömyydestä kokoaikaiseen työhön ja mahdollistaa korkeamman työllisyysasteen tavoittelun.

Suomen sosiaaliturvamallin vahvuus on vuosikymmenten ajan ollut se, että järjestelmämme on ollut kattava ja toimialasta riippumatta samanlaisilla tuloilla on ollut oikeus samantasoiseen sosiaaliturvaan. Viime vuosien uudistusten myötä ansiosidonnaisen sosiaaliturvan taso on lähentynyt perusturvaan. Kun lakisääteinen, pakollinen vakuutus ei tuota enää riittävää turvaa sosiaalisten riskien varalta, on todennäköistä, että tilalle syntyy korvaavia tai täydentäviä järjestelmiä, joissa vapaaehtoisilla lisävakuutuksilla hankitaan parempaa toimeentulon turvaa. Tämä voi johtaa järjestelmään, jossa vain hyvätuloiset kykenevät suojautumaan riskeiltä.

Työttömyysturvan lähtökohdaksi on, että työttömyys on väliaikainen vaihe. Lakisääteisen sosiaalivakuutuksen legitimitettiin on vahvistettava, ja vakuutusperiaatetta on parannettava ansioturvan tasoa nostamalla sekä helpottamalla sen piiriin pääsemistä. Ansioturva on ansaittava. Vakuutusmaksuilla rahoitettavan ansioperusteisen sosiaaliturvan on tarjottava riittävä, selkeästi perusturva parempi turva sosiaalisilta riskeiltä. Siinä voitaisiin myös huomioida työnhakijan aktiivisuus ja työllistymismahdollisuudet.

Ansioturvan mallia on kehitettävä työmarkkinaosapuolien välisessä yhteistyössä siten, että se kannustaa liittymään jäseneksi työttömyyskassaan ja huolehtimaan omasta työttömyysturvasta. Kassan jäsenen on saatava kassasta reaaliaikaisesti tiedot ansioturvan pituudesta ja tasosta eri tilanteissa. Turvan määrittelyssä on hyödynnettävä tulorekisterin tietoja. Ansioturva on myös jatkossa rahoitettava nykyisenkaltaisesti palkansaajien ja työnantajien työttömyysvakuutusmaksuilla.

Sosiaaliturvan on huomioitava erilaiset työurat, joissa ihmisten toimeentulo koostuu useista lähteistä. Myös yrittäjien sosiaaliturvan on perustuttava selkeämmin todellisten ansioiden vakuuttamiseen niin, että YEL-maksuja voisi sopeuttaa todellisen tulokehityksen mukaan myös kesken vuoden. Vakuutusvelvollisuuden on alettava nykyistä pienemmillä tuloilla. Selkeämmät säännöt ehkäisisivät väärinkäytöksiä, joita liittyy työsuhteisen työn teettämiseen yritysmuotoisena sivukulujen välttämiseksi.

Lakisääteistä sosiaalivakuutusta on uudistettava yhdessä sopimalla. Valmistelu on tehtävä aidosti kolmikantaisesti palkansaajien ja työnantajien kanssa. Yhdessä sopiminen luo vakautta sosiaaliturvajärjestelmään, jota on viime vuosina uudistettu voimakkaasti ja lyhytjänteisesti pidemmän aikavälin seurauksista välittämättä.

Poikkeuksena muusta sosiaalivakuutuksesta työeläkejärjestelmää on edelleen uudistettu vastuullisesti yhdessä sopimalla työmarkkinajärjestöjen kesken. Kolmikantaisessa valmistelussa on huomioitu niin työeläkejärjestelmän kestävyys kuin julkinen talous. Työmarkkinajärjestöt ovat sitoutuneet tarkastelemaan järjestelmän kehittämistarpeita määrääjoin. Työeläkejärjestelmää on myös jatkossa kehitettävä työmarkkinajärjestöjen yhteisten neuvotteluiden kautta.

Lapsiperheköyhyyteen on puututtava, koska se vaikuttaa niin lasten hyvinvointiin kuin lapsen kehitykseen ja tulevaisuuden mahdollisuuksiin. Köyhyys ei ole vain rahan puutetta, vaan myös emotionaalista ja sosiaalista. Lapsiperheköyhyys näkyy myöhemmin muuta väestöä yleisempinä mielenterveys-, päihde- ja syrjäytymisongelmina. Lapsiperheiden tukijärjestelmiä on uudistettava kokonaisuutena niin, että ne tukevat lapsen kasvua ja kokonaisvaltaista hyvinvointia.

Erotilanteissa vuoroasuminen on lisääntynyt, ja siksi on luotava selkeämpi järjestelmä, joka mahdollistaa lapsiperheiden tukien jakamisen molemmille vanhemmille silloin, kun he vastaavat tasavertaisesti lapsen arjesta ja sen kustannuksista. Elatusapua ja elatustukea on uudistettava, jotta päästään nykyistä paremmin kiinni maksamattomiin tukiin, ja tuen tason on oltava tulojen mukainen.

Jokaisella on oltava mahdollisuus toivotun lapsiluvun saavuttamiseen sekä perhe- ja työelämän yhteensovittamiseen. Vanhempainvapaiden tasaisemman jakamisen eteen on edelleen tehtävä töitä. Ansiosidonnaista vanhempainrahakautta olisi hyvä asteittain pidentää vanhemmille korvamerkittyjä jaksoja pidentämällä ja mahdollistamalla päivien siirtäminen vanhempien lisäksi myös muille lasten läheisille aikuisille. Samassa yhteydessä kotihoidon tuen kestoa on rajattava, ja on edettävä vaiheittain kohti sen poistamista. Lisäksi samalla tarvitaan panostuksia varhaiskasvatukseen. Järjestelmää kehitettäessä on huomioitava nykyistä paremmin monimuotoiset perheet. Lapsensa menettäneiden suruvapaata on selvitettävä, ja ratkaisuja on etsittävä yhdessä työmarkkinaosapuolten kanssa.

Opintotuen takaisinperintä, lakkauttaminen tai tason laskeminen eivät saa johtaa opiskelijoiden hallitsemattomaan velkaantumiseen. Opiskelijoille on tarjottava laajemmin tukipalveluita velkaantumisen hillitsemiseen.

Asumistuen on turvattava oikeus kohtuuhintaiseen ja riittävän laadukkaaseen asumiseen. Asumistuen on otettava huomioon yhdessä asuvan ruokakunnan koko sekä asumiskulujen erot eri puolilla maata ja mahdollistettava muuttaminen työn perässä tai elämäntilanteen muuttuessa. Asumistukeen on palautettava uudistettu suojaosa.

Toimeentulotuen tarkoitus on turvata perustuslain tarkoittama oikeus välttämättömään toimeentuloon. Toimeentulotuen leikkaukset lisäävät syrjäytymistä, osattomuutta ja asunnottomuutta. Samalla toimeentulotuki etäännytyy sosiaalipalveluista ja sen rooli kapenee perusturvan täydentämisen ja moitittavan käytöksen sanktioinnin välineeksi. Toimeentulotuen syrjäytymistä pahentavat valuviat on korjattava pikaisesti. Sosiaalipalveluiden kytköksen heikentämisen sijaan on pyrittävä tuen tarpeen vähentämiseen ja varsinkin nuorten ja pitkäaikaisesti tukea saavien ohjaamiseen sosiaalipalveluihin. Työllisyysalueiden, hyvinvointialueiden ja Kelan yhteistyötä on tiivistettävä, jotta palvelutarpeisiin pystytään vastaamaan.

3.10. Ihminen on pidettävä keskiössä digitalisaation ja tekoälyn yleistyessä

Elämme parhaillaan tekoälyn tuomaa viidettä teollista vallankumousta. Murroskohdat painottavat osaamiseen panostamisen tärkeyttä. Työntekijöiltä vaaditaan yhä monipuolisempia digitaalisia taitoja. Ihmisten henkisiä valmiuksia ja taloudellista turvaa on tuettava muutosten keskellä. Vain kaikkien voimavarat turvaamalla voi murroksesta syntyä nykyistä enemmän hyvinvointia tuottava yhteiskunta. Samaan aikaan on huolehdittava siitä, että yhteiskunnan digitalisoituessa ja palvelujärjestelmien muuttuessa eriarvoisuus ja syrjäytyminen eivät lisäänty.

Tekoälyn käyttö arjessa korostaa tarvetta läpinäkyvyydelle ja digilukutaidolle. Digitaaliseen lukutaitoon on panostettava varhaisessa iässä, jotta kyky vastustaa disinformaatiota vahvistuu. Kansalaisten, etenkin iäkkäiden ja huono-osaisten, digitaalisten taitojen omaksumista on tuettava ja digitaaliseen asiointiin on oltava tarjolla neuvontaa.

Tekoälyn yleistymisen voi johtaa työttömyyden merkittävään kasvuun ja työelämän murros voi olla hyvin nopea ja laaja-alainen. Muutos koskee todennäköisesti myös sellaisia ammatteja, jotka ovat aiemmin olleet suojattuja työelämän rakennemuutoksilta. Suomalaisen yhteiskunnan on kyettävä vastaamaan teknologisen kehityksen luomiin haasteisiin myös työmarkkinoilla. Jotta Suomi ja suomalaiset selviävät teknologisen murroksen tuomista haasteista ja murroksen luomat mahdollisuudet voidaan hyödyntää, on politiikassa priorisoitava koulutusta ja osaamisen päivittämistä sekä kiinnitettävä erityistä huomiota työntekijöiden oikeuksien toteutumiseen.

Kansalaisten luottamuksesta digitaalisiin palveluihin ja datan hallintaan on huolehdittava. Tekoälyn kehittämisessä on korostettava eettisyyttä, läpinäkyvyyttä ja inhimillisiä arvoja, ja tekoälyn käytön lisääntyessä on kiinnitettävä erityistä huomiota tasa-arvon toteutumiseen ja syrjinnän ehkäisemiseen. Kansalaisten tietosuojaa ja oman datan hallintaa on vahvistettava.

Kansainvälinen verkkokauppa ja tekoälyyn perustuvat palvelut lisäävät kuluttajien altistumista epäselville vastuusuhteille. Kuluttajan on usein vaikea saada oikeutta EU:n ulkopuolisissa ostoissa. Suurten verkkokauppa-alustojen vastuuta tuotteistaan on lisättävä EU-tasolla. Tekoälyjärjestelmien virheisiin ja syrjiviin käytäntöihin on luotava toimiva valitusmekanismi.

Tekoälyagenttien yleistyessä julkisella sektorilla on huolehdittava siitä, että päätöksenteko säilyy julkisen vallan käsissä ja että päätöksenteon läpinäkyvyys ja kansalaisten oikeusturva eivät heikenny. Tavoitteena on reaaliaikainen hallinto, joka rakentuu kansalaisten elämäntilanteiden ympärille ja tekee yhteiskunnan päätöksenteosta ajantasaisempaa hyödyntämällä vanhojen tilastojen sijaan uusinta tietoa.

Kansallisesti kriittiset julkiset data-aineistot ja tietokannat on säilytettävä Suomessa tai EU:ssa, ja viranomaisdatan on oltava suomalaisissa palvelimissa turvallisuus- ja liiketoimintasyistä. Julkisen sektorin on pyrittävä lähtökohtaisesti käyttämään digitaalisia palveluita, joissa tietoja hallinnoidaan, tallennetaan ja käsitellään EU:ssa ja EU:n oikeusjärjestelmän alaisuudessa. Julkiset hankinnat on toteutettava siten, että kansalaisten henkilötiedot kuuluvat EU:n tietosuojalainsäädännön ja oikeusturvan piiriin. Näin vahvistetaan yksityisyyden suojaa, digitaalista suvereniteettiä sekä Euroopan omaa teknologista kehityskykyä.

3.11. Hyvä arki kaikkialla Suomessa

Jokaisella on oikeus palveluihin, kohtuuhintaiseen asumiseen, turvalliseen elinympäristöön sekä hyviin mahdollisuuksiin kasvaa, oppia ja tehdä työtä asuinpaikasta riippumatta. Hyvän arjen eväät on mahdollistettava kaikille. Aluepolitiikan tavoitteena on oltava alueiden elinvoiman vahvistaminen ja niiden välisen ja sisäisen eriytymisen vähentäminen.

Kaupungistuminen on globaali ilmiö, joka on kiihtynyt viime vuosikymmenten aikana. Muuttoliikkeen ja alhaisen syntyvyyden vuoksi supistuva väestö on monille kunnille todellisuutta. Työpaikkojen määrän kasvu painottuu alueiden kasvukeskuksiin sekä eteläisillä alueilla myös niiden ympäristöön. Siksi väestökehitys asettaa myös asuntopolitiikalle ja maankäytölle suuria haasteita, kun rakentaminen keskittyy suurimpiin kaupunkeihin ja maaseudulla asuntojen arvot laskevat.

Kunnat vastaavat ihmisille tärkeiden palveluiden järjestämisestä sekä mahdollistavat osallisuuden ja yhteisöllisyyden. Kuntien rooli demokratian toteuttajana on erittäin tärkeä, koska niiden päätöksentekoon on mahdollista osallistua matalalla kynnyksellä ja päättäjät ovat lähellä kuntalaisia.

Kuntien kykyä tuottaa tasapuolisia ja toimivia palveluita on vahvistettava kaikkialla maassa, jotta ne voivat turvata asukkaille toimivat lähipalvelut, turvalliset koulut, sujuvat liikenneyhteydet ja viihtyisät vapaa-ajan ympäristöt. Tähän tarvitaan tasa-arvoista kunta- ja aluepolitiikkaa, vahvaa julkista palvelujärjestelmää, kestävää taloutta ja tiivistä yhteistyötä kuntien ja hyvinvointialueiden välillä. Kunnissa on keskityttävä kasvua ja työllisyyttä vahvistaviin toimiin peruspalveluiden turvaamiseksi.

Monien kuntien taloustilanne on vakava, ja kuntataloudessa eletään epävarmuuden aikaa. Kuntien rahoituksen on turvattava lakisääteiset palvelut ja mahdollistettava elinvoiman rakentaminen sekä välttämättömät investoinnit. Rahoituksen on oltava ennakoitavaa ja mahdollistettava toiminnan suunnitelmallinen kehittäminen. Kustannusten kasvun hillitsemiseksi kunnissa on tehtävä asioita paremmin ja tehokkaammin sekä mikäli mahdollista ja järkevää, järjestettävä palveluita yhteistyössä naapurikuntien kanssa.

Kuntien eriytyessä on tärkeää tarkastella paitsi kuntien taloutta myös niiden lakisääteisiä tehtäviä. Kaikilla kunnilla ei tulevana vuosina ole riittäviä valmiuksia vastata niille osoitetuista tehtävistä. Siksi valtion ohjausta ja rahoitusta sekä palvelurakenteita on määrätietoisesti kehitettävä. Myös kuntien

välistä yhteistyötä on edistettävä. Yhtenä vaihtoehtona on osoittaa joidenkin palveluiden järjestämistä vastuu vain osalle kunnista. Vapaaehtoisia kuntaliitoksia on edistettävä ja tuettava. Kuntien rahoituksen on perustuttava niiden todellisiin vastuisiin. Ihmisten arki ei määräydy hallinnollisten rajojen mukaisesti, vaan työssäkäynti ja muu arjen asiointi tapahtuvat toiminnallisesti järkevillä ja sujuvaa arkea tukevilla tavoilla.

Kuntarakenteeseen liittyvät uudistukset on tehtävä ripeästi ja määrätietoisesti siellä, missä niille on väistämätön ja selkeä tarve, mutta muutoin on keskityttävä ihmisten arjen sujuvoittamiseen ja parantamiseen purkamalla turhia hallinnollisia rajoja. Nykyiset rahoitusmallit eivät kannusta kuntarajat ylittävien hyötyjen etsimiseen. Rahoitusmalleja on kehitettävä siten, että ne kannustavat etsimään kuntatasolla ratkaisuja kehittää seudullista, maakunnallista ja kansallista yhteistyötä.

Valtion on kannustettava kaupunkiseutuja lisäämään yhteistyötään asettamalla seuduille yhteisiä tavoitteita ja palkitsemalla niiden saavuttamisesta jättäen kuitenkin keinot seutujen itse valittaviksi. Yhä tekemättä oleva kuntien valtionosuusjärjestelmän kokonaisuudistus sote-uudistuksen jälkeiseen aikaan antaisi mahdollisuuksia myös toiminnallisten seutujen rakentamisen huomioimiseen.

Valtion strategisessa suunnittelussa on nähtävä myös kaupunkiseutuja suuremmat toiminnalliset seudut. Työssäkäyntialueita voidaan laajentaa muun muassa kestäväillä liikenneratkaistuilla, jotka tukevat ihmisiä arjessa.

Pelkän valtion virastojen sijoittelun sijasta on tarkasteltava laajemmin ihmisten palvelutarvetta ja viranomaisten läsnäoloa kaikkialla maassa. Olemassa olevien valtion työpaikkojen alueellistamisesta on kuljettava kohti paikkariippumatonta ja monipaikkaista työtä, jossa digitalisaation avulla mahdollistetaan työskentely ja asuminen entistä joustavammin kaikkialla Suomessa. Valtion palveluiden saatavuus on turvattava alueilla digitaalisilla palveluilla sekä yhteispalvelua kehittämällä ja turvaamalla käytäntömahdollisuudet.

Eri alueiden erityispiirteet on huomioitava valtion aluepoliittisessa päätöksenteossa. Aluekehitystä on tehtävä alueiden vahvuuksien pohjalta tavoitteena elinvoiman lisääminen, alueellisen eriarvoisuuden torjuminen, poikkialueelliseen toimintaan kannustaminen ja alueellisten voimavarojen kokoaminen yhdessä määriteltyjen tavoitteiden edistämiseksi. Aluekehittämisen keskiössä on oltava etenkin digitalisaation ja kestävä kehityksen edistäminen, ilmastonmuutoksen ja eriarvoisuuden torjunta sekä osaamisen vahvistaminen.

Suomen kasvun ja elinvoiman turvaaminen vaatii onnistunutta aluepolitiikkaa koko Suomessa. Erityisesti itäisen Suomen raja-alueet tarvitsevat konkreettisia toimia aluekehityksen vahvistamiseksi, saavutettavuuden parantamiseksi ja investointien liikkeelle saamiseksi. Itäisen ja Pohjois-Suomen asukkaiden turvallisuuden parantamiseksi ja palveluiden saavutettavuuden varmistamiseksi sekä elinvoiman ja työllisyyden vahvistamiseksi tarvitaan valtion ja EU:n konkreettisia toimia. Suomen maantieteellinen erityisasema pohjoisena ja harvaan asuttuna EU:n ja Venäjän ulkorajavaltiona on huomioitava. EU:n aluepolitiikan perusta on vähentää alueiden välisiä ja sisäisiä kehityseroja. Suomen rahoitusosuus on turvattava aluepolitiikassa. Kansallisesti on tärkeää ohjata koheesiorahoitus siten, että itärajan maakunnat olisivat rahoituksen osalta yhdenvertaisessa asemassa.

Eri puolilla Suomea on huolehdittava uusista investoinneista ja sitä kautta alueiden ja kuntien elinvoimasta. Uusiutuvan energian investoinnit voivat tuoda merkittäviä kiinteistövero- ja ansio- tason työpaikkojen syntymistä ja säilymistä.

Vihreää siirtymää on edistettävä kuntien maankäytössä, jossa on varmistettava vihreiden investointien toteutuminen elinvoimaisuuden parantamiseksi ja osana ilmastotyötä. Kaikkialla Suomessa on huolehdittava kannusteista tehdä aktiivista elinkeinopolitiikkaa ja houkuttaa investointeja ja kasvua omalle alueelle.

Koska hankkeista aiheutuu väistämättä myös haittaa tai rajoituksia asukkaille, on ympäristövaikutusten arviointi tehtävä huolellisesti. Ympäristövaikutusten arvioinnilla vaikutetaan myös elinympäristön kestävyteen, terveellisyteen ja turvallisuuteen. Kestävä, hyvä ympäristö lisää niin viihtyisyyttä kuin elinvoimaa.

3.12. Tarvitsemme pitkäjänteistä asuntopolitiikkaa, kestävää maankäyttöä ja toimivaa liikennepolitiikkaa

Asuntopolitiikan on oltava pitkäjänteistä ja ennustettavaa ja turvattava kaikille mahdollisuus hyvään asumiseen. Suomi on ollut pitkään asuntopolitiikan mallimaa. Viime vuosina asunnottomuus on kääntynyt jälleen kasvuun. Tavoitteenamme on poistaa asunnottomuus viimeistään 2030-luvun aikana.

Asuntokeinottelua on rajoitettava. Riittävällä asuntotuotannolla voidaan hillitä asumisen hinnan nousua. Julkisella vuokra-asuntotuotannolla on tärkeä rooli kohtuuhintaisen asumisen tarjoamisessa etenkin suurimmissa kaupungeissa. Kohtuuhintaisten asumisen mallien kehittämistä on tuettava. Väestöltään hiljenevillä seuduilla tarvitaan julkista asuntopolitiikkaa, sillä pahimmillaan asuntoja ei synny markkinaehtoisesti lainkaan. Uusien investointien myötä myös maaseudulle tarvitaan positiivista kehitystä tukevia toimenpiteitä. Asuntopolitiikan ytimeen kuuluu lisäksi erityisryhmien, kuten ikääntyvien, senioreiden, vammaisten, opiskelijoiden ja itsenäistyvien nuorten asumisen tukeminen. Asuntopolitiikka on myös elinvoimapolitiikkaa ja vaikuttaa työvoiman liikkuvuuteen.

Valtion roolia asuntopolitiikassa on supistettu merkittävästi, ja näiden päätösten myötä kuntien rooli on kasvanut. Asuntopolitiikassa tarvitaan tulevaisuudessakin vahvaa valtion roolia, ennustettavuutta ja pitkäjänteisyyttä, jotta kohtuuhintainen asuntotuotanto ja suhdanteiden vaihteluihin vastaaminen voidaan turvata. Julkisen tahon tukema asuntotuotanto vaatii vakaan ja itsenäisen rahoitustyökalun, jolla varmistetaan pitkäaikainen sitoutuminen julkiseen asuntotuotantoon ja olemassa olevan kohtuuhintaisen asuntokannan peruskorjaukseen.

Segregaation torjumiseen tarvitaan julkisesti ohjattua asuntopolitiikkaa, jotta eri alueille saadaan tasapainoisesti sekä yksityistä että julkista asuntotuotantoa. Kuntien on kehitettävä asuinalueita ja lähiöitä niin, että jokaisella on oikeus viihtyisään ja turvalliseen asuinympäristöön. Yhteiskunnan tukema vuokra-asuminen on jatkossakin haluttu ja edullinen asumisvaihtoehto, jota asumisoikeusasuminen täydentää. Kasvukeskusalueilla on oltava tarjolla riittävästi kohtuuhintaisia vuokra- ja asumisoikeusasuntoja. Asumisneuvonnan saatavuudesta on huolehdittava.

Omistusasumisen rahoitusta on helpotettava. On ongelmallista, että etenkin kasvukeskusten ulkopuolella asuntojen matalien vakuusarvojen vuoksi pankit eivät myönnä rahoitusta talojen ostoon eikä korjauksiin. Omistusasuntojen korjauksiin on oltava saatavilla valtion takaamia korjauslainoja. Omistusasumiseen on oltava tarjolla myös kohtuuhintainen, saavutettavissa oleva, valtion tukema vaihtoehto. Asuntokaupan verotusta voidaan tarkastella suhdanneluonteisesti ensiasunnon ostajien ja työvoiman liikkuvuuden tukemiseksi.

Kuntien on tärkeää huolehtia edellytyksistä riittävään ja monipuoliseen asuntotuotantoon.

Tämä edellyttää riittävää kaavoitusta ja tonttituotantoa sekä nopeaa lupien käsittelyä. Kunnilla on kaavamonomoli, ja kaavoitusta on tehtävä kuntien ja niiden asukkaiden tarpeet edellä. Kuntien maapolitiikan on tuettava kohtuullisia tonttihintoja myös tonttien myynnissä. Kuntien on huomioitava rakennetun ympäristön esteettömyys, turvallisuus, viihtyisyys ja viheralueet. Kuntien yleiskaavojen merkitys kaavajärjestelmässä on keskeinen. On tärkeää, että kunnissa on monipuolisesti hallintamuodoltaan erilaista asumista.

Kasvukeskusten kuntien on sitouduttava osoittamaan tarvittava määrä tontteja säädeltyyn hintaan pysyvään vuokra-asuntokäyttöön tulevaa kohtuuhintaista asuntotuotantoa varten. Korkotukilainoitusta ja käynnistysavustuksia on myönnettävä vain aidosti yleishyödyllisille ja omakustannusperiaatteella toimiville vuokratulo- ja asumisoikeusyhteisöille.

Jotta tulevaisuudessa olisi saatavilla myös kohtuuhintaisia omistus- ja vuokra-asuntoja, valtion ja kuntien on eri keinoin otettava vahvempi ote niiden tuotannosta. Suomi tarvitsee tasapainoista ja kestävästä aluekehitystä. Julkisella vallalla on vastuu koko Suomesta. Parhaimmillaan julkiset toimet mahdollistavat samanaikaisesti työvoiman liikkumisen, kaupungistumisen ja tasapainoisen aluekehityksen terveellä tavalla.

Rakentamiseen tarvitaan myös historian taju ja kiertotalousajattelua. Vanhan rakennuskannan kunnossapidolla ja tarvittaessa käyttötarkoituksen muutoksilla ylläpidetään yhteiskunnan muistia sekä sosiaalista ja aineellista pääomaa. Mahdollisuuksien mukaan on pyrittävä huolehtimaan historian jatkumosta kertovien yksittäisten rakennusten ja laajempien kokonaisuuksien säilymisestä tuleville sukupolville.

Rakennetun ympäristön rooli ilmastonmuutoksen torjunnassa ja siihen sopeutumisessa on merkittävä. Kuntien on kehitettävä omaa varautumistaan ilmastonmuutoksen aiheuttamiin ilmiöihin, kuten kaupunkitulviin ja pidempiaikaisiin lämpöaaltoihin. Rakennusten asumisviileyttä on parannettava.

Maankäytön, asumisen ja liikenteen MAL-sopimukset ovat ohjanneet kaupunkeja kasvamaan kestävästi, ja niillä on saatu aikaan kestävästä joukkoliikennettä ja kohtuuhintaisia asuntoja. Sopimuksia on kehitettävä niin, että niissä olisi asetettu selkeät alueelliset kasvua ja tuottavuutta koskevat tavoitteet sekä sovitut valtion tukitoimet niiden saavuttamiseksi. MAL-sopimuksen ulkopuolisten kaupunkiseutujen kasvumahdollisuuksien tukemista on selvitettävä.

Toimiva, kestävä ja turvallinen infrastruktuuri on perusedellytys arkiselle liikkumiselle, elinkeinoelämälle, digitalisaatiolle, puhtaalle siirtymälle, kilpailukyvyille ja alueiden elinvoimalle. Nykyisessä turvallisuuspoliittisessa tilanteessa on tärkeää, että Suomesta on kaikissa olosuhteissa toimivat logistiset yhteydet muualle Eurooppaan ja Pohjolaan.

Liikennepolitiikan tärkeimpänä tehtävänä on turvata sekä ihmisille että elinkeinoelämälle saavutettavuutta ja mahdollisuudet sujuvaan, nopeaan, kestäväan, esteettömään ja turvalliseen liikkumiseen, oli sitten kyse arjen työ- ja koulumatkoista tai elinkeinoelämän raaka-aineiden ja lopputuotteiden kuljetuksista. Liikennettä on kehitettävä tasapuolisesti koko maassa valtakunnallisen liikennejärjestelmäsuunnitelman suuntaviivojen mukaisesti ja EU:n kansalliset veloitteet huomioiden. Kehittämishankkeita on tarkasteltava yhteiskuntatalouden ja yhteiskunnallisten aluekehitysvaikutusten kannalta. Liikenneturvallisuutta on lisättävä panostamalla liikennekasvatukseen sekä pyöräily- ja kävelyreittien laatuun.

Raideliikenteen lisääminen sekä välityskyvyn ja palvelutason parantaminen edellyttävät rata-verkon investointeja. Kunnille ja alueille on annettava mahdollisuus järjestää saavutettavaa

ja esteetöntä lähijunaliikennettä. Junaliikenteen internet-yhteyksiä on kehitettävä määrätietoisesti työn tuottavuuden parantamiseksi. Perusväylänpidon tasoa ja poikittaisyhteyksiä on talouden liikkumavaran mukaan parannettava myös pohjoismaisella tasolla, jotta saamme väyläverkkomme korjausvelkaa vähennettyä.

Liikenteen päästöjen vähentäminen on Suomen keskeisimpiä haasteita. Suomi on kooltaan suuri maa, ja eri alueiden liikkumisen tarpeet ja mahdollisuudet ovat hyvin erilaiset. Liikenteen päästöjen vähentämiseksi on luotava kannusteet kaupungeille sujuvan joukkoliikenneverkon rakentamiseen. Kasvukeskusten ulkopuolella on mahdollistettava vähähiilinen yksityisautoilu kohtuullisin kustannuksin.

Kaupunkien kestävä kasvu on mahdollista toteuttaa toimivan ja kohtuuhintaisen joukkoliikenteen avulla. Valtion on tuettava uusia joukkoliikenneinvestointeja ja niiden varrelle sijoittuvien asuntojen rakentamista. Suomen on oltava mukana vauhdittamassa vähäpäästöisen henkilöautoliikenteen yleistymistä ja siihen liittyvän jakelu- ja latausverkoston rakentamista.

4. Turvallinen elämä vahvassa Suomessa

Suomen turvallisuusympäristö on ollut nopeassa muutoksessa viime vuosina. Venäjän Euroopassa aloittama laiton hyökkäyssota sekä siitä seuranneet geopoliittiset jännitteet ovat luoneet uusia uhkia ja riskejä. Yhdysvaltojen asemoituminen kansainvälisessä yhteisössä on muuttunut hyvin nopeasti tavalla, joka edellyttää Euroopalta uudenlaista kykyä ottaa vastuuta omasta turvallisuudestaan. Kansainvälinen tilanne on kaikkineen murroksessa, ja on olemassa ilmeinen riski epävakauden lisääntymisestä.

Kansainvälinen järjestelmä on siirtynyt kohti blokkiutunutta, suurvaltojen ympärille rakentuvaa ja aiempaa ennakoimattomampaa moninapaista asetelmaa. Ulko- ja kauppapolitiikan välineellistyminen kansallisen edun ajamisessa heikentää kansainvälisen järjestelmän vakautta. Talous- ja teknologiapolitiikasta on tullut keskeinen osa valtioiden välistä kilpailua, mikä lisää riippuvuuksia, kyberhaavoittuvuuksia ja suuryritysten valtaa.

Ilmastonmuutos ja luontokato lisäävät kriisien uhkaa. Muutosten keskellä tarvitaan kykyä sopeutua muuttuvaan toimintaympäristöön, jossa erilaiset turvallisuusuhat kietoutuvat erottamattomasti yhteen. Ilmastonmuutos, luontokato ja ydinaseiden leviäminen muodostavat ihmiskunnan olemassaololle merkittävän uhan, mikä edellyttää päättäväisiä toimia rauhan ja kestävän kehityksen puolesta. Suomen on varauduttava nopeisiin muutoksiin ja vahvistettava omaa kokonaisturvallisuuttaan.

Johdonmukainen ja yhtenäinen eurooppalainen linja on Suomen etu. Monenvälistä yhteistyötä ja kumppanuuksia on vahvistettava sääntöpohjaista kansainvälistä järjestystä tukevien maiden kanssa sekä vaikutettava siihen kriittisesti suhtautuviin valtioihin. Euroopan on kannettava suurempi vastuu omasta puolustuksestaan ja edettävä kohti strategista autonomiaa samalla ylläpitäen toimivia transatlanttisia suhteita. Globaaleihin haasteisiin on vastattava yhteistyöllä, ei eristäytymisellä. SDP rakentaa rauhaa, vahvistaa demokratiaa ja puolustaa oikeusvaltiota yhdessä muiden vastuunsa tuntevien liikkeiden ja yhteiskuntien kanssa.

Turvallisuus on yhteiskunnallisena ilmiönä ymmärrettävä laajasti niin, että se kattaa fyysisen turvallisuuden lisäksi muun muassa taloudellisen, sosiaalisen, terveydellisen ja ympäristöllisen ulottuvuuden. Pelkkä fyysinen turvallisuus ilman kokemusta toimijuudesta, osallisuudesta ja perusoikeuksien turvatusta yksilönvapaudesta on vain kriisitilanteen turvallisuutta. Oikeusvaltiossa yksilön turvallisuutta, oikeuksia ja velvollisuuksia ei pohjimmiltaan voi erottaa toisistaan.

Laaja turvallisuus syntyy luottamuksesta yhteiskuntaan ja toisiin ihmisiin, osallisuuden kokemuksesta, elämän hallinnasta ja ennustettavuudesta sekä oikeudenmukaisuuden kokemuksesta. Sivistynyt, osaava ja kriittisesti ajatteleva kansa on vaikeampi horjuttaa niin ulkoa kuin sisältä. Turvallinen yhteiskunta perustuu oikeuksien ja vastuun tasapainoon. Turvallisuus alkaa jokaisen omasta toiminnasta ja vahvistuu, kun kannamme vastuuta yhdessä myös toisistamme.

Autoritääriset ja populistiset suuntaukset haastavat demokraattisen oikeusvaltion perusteita paljolti juuri turvallisuusuhkiin perustuvalla retoriikalla. Siksi demokraattisen oikeusvaltion paras puolustus on osoittaa, että se asettaa kansalaistensa turvallisuuden etusijalle ja kykenee tuottamaan turvallisuutta laajemmin ja kestävämmän kuin mikään muu malli.

Valtion sisäisen turvallisuuden tehokas ylläpito edellyttää ymmärrystä siitä, että turvallisuutta luodaan tehokkaimmin ennaltaehkäisemällä uhkien syntymistä ja puuttamalla havaittuihin ongelmiin varhaisessa vaiheessa. Turvallisuusviranomaisten toiminta ja rikosoikeudelliset seuraamukset ovat välttämättömiä perälautoja, joiden kautta vastataan jo ilmenneisiin

turvallisuushaasteisiin. Riittäväillä rikosoikeudellisilla seuraamuksilla asetetaan teoille niiden vakavuutta vastaavat seuraukset ja osoitetaan julkisen vallan asettavan asianmukaisen hinnan kansalaisten turvallisuutta ja oikeuksia vastaan hyökkäämiselle. Jokaisen suomalaisen on voitava luottaa siihen, että julkinen valta on tarvittaessa hänen turvanaan.

4.1. Yhteiskunnallinen eheys ja oikeudenmukaisuus luovat turvallisuutta

Suomen vakaus on nojannut vahvaan yhteiskunnalliseen eheyteen: yhteenkuuluvuuteen, luottamukseen ja kykyyn toimia yhdessä. Ihmiset ovat valmiimpia noudattamaan yhteisiä sääntöjä ja toimimaan yhteisen hyvän eteen, kun he kokevat oikeudenmukaisuutta, osallisuutta ja luottamusta sekä toisiinsa että instituutioihin. Yhtenäinen yhteiskunta on vahva ja kriisinkestävä.

Eriarvoisuuden kokemukset sekä taloudellisten ja sosiaalisten erojen kasvu heikentävät yhteiskunnan eheyttä. Syrjäytyminen ja eriytyminen luovat raja-aitoja, joiden yli luottamus ei yllä. Esimerkiksi päihteiden aiheuttamat haitat voivat kasaantua yhteen muiden sosiaalisten ongelmien kanssa ja altistaa sekä rikosten tekemiselle että niiden uhriksi joutumiselle. Erityinen riskiryhmä ovat nuoret miehet, mikäli he eivät löydä paikkaansa yhteiskunnassa. Sosiaalisten ongelmien ratkominen turvallisuusviranomaisten keinoin on kallista ja tehotonta. Ongelmien ehkäisy ja yhteiskunnallisen osallisuuden vahvistaminen ovat keskeinen osa turvallisuuden ylläpitämistä.

Yhteiskunnan yhtenäisyyttä haastetaan tällä hetkellä monesta suunnasta. Erityisesti Venäjän informaatiovaikuttamiseen kuuluu keskeisenä osana pyrkimys heikentää länsimaita luomalla ja vahvistamalla sisäisiä jakolinjoja ja kylvämällä epäluottamusta yhteiskunnan instituutioihin. Nykyinen oikeistopopulismien aalto rakentaa toimintansa juuri sisäisen vastakkainasettelun lietsomisen ympärille. Sosiaalisen median algoritmien sekä dis- ja misinformaation merkitys vastakkainasettelun lisääntymisessä on tunnistettava, ja erityisesti nuorten altistumista vahingollisille sisällöille on voitava rajoittaa. Vastakkainasettelun vahvistuminen seurauksineen onkin yksi merkittävimpiä turvallisuusuhkia.

Yhteiskunnan yhtenäisyyttä voidaan suojella varmistamalla, että kaikki pidetään mukana, kukaan ei jää yhteiskunnan ulkopuolelle eivätkä varallisuuserot repeä liian suureksi. Oikeudenmukaisuuden ja yhdenvertaisuuden edistäminen vahvistaa yhtenäisyyttä ja on siksi tehokkainta turvallisuuspolitiikkaa. Luottamuksen rakentaminen edellyttää vahvaa moraalista esimerkkiä johtavilta yhteiskunnan toimijoilta. Poliitikkojen ja puolueiden on toimittava avoimesti ja vastuullisesti tavoilla, jotka vahvistavat kansalaisten luottamusta, edistävät rakentavaa vuoropuhelua ja purkavat raja-aitoja.

4.2. Jokaisella on oikeus turvalliseen elämään

Turvallisuus on ihmisen perustavimpia tarpeita, ja sen takaaminen on yksi julkisen vallan ydintehtävistä. Yksilön turvallisuus on ennen kaikkea jokapäiväisen elinympäristön turvallisuutta.

Kodin on oltava kaikille turvallinen paikka. Pitkistä etäisyyksistä, harvasta asutuksesta ja palveluiden keskittymisestä huolimatta jokaisen kodin on oltava avun saavutettavissa. On tärkeää turvata valtion turvallisuusviranomaisten läsnäolo kaikkialla maassa, mutta samalla jokaisen on hyvä varautua itse arjen häiriötilanteisiin, esimerkiksi kotivarasta huolehtimalla.

Väkivallaton elämä on jokaisen ihmisoikeus sukupuolesta ja iästä riippumatta. Lähisuhdeväkivalta on merkittävä yhteiskunnallinen ongelma, johon on puututtava tiukasti. Suomessa naiset kokevat miehiä enemmän lähisuhdeväkivaltaa, ja se on luonteeltaan vakavampaa ja toistuvampaa, mutta myös miesten kohtaama lähisuhdeväkivalta on tunnistettava, jotta ilmiötä vastaan kyetään täysimääräisesti toimimaan.

Lähisuhdeväkivallan vähentäminen edellyttää määrätietoista ja pitkäjänteistä työtä, johon vaaditaan niin valtion turvallisuusviranomaisten, oikeuslaitoksen, kuntien ja hyvinvointialueiden kuin järjestöjen yhteistyötä. Turvakotien ja lähisuhdeväkivallan uhrien matalan kynnyksen palveluiden riittävydestä on huolehdittava niin, että jokainen saa apua ja oikeutta riippumatta asuinpaikasta. Oikeusjärjestelmällä on oltava riittävät keinot uhrien turvallisuuden ja oikeuksien suojelemiseen. Istanbulin sopimus on toimeenpantava täysimääräisesti, ja Suomessa on edistettävä pakottavan kontrollin kriminalisointia, jotta voidaan puuttua johdonmukaiseen fyysisen tai henkisen väkivallan kautta tapahtuvaan alistamiseen ja toimintavapauden rajoittamiseen.

Jokaisella lapsella on oikeus fyysisesti ja henkisesti turvalliseen oppimisympäristöön. Kouluilla ja opetuksen järjestäjillä on oltava käytössään tarvittavat keinot ylläpitää järjestystä ja torjua niin kiusaamista kuin muuta väkivaltaa. Koulujen henkilökuntaa on koulutettava tunnistamaan kiusaamis- ja väkivaltatilanteita sekä toimimaan niissä. Koulukiusaamiseen on puututtava moniammatillisesti koulutuksen saaneiden ammattilaisten toimesta. Perusopetuslakiin on säädettävä nykyistä työnantajan työsuojeluelvoitetta vastaava ehdoton velvollisuus koulutuksen järjestäjälle ryhtyä kaikkiin tarvittaviin toimiin väkivallan, kiusaamisen tai muiden sellaisten tilanteiden ja olosuhteiden poistamiseksi, jotka vaarantavat koulua käyvän lapsen terveyttä ja turvallisuutta. Koulupoliisitoimintaa on kehitettävä luontevaksi osaksi kaikkien koulujen arkea.

Työpaikkojen on oltava turvallisia kaikille. Tämä tarkoittaa fyysistä ja henkistä työsuojelua, häirintään ja epäasialliseen käyttäytymiseen puuttumista sekä työhön perustuvan hyväksikäytön ja väärinkäytösten aktiivista torjumista. Työssään usein väkivaltaa ja vaaratilanteita kohtaavilla ammattiryhmillä on oltava riittävällä tavalla korotettu lainsuoja, ja se on laajennettava koskemaan myös sairaaloissa ja terveystieteissä tehtävää työtä.

Syrjintää ja rasismia ei pidä hyväksyä, vaan niitä vastaan on toimittava aktiivisesti. Ne loukkaavat vakavasti niiden kohteeksi joutuvia ihmisiä ja vaikuttavat merkittävästi arjen turvallisuuteen. Syrjintäkokemukset voivat estää täysimääräisen osallistumisen yhteiskuntaan, ja syrjäytymisellä voi olla pitkäaikaisia seurauksia. Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen oikeudet on turvattava, eikä minkäänlaista sukupuoleen, sukupuolen ilmaisuun tai seksuaalisuuteen liittyvää syrjintää tule hyväksyä. Itsemääräämisoikeuden ja yhdenvertaisuuden toteutumista on tuettava lainsäädännön keinoin.

Panetteleva ja solvaava vihapuhe vaikuttaa jo itsessään turvallisuuden tunteeseen, mutta sillä voi olla myös laajempia turvallisuusvaikutuksia. Verkon vihapuhe on maailmalla yllyttänyt lukuisiin vakaviin väkivaltarikoksiin. Ihmisryhmien epäinhimillistäminen on omiaan madaltamaan kynnystä väkivaltaan tai syrjivään kohteluun. Lisäksi muuhun digitaalisessa ympäristössä tapahtuvaan kiusaamiseen ja häirintään on kyettävä puuttumaan. Henkilöiden maalittaminen verkossa on kriminalisoitava. Samoin on varmistettava, että lainsäädäntö tarjoaa riittävän tehokkaat keinot puuttua esimerkiksi tekoälyllä luotuihin todellisia ihmisiä loukkaavasti tai huijaustarkoituksessa esittäviin kuviin.

4.3. Rikollisuuteen on puututtava oikein keinoin

Suomessa on meneillään järjestäytyneen rikollisuuden suhteen murrosaika, jossa uudet, entistä vaarallisemmat ja väkivaltaisemmat toimijat pyrkivät levittäytymään Suomeen. Tämän kehityksen torjuminen on ensiarvoisen tärkeää, koska järjestäytynyt rikollisuus heikentää ihmisten perusturvallisuutta ja murentaa suomalaista demokratiaa ja hyvinvointivaltiota sisältä päin. Suomen on asetettava kansalliseksi tavoitteeksi, että olemme järjestäytyneelle rikollisuudelle Euroopan vaikein toimintaympäristö. Tämän on oltava koko yhteiskunnan yhteinen projekti, jossa eri viranomaisten yhteistyöhön ja saumattomaan tiedonkulkuun on kiinnitettävä erityistä huomiota.

Turvallisuusviranomaisilla on oltava riittävät valtuudet ja keinot tehtävien hoitamiseen huolehtien kuitenkin samalla kansalaisten oikeusturvasta ja viranomaistoiminnan valvonnasta. Rikollisuuden tehokas torjunta edellyttää turvallisuus- ja oikeusviranomaisten riittävää perusrahoitusta, jotta kaikki viranomaistoiminta esitutkinnasta syyteharkintaan, tuomioistuinten toimintaan ja rikosseuraamusten toteuttamiseen on asianmukaisesti resursoitua.

Rikollisorganisaatioissa toimimista rangaistuksen koventamisperusteena on vahvistettava niin, että järjestäytyneen rikollisuuden rangaistuksia kyetään koventamaan riippumatta yleisen rangaistustason kehityksestä. Järjestäytyneen rikollisuuden piirissä tapahtuvan rikollisuuden suhteen on saatava nostettua huomattavasti sekä kiinnijäämisen riskiä että siitä seuraavia rangaistuksia, jotta ilmiöön kyetään puuttumaan tehokkaasti. Koska järjestäytynyt rikollisuus pyrkii levittäytymään yhteiskunnan ja elinkeinoelämän rakenteisiin, on myös talousrikollisuuteen, harmaaseen talouteen, ihmiskauppaan ja työperäiseen hyväksikäyttöön puuttuminen erottamaton osa järjestäytyneen rikollisuuden torjuntaa. Harmaan talouden torjunta on hyvin kustannustehokasta ja maksaa itsensä usein suoraan takaisin, minkä lisäksi se myös vaikeuttaa laajemmin järjestäytyneen rikollisuuden toimintaa.

Katujengit ovat Suomessa suhteellisen uusi ilmiö, ja meneillään olevaan kehitykseen liittyy merkittävä riski ilmiön laajentumisesta ja kytkeytymisestä ammattimaiseen rikollisuuteen. Kehitystä vauhdittaa osaltaan ruotsalaisten katujengien pyrkimys levittäytyä Suomeen. Tämän kehityksen torjumiseksi katujengi-ilmiöön on puututtava päättäväisesti ja on oltava valmis käyttämään laajasti tarvittavia keinoja ilmiön torjumiseksi. Alle 15-vuotiaan käyttäminen rikoksen tekijänä vanhemman henkilön toimesta on säädettävä rangaistuksen koventamisperusteeksi rikokseen yllyttänyt tuomittaessa.

Katujengit ovat vain pienehkö osa nuorten rikollisuudesta. Kokonaisuutena rikoksiin syyllistyneiden nuorten osuus Suomessa on pienentynyt. On kuitenkin huolestuttavaa, että ne, jotka rikoksiin syyllistyvät, tekevät aiempaa enemmän ja aiempaa vakavampia rikoksia. Nuorten syrjäytymiseen, rikollisuuteen ja väkivaltaan on puututtava moniammatillisella yhteistyöllä niin, että keinovalikoima ulottuu aina perheiden ennaltaehkäisevästä tukemisesta riittäviin rikosoikeudellisiin rangaistuksiin.

Kun kyse on nuorten rikollisuudesta, ennaltaehkäisy ja tukemisen on oltava ensisijaisia tavoitteita rankaisemisen sijaan. Jotta arjen turvattuus ei muutu jengiytymisen ja rikollisuuden kasvualustaksi, oireilevia nuoria on autettava ennaltaehkäisevästi ja oikein mitoitetuilla toimenpiteillä. Rajojen asettaminen viime kädessä yhteiskunnan toimesta on välttämätöntä ja luo turvallisuutta myös oirehtivalle nuorelle itselleen. Suljetut lastensuojelulaitokset ovat joskus välttämättömiä rikoskierteeseen ajautuneiden alaikäisten auttamiseksi. Samalla kun nuorisorangaistuksen käyttöä lisätään, rikoksesta tuomittavaan ehdonalaan vankeuteen on alle 18-vuotiaiden kohdalla myös aina liitettävä riittävästi tukitoimia, joihin on velvollisuus osallis-

tua. Lisäksi on varmistettava lastensuojelulaitosten toiminnan riittävä ja tehokas viranomaisvalvonta lasten oikeuksien takaamiseksi. Olennaista on, että yhteiskunta ei koskaan saa näyttää heikolta tai jäädä keinottomaksi. Samalla rajoittavia toimenpiteitä on tasapainotettava tuella ja hoitotyöllä, jossa vahvistetaan nuoren omaa toimijuutta ja annetaan hänelle valmiuksia selviytyä osana yhteiskuntaa.

Erityisen tärkeää on suojella haavoittuvassa asemassa olevia nuoria heihin kohdistuvalta rikollisuudelta ja hyväksikäytöltä. Lapsilla ja nuorilla on oikeus turvalliseen elinympäristöön, ja nuorten rikosten luoma turvattomuus koskettaa ensisijaisesti juuri toisia lapsia ja nuoria.

Huumerikollisuus aiheuttaa sosiaalisia ongelmia ja turvattomuutta. Huumekauppa kytkeytyy vahvasti järjestäytyneen rikollisuuden toimintaan ja katujengeihin. Samalla huumeet ovat ennen kaikkea kansanterveydellinen ja sosiaalinen ongelma, jota ei voida hoitaa vain rikosoikeuden keinoin, vaan tarvitaan ehkäisevään päihdetyöhön panostamista, oikea-aikaista hoitoon pääsyä ja moniammatillista tukea. Huumeiden käytön vähentämiseen on pyrittävä aktiivisesti, ennakkoluulottomasti ja tutkittuun tietoon perustuen.

Turvallisuusviranomaisilla ja oikeusjärjestelmällä on oltava riittävät keinot suojata kansalaisia huumerikollisuuden aiheuttamilta uhilta ja häiriöiltä silloin, kun niiden aiheuttamat ongelmat työntyvät ihmisten elämänpiiriin. Kansalaisten kotirauha on turvattava esimerkiksi mahdollistamalla huumekauppaan käytettyjen asunto-osakkeiden vuokrasopimusten nopeutettu purkamisen sekä tarvittaessa niiden ottaminen nopeutetusti joko taloyhtiön tai viranomaisten haltuun.

Kaikkein törkeimmillä väkivaltarikoksilla on määräänsä nähden suuri vaikutus kansalaisten turvallisuuden tunteeseen. Vaarallisimpien väkivaltarikollisten eristämistä on tehostettava, eikä elinkautisesta vankeusrangaistuksesta vapautumisen tule koskaan olla automaatio. Törkeän väkivaltarikoksen uusimisen on merkittävästi korotettava tuomittavaa rangaistusta. Samalla on lisättävä mielentilatutkimusten käyttöä niin, ettei vankiloissa ole sellaisia vankeja, jotka kuuluisivat psykiatrisen hoidon piiriin. Vakaviin rikoksiin syyllistyneiden vapautuessa vankilasta on huolehdittava riittävästä seurannasta ja tuesta sisältäen tarvittaessa avohoidon toimenpiteitä.

Suomen vankilajärjestelmän kapasiteetti on pieni suhteessa vankimäärään, ja lisäksi järjestelmän rakenne vaatii kehittämistä. Vankilajärjestelmä on rakennettu tavalla, joka ei mahdollista kaikissa tilanteissa turvallista ja kuntouttavaa vankeinhoitoa, eikä vankien sijoittamisessa pystytä aina huomioimaan riittävästi vaarallisuutta tai jengiyhteyksiä. Vankilajärjestelmää on uudistettava pitkäjänteisesti niin, että uudistusta ohjaa puhtaasti kriminaalipoliittinen tarkoituksenmukaisuus.

Vähemmän vaarallisiin rikoksiin syyllistyneiden vankien kohdalla vaihtoehtoiset seuraamukset voisivat olla toimiva keino vähentää vankiloiden kuormitusta. Pieniä rikoksia tehneiden päihderiippuvaisten osalta on järkevää painottaa hoitotoimenpiteitä vankeuden sijasta, ja esimerkiksi lyhyiden sakon muuntorangaistusten vaihtoehtona on soveltuvissa tilanteissa oltava tarjolla mahdollisuus suorittaa tuomio päihdekuntoutuksessa. Suomen vankiloissa olevien ulkomaalaisten vankien siirtämistä kotimaansa vankiloihin on tehostettava, ja heidät on pyrittävä sijoittamaan erilleen muista vangeista niin, etteivät he verkostoidu suomalaisten rikollisten kanssa.

Kyber- ja tietoturvaohut sekä verkossa tapahtuva häirintä, uhkailu ja ahdistelu ovat merkitykseltään kasvavia turvallisuutta heikentäviä tekijöitä. Yhteiskunnan digitalisoituessa syntyy

uusien haavoittuvuuksien, joita niin rikolliset kuin vihamieliset valtiolliset toimijat voivat käyttää hyväkseen. Digitaalisiin palveluihin ja datan hallintaan kohdistuvan luottamuksen ylläpito ja vahvistaminen on keskeistä. Suomen vahvasta kansallisesta kyberturvallisuusosaamisesta on huolehdittava, sillä se on tärkeä osa huoltovarmuuden ylläpitämistä.

4.4. Viranomaisten toimintakyky on turvattava

Valtion sisäisestä turvallisuudesta huolehtiminen edellyttää turvallisuudesta vastaavien viranomaisten toimintakyvyn turvaamista kaikissa tilanteissa. Riittävällä tavalla resursoitu viranomais-toiminta on välttämätöntä, jotta turvallisuuden tasa-arvo yhteiskunnassa voi toteutua. Turvallisuusviranomaisten kyky toimia niin normaaliaikoina kuin erilaisissa poikkeus- ja kriisitilanteissa on varmistettava. Turvallisuusympäristön muutos korostaa sitä, että viranomaisten toimintavalmiutta on kehitettävä ja henkilöstöresurssien sekä muiden resurssien on oltava riittävällä tasolla.

Samaan aikaan taloudellisen niukkuuden oloissa on varmistettava, että olemassa olevat resurssit käytetään mahdollisimman tehokkaasti. Vaikka suomalainen viranomais-toiminta on yleisesti tehokasta, on silti oltava jatkuva valmius toiminnan kriittiseen tarkasteluun ja ennakkoluulotto-maan kehittämiseen, erityisesti teknologiaa hyödyntämällä sekä viranomaisten tarkoituksenmu-kaista yhteistyötä lisäämällä.

Lainsäädännön on mahdollistettava viranomaisille tarkoituksenmukaiset keinot oman toiminta-nsa hoitamiseen, ja viranomais-toiminnan ylisääntelyä on varottava. Viranomaisten tiedon-saantia ja viranomaisten välistä tietojen vaihtoa on lisättävä tarkoituksenmukaisesti. Tieto-suojalainsäädännön ei tule rajoittaa viranomaisten välistä tietojen vaihtoa periaatteellisista tai säädösteknisistä syistä, vaan silloin, kun on osoitettavissa todellisia ja painavia yksilön tietosuo-jaan liittyviä intressejä. Viranomaisten toimivaltuudet on aina punnittava tarkkaan yksilön oike-usturvaa ja perusoikeuksia vasten, ja lainvalvoja on valvottava.

Ihmisten luottamuksella viranomaisia kohtaan on suuri rooli turvallisuuden ylläpitämisessä, ja on ensiarvoisen tärkeää huolehtia korkeasta luottamuksen tasosta. Avainasemassa ovat viran-omaistoiminnan laatu, läpinäkyvyys ja julkisuus sekä toisaalta valmius tunnistaa ja torjua tarkoi-tuksellisia yrityksiä horjuttaa kansalaisten luottamusta viranomaisiin ja yhteiskunnan instituutioi-hin. Turvallisuusviranomaisten yhteistyö niin muiden viranomaisten kuin esimerkiksi kolmannen sektorin kanssa vahvistaa yhteyksiä kaikkialle yhteiskuntaan.

Viranomais-toiminnan korkea laatu on Suomessa ollut sidoksissa viranomais-toimintaa tekevien hyvään koulutukseen ja osaamiseen. On huolehdittava siitä, että jatkossakin työ turvallisuusvi-ranomaisissa on mielekästä ja houkuttelevaa, jotta näihin tehtäviin riittää kyvykkäitä ja soveltu-via hakijoita. Osaavan, riittävän henkilöstön saatavuus tulevaisuudessa on turvattava riittävillä koulutusmäärillä.

Erityisesti Venäjän hyökkäyssota Ukrainassa ja kriisistä saadut opit korostavat pelastustoimen tehtävien tärkeyttä paitsi normaaliaikoina myös poikkeusoloissa. Pelastustoimen ja väestönsuo-jelun palvelut ovat hyvinvointialueiden vastuulla, ja niihin vaikuttaa hyvinvointialueiden talou-dellinen tilanne. Yhteistyön valtion, kuntien ja hyvinvointialueiden kanssa on varautumisessa ja väestönsuojelussa oltava kunnossa, ja toimintamallien on oltava selkeitä. Sopimuspalokunnilla on tärkeä rooli niin turvallisuutemme vahvistajana kuin myös esimerkiksi nuorten harrastustoimin-nan muotona. Sopimuspalokuntien toimintaedellytyksiä on vahvistettava, sillä niiden toiminta on tärkeä osa pelastustoimintaa erityisesti harvaan asutuilla alueilla. Öljyntorjuntavalmiutta on vahvistettava lisääntyneiden riskien vuoksi.

4.5. Demokraattisen oikeusvaltion rakenteista on huolehdittava

Demokratiaa, ihmisoikeuksia, yhdenvertaisuutta ja oikeusvaltiota ei saa koskaan pitää itsensä selvytenä. Näemme esimerkkejä maailmalta maista, joissa demokratiakehitys on kääntynyt taakse päin. Populistiset liikkeet saavat voimansa ihmisten kokemasta epätasa-arvosta, osattomuudesta ja turvattomuuden tunteesta ja ovat eri puolilla maailmaa olleet valmiita nakertamaan demokratian ja oikeusvaltion rakenteita siellä, missä ne ovat olleet heikosti suojattuja.

Pyrkimykset heikentää perus- ja ihmisoikeuksia on torjuttava. Jokaiselle kuuluva jakamaton ihmisarvo on peruskivi, jonka päälle koko pohjoismainen hyvinvointivaltio rakentuu. Suomessa on huolehdittava siitä, että demokratian perusteet ja oikeusvaltion keskeiset rakenteet ovat kriisinkestäviä, eikä niitä voida murentaa sen enempää ulkoa kuin sisältä käsin. Vaalien ja muiden demokratian keskeisten rakenteiden luotettavuudesta ja läpinäkyvyydestä on korostetusti huolehdittava. Vaalijärjestelmän uskottavuuden horjuttaminen disinformaation keinoin ei ole vain teoreettinen uhka, vaan toimintatapa, josta on yhä enemmän esimerkkejä maailmalta.

Perustuslaki on Suomen valtiojärjestelmän kantava perusta. Perustuslainmukaisuuden valvonta perustuu Suomessa ennen kaikkea eduskunnan perustuslakivaliokunnan ennakkovalvonnan varaan. Järjestelmä on palvellut Suomea hyvin, mutta se on samalla haavoittuva. Samalla kun perustuslakivaliokunnan epäpoliittisuutta on turvattava, on sen suorittamaa ennakkovalvontaa syytä täydentää vahvemmalla perustuslainmukaisuuden jälkivalvonnalla. Jälkivalvontaa tuomioistuimissa on vahvistettava laajentamalla niiden mahdollisuutta soveltaa suoraan perustuslakia silloin, kun tavallisen lain soveltaminen olisi ristiriidassa perustuslain kanssa. Tuomioistuinten ja muiden oikeudenkäytön keskeisten toimijoiden riippumattomuuden takeet on kirjattava perustuslakiin, jotta niitä ei voida muuttaa eduskunnassa yksinkertaisella enemmistöllä.

Kaikilla on oltava tarvittaessa mahdollisuus saada asiansa käsitellyksi tuomioistuimessa kohtuullisessa ajassa ja kohtuullisin kustannuksin. Tuomioistuinlaitoksen sekä muiden oikeudenhoidon keskeisten toimijoiden toimintaa on sekä resursoitava että tehostettava niin, että oikeudenkäyntien kestot saadaan kohtuulliselle tasolle. Oikeudenhoidon voimavarat on ohjattava mahdollisimman tehokkaaseen käyttöön esimerkiksi lisäämällä mahdollisuuksia käsittelyyn syytetyn poisjäämisestä huolimatta, ottamalla käyttöön pikakäsittelyitä pienemmissä asioissa sekä lisäämällä tuomioistuinten mahdollisuuksia hylätä ilmeisen perusteettomia kanteita tai väitteitä ja rajata turhaa todistelua. Oikeudenkäyntien kulujärjestelmää on kehitettävä niin, että jokaisella on mahdollisuus hakea oikeutta ilman kohtuutonta riskiä. Tätä voidaan edistää esimerkiksi rajoittamalla tarvittaessa voittaneen osapuolen sellaisten kulujen määrää, jotka voidaan määrätä hävinneen osapuolen kannettavaksi. Mahdollisuudet lautamiesjärjestelmästä luopumiseen on selvitettävä.

Vapaa lehdistö ja media ovat keskeinen osa toimivaa demokratiaa. Tosiasiapohjainen, alan yhteisiin periaatteisiin sitoutunut tiedonvälitys tarvitsee tukea, jotta journalismin välttämättömän panoksen demokratialle ja kansalliselle keskustelulle suomen ja ruotsin kielillä säilyy ja tiedon saatavuus ja saavutettavuus taataan. Lainsäädännön on tuettava journalistisen ja digitaalisen median moniäänisyyttä.

Nykyinen huomiohakuista klikkiotsikkojournalismia ruokkiva markkinaympäristö muodostaa uhan asiapohjaiselle ja totuuteen tiedonvälitykselle. Tekoälyn käytön lisääntyessä on tuettava selkeiden eettisten pelisääntöjen muodostumista, jottei journalismin luotettavuus tai uskotta-

vuus vaarannu. Disinformaation levittämisen tavat ja välineet kehittyvät koko ajan tehokkaamiksi ja hienostuneemmiksi. Siksi sitä vastaan on toimittava niin kansallisesti kuin EU:n tasolla. Yleisradiolla on merkittävä rooli Suomen kriisivalmiuden ja kriittisen medialukutaidon ylläpitämisessä. Sen edellytyksistä toimia kattavana, riippumattomana julkisomisteisena mediana on huolehdittava.

Identiteettivarkauden käsitettä on laajennettava kattamaan tilanteet, joissa toisen henkilön identiteettiä valheellisesti käyttämällä pyritään esimerkiksi vaikuttamaan yhteiskunnalliseen keskusteluun.

4.6. Tavoitteena oikeudenmukainen, inhimillinen ja hallittu maahanmuutto

Maahanmuuttopolitiikan on oltava inhimillistä, pitkäjänteistä ja ennakoivaa sekä perustuttava kansainväliseen yhteistyöhön ja toimivaan lainsäädäntöön. Suomeen suuntautuvan maahanmuuton on oltava hallittua, oikeudenmukaista ja yhteiskunnallisesti kestäväää.

Yhteiskunnallinen kestävyys edellyttää, että maahanmuuton vaikutuksia yhteiskunnassa arvioidaan kokonaisuutena osana maahanmuuttopolitiikkaa koskevia päätöksiä, ja maahanmuuttopoliittisen linjan on tuettava yhteiskunnan vakautta ja turvallisuutta.

Suomeen muutetaan työn, opiskelun tai perheen vuoksi sekä humanitaarisista syistä, eikä eri maahanmuuton syitä ole yleensä perusteltua yrittää käsitellä samoilla työkaluilla, vaan jokaisella on oltava omat tavoitteensa ja tarkoituksensa.

Oikeudenmukaisuus tarkoittaa kohtuullisuutta, syrjimättömyyttä ja yhdenvertaista kohtelua sekä sitä, että oleskeluluvan saaneet pääsevät yhdenvertaisina toimijoina osaksi yhteiskuntaa. Kokemus oikeudenmukaisuudesta antaa Suomeen saapuvalla parhaat lähtökohdat rakentaa elämänsä uudessa kotimaassaan. Suomen on oltava tänne muuttaville yhteiskunta, joka uskaltaa vaatia, mutta joka myös vastapainoksi antaa paljon.

Oikeudenmukaisuus tarkoittaa myös sitä, että jos oleskelulupaan ei ole perusteita, henkilö poistuu maasta ja tarvittaessa hänet voidaan poistaa viranomaistoimin, kansainvälisten sopimusten velvoitteet huomioiden. Toimivat palautukset ovat välttämätön osa maahanmuuttojärjestelmää. Maassa ilman oleskelulupaa olevien poistamista voidaan tehostaa erityisesti EU-maiden keskinäisellä yhteistyöllä.

Suomen on oltava aktiivisesti kehittämässä Euroopan yhteistä parempaa pakolaispolitiikkaa, joka perustuu yhteiskunnalliseen kestävyYTEEN ja humanitaariseen vaikuttavuuteen. Pakolaistilannetta on Euroopan oman edun kannalta lähestyttävä kokonaisuutena, ja Euroopan pakolaispolitiikan ytimessä on oltava globaalin pakolaistilanteen hallinta ja helpottaminen sen sijaan, että vain reagoidaan Euroopan rajoille saapuviin turvapaikanhakijoihin. Samalla Euroopan on aktiivisesti tuettava pakolaisten lähtömaita ja ehkäistävä kriisien syntyä.

Kansainvälisten pakolaisten suuri enemmistö on ja tulee olemaan muualla kuin Euroopassa. Nykyinen spontaaniin rajojen yli pyrkimiseen perustuva turvapaikkapolitiikka ei juurikaan valikoi ihmisiä suojelun tarpeen tai hädänalaisuuden perusteella, vaan neljä viidestä perusteetomankin hakemuksen jättäneestä lopulta jää Eurooppaan. Vaarallinen matka Eurooppaan tappaa vuosittain tuhansia ihmisiä ja pitää huolen siitä, etteivät haavoittuvimmassa asemassa olevat koskaan pääse turvapaikkaa hakemaan.

Kiintiöpakolaisuuden kaltaiset järjestelmät tarjoavat vaikuttavamman ja hallitumman tavan kohdentaa suojelu niille haavoittuvimmassa asemassa oleville, joille Eurooppaan pääsemisestä on eniten humanitaarista hyötyä. Suomen on aktiivisesti vaikutettava Euroopan pakolaispolitiikan kehittämiseen niin, että kansainvälistä suojelua voisi hakea ja hakemuksen perusteita voitaisiin tutkia mahdollisimman lähellä lähtöalueita ja kiintiöpakolaisuuden kaltaiset hallitut ja perustellulla tavalla valikoivat järjestelmät olisivat pääasiallinen tapa saada suojelua Euroopasta.

Humanitaarisesti kaikkein vaikuttavinta on työ köyhimmässä maissa olevien pakolaisten tilanteen parantamiseksi. Tämä edellyttää Euroopalta nykyistä laajempaa yhteistyötä kolmansien maiden kanssa. Pelkän perinteisen kehitysyhteistyön lisäksi Euroopalla on oltava valmius tarjota erilaisia etuja ja yhteistyötä näille maille vastineeksi siitä, että pakolaisille tarjotaan maissa laajemmat oikeudet. Tämän on oltava osa Euroopan unionin strategisen autonomian pyrkimystä rakentaa entistä vastavuoroisempia kansainvälisiä kumppanuuksia globaalin etelän maiden kanssa.

4.7. Vahva ja laajentuva EU tuo turvaa

EU on arvoyhteisö, joka perustuu ihmisarvon ja -oikeuksien kunnioittamiseen sekä demokratiaan, oikeusvaltioperiaatteeseen, vapauteen, yhdenvertaisuuteen ja tasa-arvoon. Unionin toiminnan on oltava linjassa taloudellisen, sosiaalisen ja ekologisesti kestävä kehityksen periaatteiden kanssa. EU:n oikeutus nojaa toimivaan ja kehittyvään kansanvaltaan, joka tuottaa hyvinvointia Euroopalle ja maailmalle. Suomen paikka on EU:n eturivissä rakentamassa vahvempaa Eurooppaa, joka investoi tulevaisuuteen ja osaamiseen, tiivistää jäsenmaiden välistä yhteistyötä, vahvistaa turvallisuutta ja puolustaa sääntöpohjaista maailmanjärjestystä. Moninapaisessa maailmanjärjestyksessä Euroopan on tehtävä yhteistyötä eri toimijoiden kanssa. Euroopan on oltava aktiivinen niin arktisessa yhteistyössä kuin globaalissa etelässä sekä transatlanttisissa suhteissa ja Aasian ja Oseanian suuntaan. Muuttuvassa maailmassa Euroopan on oltava uudistaja ja suunnannäyttäjä.

Oikeusvaltioperiaatteen on oltava ehdoton peruste EU:n myöntämälle rahoitukselle, ja yhteisiä arvoja rikkovien maiden seuraamuksia on tehostettava. Läheisyysperiaatteen mukaisesti päätöksenteon on ohjauduttava parhaan toimivuuden mukaan.

Unionin yhtenäisyyden kannalta sen sosiaalisella ulottuvuudella ja oikeuksilla on tärkeä merkitys. Eriarvoisuutta ja köyhyyttä on vähennettävä, sukupuolten välistä tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta on edistettävä, ja muun muassa aborttioikeus on turvattava koko Euroopassa. Unionin on tärkeä vahvistaa kestävää talouskasvua, sisämarkkinoita ja kilpailukykyä, mutta ei työntekijöiden oikeuksia ja hyvinvointivaltion perusteita heikentämällä. Kaikilla Euroopassa työskentelevillä on oltava oikeus ihmisarvoiseen työhön, työehtoihin ja työsuojeluun sekä riittävään toimeentuloon. EU-tasolla on edistettävä työn ja perhe-elämän yhteensovittamista ja vahvistettava työelämän tasa-arvoa. Vihreä ja digitaalinen siirtymä on toteutettava sosiaalisesti oikeudenmukaisella tavalla. Työelämän muuttuessa EU-kansalaisia on tuettava uudelleen koulutustautumisessa.

Laadukas ja korkeatasoinen koulutusjärjestelmä on perusta myös talouskehitykselle, minkä vuoksi Euroopan maiden korkeakoulujärjestelmien yhtenäistämiseen tähtäävää Bolognan prosessia on jatkettava. Opiskelijavaihtoja ja -liikkuvuutta sekä tutkimus- ja innovaatiotoimintaa on lisättävä, ja näihin EU:n ohjelmiin on panostettava.

Suomen on edistettävä EU:ssa hiilineutraaliutta ja luontokadon torjuntaa. Maatalouden tukijärjestelmää on uudelleenarvioitava sen varmistamiseksi, että viljelijällä on kannusteet tehdä ilmaston ja ympäristön kannalta kestäviä ratkaisuja, ja samalla on huomioitava EU:n laajenemiskehitys ja kansalliseen huoltovarmuuteen liittyvät tekijät.

Kansainvälinen sääntöpohjainen järjestelmä on erityisesti Suomen kaltaiselle pienelle maalle elintärkeää maailmassa, jota määrittää ympäristön kestävyys, talouden ja turvallisuuden peruuttamaton keskinäisriippuvuus. Kansallisen turvallisuutemme ja hyvinvointimme näkökulmasta on keskeistä, että voimme luottaa yhteisesti sovittuihin sääntöihin. Määräenemmistö päätöksentekoa on laajennettava muun muassa ulko- ja turvallisuuspolitiikan sekä perusoikeuksien ja oikeusvaltiokysymysten osalta, jotta yksittäiset jäsenmaat eivät voi estää yhteisten päätösten syntyä.

Euroopan unioni on perustettu rauhan aatteelle. Kansainvälinen yhteistyö rakentuu rauhan periaatteille ja kansainvälisille instituutioille, ja sen tavoitteena on edistää kaikkia osapuolia hyödyttäviä ratkaisuja. Pyrkimyksenä on edistää rauhaa ja turvallisuutta sekä globaalia kestävä kehitystä ja luoda taloudellisen kasvun avulla hyvinvointia. Euroopan on kyettävä löytämään oma paikkansa siltanrakentajana ja sääntöpohjaisen maailmanjärjestyksen ylläpitäjänä sekä vapaan ja oikeudenmukaisen markkinatalouden edistäjänä. Euroopan vaikutusvallan kasvua on edistettävä. Sisäisesti vahva ja yhtenäinen unioni on vaikuttava ja luotettava yhteistyökumppani. Euroopan kestävä ja edistyksellinen tulevaisuus rakentuu maltillisten poliittisten liikkeiden kautta. Ääriliikkeiden ei pidä antaa sanella Euroopan tulevaisuutta.

Euroopan turvallisuutta ja vakautta sekä sääntöpohjaisen järjestelmän vahvistumista lisää pitkällä aikavälillä EU:n laajentuminen, sillä se edistää muun muassa demokratian, oikeusvaltioperiaatteen ja perusoikeuksien kunnioittamisen leviämistä, taloudellisten uudistusten tekemistä sekä korruption kitkemistä. Samalla se estää valtioiden ajautumista esimerkiksi Venäjän etupiiriin. Suomen on omalla toiminnallaan edistettävä ja tuettava EU:n laajenemista kestäväällä tavalla sekä EU:n itsensä uudistamista. EU-jäsenyyden kriteereistä on pidettävä kiinni.

EU:n on tuettava ehdokasmaita jäsenyydkriteerien täyttämässä ja valmistautumisessa unioniin liittymiseen. Ehdokasmaiden on oltava sitoutuneita uudistuksiin ja jäsenyyssprosessiin. Myös unionin on oltava valmis laajentumiseen, mikä tarkoittaa laajentumisen vaikutusten arvioimista EU:n eri politiikan alojen, kuten maatalous- ja koheesiopolitiikan, sekä päätöksenteon ja budjetin osalta. Yhtä tärkeää on, että jäsenmaat noudattavat unioniin liittyttyään yhteisiä sääntöjä ja toimivat unionin arvojen mukaisesti.

Muiden käynnissä olevien laajentumisprosessien lisäksi EU on käynnistänyt viralliset jäsenyyshuoneistukset Ukrainan kanssa. Ukrainan EU-jäsenyyssprosessia on edistettävä Euroopan turvallisuuden vahvistamiseksi. Suomen on osaltaan tuettava Ukrainaa, jotta se pystyy täyttämään jäsenyyden kriteerit, mukaan lukien korruption kitkeminen pois yhteiskunnasta sekä toimivan ja vapaan kansalaisyhteiskunnan vahvistaminen. On välttämätöntä sovittaa EU:n laajentuminen yhteen unionin keskeisten periaatteiden kanssa ja huomioida ratkaisujen vaikutukset muiden maiden jäsenyyshuoneistuksiin sekä jäsenyyssprosessin uskottavuuteen.

Euroopan vahvuus on osaaminen aina korkean jalostusasteen osaamisesta maailmanluokan tieteellisiin innovaatioihin. Euroopan on oltava edelläkävijä, joka houkuttelee eri alojen osaajia puoleensa. EU:n datastrategia ja tekoälyasetus muokkaavat suomalaisten yritysten toimintaympäristöä. Kvanttitekniikka, 6G ja datatalous tarjoavat Suomelle mahdollisuuden profiloitua korkean teknologian osaajana, ja meidän on huolehdittava siitä, että EU:ssa tehtävät ratkaisut tukevat Suomen vahvuuksia. Globaali valtakamppailu korostaa tarvetta eurooppa-

laiselle teknologiselle omavaraisuudelle. Euroopan unionin on vahvistettava asemaansa kriittisten raaka-aineiden suhteen oman turvallisuutensa vahvistamiseksi.

EU:n on vahvistettava digitaalista suvereniteettiaan. Alustayhtiöt on veloitettava torjumaan disinformaatiota ja ihmisoikeuksia loukkaavaa sisältöä, ja rikkomuksista on seurattava käytörajoituksia tai toimintakielto EU:n alueella. Sosiaalisen median algoritmit, big data ja yleistyvä tekoälyn käyttö mahdollistavat haitallisen mielipidevaikuttamisen, johon on puututtava EU-tasolla. Verkkoalustojen vastuuta vahingollisesta sisällöstä on vahvistettava. Sosiaalisen median ansaintalogiikkaan on kyettävä puuttumaan silloin, kun se perustuu suurelta osin vastakkainasettelun rakentamiselle. Sosiaalisen median palveluille on asetettava EU:n laajuisen 15 vuoden ikäraja. Suomen on toimittava asiassa edelläkävijänä ja edistettävä tavoitteen toteutumista EU-tasolla. Vastuu ikärajojen valvomisesta on oltava alustalla itsellään.

Verkostoitunut globaali talous on luonut joukon yksityisiä yrityksiä, jotka ovat taloudelliselta mittakaavaltaan rinnasteisia valtioihin. Nämä yritykset toimivat usein tosiasiallisissa monopoliasemissa ja kykenevät vaikuttamaan merkittävästi niin informaatioympäristöön kuin eri maiden politiikkaan. Suomen on osana Euroopan unionia huolehdittava siitä, että yritykset ovat demokraattisen sääntelyn ja kontrollin piirissä koostaan riippumatta.

4.8. Pohjoismaisen yhteistyön merkitys on korostunut

Pohjoismainen yhteistyö on Suomelle ja suomalaisille entistä tärkeämpää maailmanjärjestyksen ja geopolitiikan syvässä murrosvaiheessa. Pohjoismaat ovat taloudellisesti, poliittisesti ja kulttuurisesti yhä syvenevän yhdentymisen ja lähentymisen vaiheessa. Viimeisin ratkaiseva muutos tapahtui turvallisuuspolitiikassa Suomen ja Ruotsin liityttyä Natoon. Itämeren alueen turvallisuus on ratkaisevaa Suomelle ja koko EU:lle. Meillä on yhteinen intressi pitää Pohjola turvallisena ja Itämeri rauhan merenä.

Vahvemman ja yhtenäisemmän Pohjolan rakentaminen edellyttää, että Pohjoismaat toimivat pohjoismaisen yhteiskuntamallin arvojen mukaisesti. Tämä tarkoittaa osallistavan ja tasa-arvoon tähtäävän hyvinvointivaltion turvaamista ja päivittämistä, demokratian ja oikeusvaltion periaatteiden kunnioittamista sekä laaja-alaisen ja aktiivisen kansalaisyhteiskunnan toimintamahdollisuuksien turvaamista. Pohjoismaisella yhteistyöllä voidaan ennaltaehkäistä ongelmien, kuten rikollisuuden, leviämistä maiden rajojen yli.

Pohjoismaiden on edelleen tiivistettävä turvallisuus- ja puolustuspoliittista yhteistyötään Naton jäsenmaina, sillä toimiva yhteistyö on keskeistä alueen vakauden sekä puolustuskyvyn turvaamiseksi. Tämä on välttämätöntä tilanteessa, jossa vastuu Naton puolustuskyvystä ja sen resursoinnista siirtyy merkittävästi sen eurooppalaisille jäsenille. Samalla Pohjoismaiden yhteisen turvallisuuspolitiikan vahvistaminen tarkoittaa aktiivista toimintaa kansainvälisen kilpavarustelun hillitsemiseksi sekä aseidenriisun ja asevalvonnan edistämiseksi. Pohjoismaiden on erityisesti toimittava monenkeskisen ydinaseistusta säätelevän sopimusjärjestelmän vahvistamiseksi ja laajentamiseksi.

Pohjoismaiden huoltovarmuutta on vahvistettava yhteisin toimin, jotka vähentävät strategista riippuvuutta epävarmoista ja arvaamattomista toimijoista, kuitenkin pidättäytyen kilpailukykyämme heikentävästä protektionismista.

Pohjoismailla on yhdessä toimien enemmän potentiaalia myös taloudellisen kasvun luomisessa. Investoimalla erityisesti vihreään siirtymään pohjoismaiset vientiyritykset saavuttavat

merkittävää kilpailuetua globaaleilla markkinoilla, kun ne toimivat saumattomasti yhdessä kilpailun sijaan. Liikenneyhteyksiä Pohjoismaiden välillä on kehitettävä erityisesti logistiikan ja huoltovarmuuden parantamiseksi.

Ahvenanmaa on Suomelle strategisesti keskeinen maakunta, jonka perusta nojaa toimivaan itsehallintoon ja ahvenanmaalaisen identiteetin turvaamiseen. Vahva Ahvenanmaa tarkoittaa myös vahvaa Suomea.

4.9. YK:ta ja sääntöpohjaista järjestelmää sekä kestävä, oikeudenmukaista maailmaa on vahvistettava

Suomen on ulkopoliittikallaan vahvistettava ja kehitettävä sääntöpohjaista kansainvälistä järjestelmää sekä vaikuttettava aktiivisesti kansainvälisissä järjestöissä, myös Yhdistyneissä kansakunnissa.

YK:n rooli on nykyisessä maailmanpoliittisessa asetelmassa vaikea ja sen kyky päätösten tekoon ja toimeenpanoon heikko. Tarve YK:n uudistuksille on välttämätön. Suomen on vaikuttettava YK:n uudistamistyöhön ja edistettävä Suomelle tärkeiden arvojen toteutumista. Suomen ja Euroopan unionin on edistettävä esimerkiksi YK:n turvallisuusneuvoston uudistamista ja demokratisointia. Turvallisuusneuvoston asemaa kansainvälisen rauhan ja turvallisuuden takaajana on vahvistettava sen toimintatapoja uudistamalla, ja neuvostoa on uudistettava sen edustavuuden ja legitimitietin lisäämiseksi siten, että neuvoston kokoonpanoa laajennetaan sekä uusilla pysyvillä että vaihtuvilla jäsenillä ilman veto-oikeuksia. Tavoitteena on veto-oikeuden käytön rajaaminen ja nykyisistä veto-oikeuksista luopuminen. Globaalin etelän maiden sisällyttämistä pysyvien jäsenten kokoonpanoon on edistettävä.

Suomen kampanja YK:n turvallisuusneuvoston vaihtuvaksi jäseneksi vuosille 2029–2030 vaatii sitoutumista ja yhteistyötä yli hallituskausien. Sen onnistuminen edellyttää, että Suomi pitää kiinni arvoistaan ja säilyttää uskottavan roolin kansainvälisessä politiikassa sekä demokratia- ja rauhantyössä. Lisäksi on tärkeää, että Suomi tukee johdonmukaisesti monenvälistä järjestelmää ja kansainvälistä oikeutta.

Tavoitteiden saavuttamiseksi Suomen on pyrittävä entistä aktiivisempaan yhteistyöhön Pohjoismaiden ja muiden samanmielisten maaryhmittymien kanssa. Suomen on voimallisesti edistettävä YK-järjestelmää, joka pystyy tehokkaasti edistämään rauhaa, turvallisuutta, kestävä kehitystä ja ihmisoikeuksia maailmanlaajuisesti.

Suomen on puolustettava ja tuettava YK-järjestöjä, joiden toimintaedellytykset ovat vaaka-laudalla Yhdysvaltojen ja monien muiden valtioiden, Suomi mukaan lukien, leikattua kehitysyhteistyörahoitustaan merkittävästi. YK-järjestöt ovat keskeisessä roolissa esimerkiksi ilmastonmuutoksen pysäyttämisen, tasa-arvon, seksuaali- ja lisääntymisterveyden ja -oikeuksien sekä oikeudenmukaisen, vapaan kaupan edistämisessä. Rahoitusleikkaukset merkitsevät vaikeuksia kestävä kehitykselle, globaalin pohjoisen ja etelän suhteille sekä maailman monenkeskiselle järjestelmälle. Kehitysyhteistyön rahoitusta on mahdollisuuksien mukaan lisättävä pitkällä aikavälillä viime vuosien leikkausten jälkeen.

Suomen ulko-, YK- ja EU-politiikan keskiössä on vaikuttaminen Agenda2030-jälkeiseen aikaan sekä tavoitteisiin. Tavoitteena on oltava, että eri kansainväliset instituutiot rakentavat yhdessä entistä tehokkaampaa, oikeudenmukaisempaa ja kestävämpää talousjärjestelmää. Maailmassa tarvitaan vahvempia sopimuksia ja käytäntöjä, reilumpaa ja sitovampaa kauppa-

politiikkaa sekä YK:n kestävän kehityksen rahoituskehikon nykyistä sitovampaa toteutusta.

Pitkäjänteinen ja molemminpuolinen tuloksellinen yhteistyö globaalien maiden kanssa ja niiden kehityksen tukeminen edellyttävät sitoutumista kehityspolitiikkaan ja sen pitkäaikaisiin tavoitteisiin. Kehitysyhteistyö on tehokasta ja pitkäjänteistä turvallisuuspolitiikkaa. Erityisesti globaaliin taloudelliseen eriarvoisuuteen on puututtava tehokkaammin. Suomen Afrikka-strategia on pidettävä ajanmukaisena, ja sitä on toimeenpantava tavoitteellisesti. Tavoitteena on oltava tasavertainen kumppanuus Euroopan ja Afrikan välillä.

Konfliktit ja kriisit ovat uhka tyttöjen ja naisten oikeuksien toteutumiselle sekä turvallisuudelle. Naisten ja tyttöjen asemaa sekä heidän ihmisoikeuksiensa toteutumista on tuettava ja edistettävä. Naisia ja tyttöjä on kunnioitettava aktiivisina toimijoina rauhanprosesseissa ja turvallisuuden tuottajina, jo ennen konfliktien syntyä. Suomen on harjoitettava feminististä ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa, jossa ihmisoikeudet, naisten itsemääräämisoikeus omaan kehoonsa sekä naisiin kohdistuvan väkivallan estäminen ovat keskiössä.

Suomen ulkopolitiikassa on tärkeää edistää rauhanvälitystä ja rauhanrakentamista. Diplomatian, humanitaarisen avun, kehitysyhteistyön ja rauhantyön yhteensovittaminen on tärkeää kestävän vakauden ja rauhan rakentamiseksi. Kestävää rauhaa voidaan rakentaa takaamalla kansalaisyhteiskunnan ja eri toimijoiden osallistuminen rauhanprosesseihin. Demokratia ja ihmisten osallisuus yhteiskuntaan tukevat rauhaa, joten Suomen kannattaa eri keinoin tukea demokratian vahvistumista maailmassa. Suomen on tunnustettava Palestiinan valtio, edistettävä kahden valtion mallin toteutumista Israelin ja Palestiinan välillä sekä tuettava Lähi-idän vakautta ja konfliktien ratkaisua yhteistoiminnassa Euroopan unionin ja liittolaismaiden kanssa.

Osallistuminen kansainväliseen sotilaalliseen ja siviilikriisinhallintaan on vastuun kantamista kansainvälisestä rauhasta ja vakaudesta. Kansainvälistä kriisinhallintaa toteutetaan YK:n, Naton, EU:n ja ETYJ:n kautta. Suomen osallistumista kansainväliseen kriisinhallintaan on kehitettävä.

4.10. Puolustuskykyä on kehitettävä ja on varauduttava hybrdivaikuttamiseen

Muuttuneen turvallisuusympäristön myötä Euroopassa on alettu varustautua Venäjän kasvavaa uhkaa vastaan. Yhteisesti on tunnistettu, että Euroopan on kannettava laajemmin vastuuta omasta puolustuksestaan ja turvallisuudestaan. Euroopassa on oltava turvallista elää, tehdä työtä ja kasvattaa perhettä. Ulko- ja turvallisuuspoliittisen tilanteen murrokseen vaikuttaa erityisesti Yhdysvaltojen poliittinen muutos, joka näkyy selvästi maan kansallisessa turvallisuusstrategiassa. Sen myötä suhtautuminen Eurooppaan on aiempaa jyrkempi.

Euroopassa on kehitettävä sotilaallista suorituskykyä ja liikkuvuutta sekä kasvatettava puolustusteollista tuotantoa merkittävästi ja nopeasti. Samalla infrastruktuuri-investoinneissa on huomioitava kaksikäyttöisyys, joka hyödyttää puolustusteollisuuden lisäksi myös arkista infraa. Euroopan unionin tavoitteena on strateginen autonomia, mutta tie siihen on pitkä. Siksi transatlanttisesta kumppanuudesta huolehtiminen on Euroopalle tärkeää. Suomen vahva ja perinteinen puolustusteollisuus voi hyötyä Euroopan kasvavista puolustusmäärärahoista.

EU-yhteistyötä on syvennettävä kriisinkestävyden ja kokonaisturvallisuuden vahvistamiseksi. Kasvavia puolustusmäärärahoja sekä EU:n uutta puolustusrahoitusta on kohdennettava teknologisiin innovaatioihin.

Naton ja EU:n roolit Euroopan turvallisuuden takaajina täydentävät toisiaan. Nato ja EU ovat strategisia kumppaneita. Siinä missä Naton vastuulla on sen jäsenmaiden yhteinen sotilaallinen puolustus ja pelote, EU:ssa tehdään paljon jäsenmaiden laaja-alaisen turvallisuuden tuottamiseksi.

Suomen etu on pyrkiä edistämään Naton yhteisen pelotteen ja puolustuksen vahvistamista erityisesti lähialueillamme, Pohjois-Euroopassa ja Itämeren alueella. Samalla Suomen on laaja-alaisesti ylläpidettävä ja kehitettävä kumppanuuksia puolustussektorilla niin kahdenkuin monenvälisesti. Suomen kansallista puolustusta on kehitettävä osana Naton yhteistä puolustusta ja pelotetta. On olennaista varmistaa, että kriisi- ja konfliktitilanteissa Suomea voidaan puolustaa uskottavasti ja laaja-alaisesti.

Arktisen alueen merkitys on alati kasvamassa maailmanpolitiikassa. Alueeseen kohdistuva kiinnostus kasvaa johtuen muun muassa suurvaltaintresseistä, alueen mittavista luonnonvaroista, avautuvista merireiteistä, turvallisuuspolitiikasta, alkuperäiskansojen asemasta sekä ilmastonmuutoksesta. Alueen merkitys globaalin ilmastonmuutoksen näkökulmasta on keskeinen.

Arktisen alueen hallinta kuuluu kahdeksalle arktiselle valtiolle, mikä antaa Suomelle erinomaisen vaikutusmahdollisuuden yhtenä arktisena valtiona ja alueen keskeisimmän yhteistyöformaatin, Arktisen neuvoston, pysyvänä jäsenenä. Koska arktisen politiikan merkitys kasvaa, Suomen arktisen politiikan strategia on viipymättä päivitettävä, ja Arktinen neuvottelukunta on nimitettävä uudelleen.

Suomen ja Ruotsin liittyttyä Natoon liittokunnan arktinen ulottuvuus on kasvanut merkittävästi sekä luonut Atlantilta arktiselle alueelle ja Itämerelle ulottuvan toiminta-alueen. Muutos vahvistaa liittokunnan pelotetta ja puolustusta sekä tasapainottaa Venäjän sotilaallista voimaa Pohjois-Euroopassa. Pohjoismaat tuovat liittokuntaan arktista erityisosaamista sekä kehittävät sitä aktiivisesti koko alueen turvallisuuden takaamiseksi.

Ukrainan turvallisuus on koko Euroopan turvallisuuden kannalta keskeinen. Euroopan turvallisuuden vahvistamiseksi Ukrainaa on tuettava sen tiellä kohti Nato-jäsenyyttä. Ukrainan sodan oppeja on hyödynnettävä, kun vahvistetaan eurooppalaista puolustusta. Modernin sodankäynnin tarpeisiin vastaamiseksi ja resurssien tehokkaan käytön varmistamiseksi on edistettävä puolustusteknologioiden kehittämistä yhteistyössä Euroopan unionin ja Naton toimenpiteiden kautta. Kansallisesti on lisättävä osaamistamme sekä vahvistettava koordinaatiota alan toimijoiden kesken.

Suomessa on varmistettava jatkuva parlamentaarinen keskustelu siitä, miten puolustuspolitiikkaa tehdään, ja on sitouduttava puolustusinvestointien pitkäjänteisyyden takaamiseen. Puolustusmenoja kasvatettaessa on samalla pystyttävä huolehtimaan ihmisten arjen turvallisuudesta ja tärkeiden palveluiden jatkuvuudesta tulevaisuudessa.

Kotimaisessa Natoa koskevassa päätöksenteossa on tärkeää varmistaa eduskunnan, valtioneuvoston ja tasavallan presidentin yhteistyön saumattomuus. Parlamentarisessa demokratiassa on keskeistä turvata eduskunnan oikea-aikainen tiedonsaanti, jotta eduskunnalla on käytössään kaikki päätöksentekoa koskeva tarpeellinen tieto. Tätä korostaa eduskunnan asema ylimpänä valtioelimenä sekä se, että sodasta ja rauhasta päätetään eduskunnan suositumuksella.

Valmiuksia vastata erilaisiin hybridiuhkiiin on kehitettävä sekä kansallisesti että EU:ssa ja Natossa. Kyberturvallisuuden vahvistaminen on avainasemassa yhteiskunnan turvallisuuden

takaamisessa teknologian painoarvon lisääntyessä. Viranomaisilla on oltava riittävä kyky ja valtuudet havaita ja ennakoida hybridiuhkia ja sabotaasiriskejä sekä reagoida niihin.

Tiedustelulainsäädännön ajantasaisuutta ja käyttökelpoisuutta on jatkuvasti seurattava pitäen samalla huolta siitä, että tiedustelutoimintaa valvotaan ja kontrolloidaan riittävästi. Sabotaasiriskin osalta on tärkeää kehittää ja ylläpitää yhteiskunnan resilienssiä sekä ylläpitää luottamusta ja torjua huhuja avoimella tiedottamisella. Kansalaisten ja kotitalouksien varautumisesta ja valmiudesta toimia mahdollisissa kriisitilanteissa on huolehdittava koulutuksella ja riittävän selkeillä ohjeilla.

Rajaturvallisuuden painoarvo on kasvanut merkittävästi geopoliittisen tilanteen muutosten myötä. Välineellistettyä maahantuloa käyttävään hybridi vaikuttamiseen reagoiminen on vaikeaa, mutta on välttämätöntä, että Suomi kykenee vastaamaan siihen tarvittaessa. Nykyinen rajaturvallisuuslaki on Suomen ja suomalaisten turvallisuuden kannalta perusteltu. Rajaturvallisuuslaissa on tunnistettu ristiriitaisuuksia Suomen kansainvälisten veloitteiden kanssa, mutta tätäkin ongelmallisempaa olisi, jos Suomi joutuisi tunnustamaan olevansa avuton hybridi vaikuttamistilanteessa ja luovuttamaan Venäjälle päätösvallan siitä, keitä Suomen alueelle tulee. Lakia säädettäessä oli perusteltua minimoida ristiriitaisuudet ja hyväksyä lainsäädäntö, joka auttaa Suomea ehkäisemään uhkien toteutumista. Myös jatkossa Suomen on kyettävä turvaamaan rajojensa turvallisuus ja vastaamaan välineellistettyä maahantuloa käyttävään painostamiseen ja vaikuttamiseen.

Rajavartiolaitoksen monialaisen tehtäväkentän merkitys on korostunut viime vuosien nopeasti eskaloituneissa tilanteissa rajalla. Rajaturvallisuuslain mahdolliseen käyttöön ottoon valmistautuminen on ollut Rajavartiolaitokselle merkittävä ponnistus. On ensiarvoisen tärkeää turvata Rajavartiolaitoksen kyky hoitaa akuutteja tilanteita rajalla ja toimia tehokkaasti ihmiskaupan ja laittoman maahanmuuton torjunnassa.

4.11. Huoltovarmuudesta ei pidä tinkiä

Suomessa on varauduttava monenlaisiin uhkiin. Huoltovarmuus on nähtävä osana kokonaisuuspuolustusta. Kun vaatimukset varautumisen vahvistamisesta lisääntyvät, on myös riittävästä rahoituksesta huolehdittava. Lisäksi viranomaisyhteistyötä on parannettava. Huoltovarmuusverkosto ja yhteistyö elinkeinoelämän kanssa tarjoavat hyvän pohjan, mutta kehitystyötä tarvitaan erityisesti siviiliyhteiskunnan toimintakyvyn turvaamiseksi myös mahdollisen sotilaallisen konfliktin oloissa.

Varautumisen näkökulmasta Suomea haastavat erityisesti kansainväliset keskinäisriippuvuudet ja tilanteet, joissa huoltovarmuuden kannalta kriittisten elintarvikkeiden, tavaroiden ja palveluiden saatavuus vaikeutuu. Vakavan uhan muodostavat myös laajavaikutteiset luonnononnettomuudet ja ympäristökatastrofit sekä väestön terveyteen kohdistuvat uhat. Suomeen voi lisäksi kohdistua hybridiuhkia, välineellistettyä maahantuloa, vihamielistä tiedustelu- ja vaikuttamistoimintaa sekä kansainvälistä terrorismia ja järjestäytyneitä rikollisuutta.

Terveydenhuollon toimintakyky ja toiminnan jatkuvuus kriisioloissa on turvattava. Se edellyttää monipuolista yhteistyötä ja vahvaa ennakointia osaamisen, materiaalsen varautumisen, lääkkeiden varustevarastoinnin sekä vakavien häiriötilanteiden ja poikkeusolojen varmuusvarastoinnin osalta.

Yhteiskunnan kokonaisvarautumisen kannalta keskeisen elintarvikehuollon jatkuvuus on turvattava huolehtimalla kansallisesta maataloustuotannosta, toimivista logistiikkaketjuista ja kotitalouksien omaehtoisesta varautumisesta. Energian saatavuus ja infrastruktuurin toimivuus poikkeusoloissa on turvattava myös vakavien häiriöiden tai pitkittyneen kriisin aikana. Polttoaineen varustevarastoinnista on huolehdittava samalla, kun energiahuoltovarmuuden turvaamiseksi etsitään uusia vähähiilisiä ratkaisuja. Poikkeusolojen energia- ja kuljetusjärjestelmien on perustuttava normaaliolojen järjestelmään kaluston, infrastruktuurin ja henkilöstön osalta, sillä pelkästään poikkeusoloja varten varatut resurssit muuttuvat herkästi toimimattomiksi ja ovat ratkaisuin kansantaloudellisesti kalliita.

Monipuolisista liikenneyhteyksistä ja niiden toimivuudesta on huolehdittava. Tarvitsemme yhteispohjoismaalaisia liikenteen ja logistiikan ratkaisuja, joilla huoltovarmuutta ja liikennettä Pohjoismaiden välillä voidaan parantaa, kun nykyisin Suomen ulkomaankauppa kulkee 95-prosenttisesti merikuljetuksina. Sähköisen navigoinnin häiriöt ja hybridivaikuttaminen luovat tarpeen vahvistaa digitaalista huoltovarmuutta ja paikannusjärjestelmien kyberturvaa. Erilaisia ja uusia huoltovarmuusreittejä tarkasteltaessa on huomioitava laajemmin Suomen rajojen ulkopuolinen tilanne. Monella reitillä on jo nyt kapasiteettiongelmia tai geopoliittisia uhkia, joihin emme kansallisesti voi vaikuttaa.

Kaupankäynti on globaalia liiketoimintaa, ja yritysten toimitusketjut vaativat kansainvälistä verkostoa. Itämeren kohonneiden uhkien lisäksi useilla kansainvälisten merikuljetusreittien kapeikoilla on uhkatilanteita, jotka voivat aiheuttaa merkittäviä vaikutuksia taloudelle maailmanlaajuisessakin mittakaavassa. Huoltovarmuusreittien kehittämisessä on otettava huomioon se, että merikuljetusten varassa oleminen sisältää merkittäviä riskejä. Vaihtoehtoisia yhteyksiä muun muassa Ruotsiin ja Norjaan on kehitettävä riskien vähentämiseksi. Sotilaallisten konfliktien lisäksi on huomioitava suuronnettomuusriskit sekä ilmaston lämpenemisen myötä sään ääri-ilmiöiden lisääntyminen.

4.12. Luonnon monimuotoisuuden vahvistaminen lisää turvallisuutta

Ilmastonmuutoksen torjuminen ja luontokadon pysäyttäminen ovat maapallon ja ihmiskunnan keskeisimmät haasteet. Siksi ilmastotavoitteista ja vuoden 2035 hiilineutraaliustavoitteesta on pidettävä tiukasti kiinni sekä tähdättävä pian kohti hiilinegatiivisuutta. Tämä on tehtävä ekologisesti, sosiaalisesti, taloudellisesti ja kulttuurisesti kestävästi sekä kansalaisia osallistaen.

Monimuotoinen luonto luo perustan hyvinvoinnille. Luonnon heikko tila johtaa hauraaseen yhteiskuntaan ja horjuttaa turvallisuutta. Siksi Suomen on oltava sitoutunut luonnon tilaa vahvistaviin toimiin. Suomi tekee kansallisesti ja kansainvälisesti töitä luontokadon pysäyttämiseksi ja pyrkii laajasti luontopositiivisuuteen. Luonnon turvaksi on säädettävä ilmastolain kaltainen luontolaki. Pidämme tärkeänä planetaarisen hyvinvoinnin ajatusta koko yhteiskunnan kehittämisessä. Ihmisten terveys ja hyvinvointi ovat erottamattomasti sidoksissa planeetan ja sen ekosysteemien tilaan. Ilmastonmuutoksen torjumisen ja luontokadon pysäyttämisen on kuljettava käsi kädessä. Lajien ja luonnon moninaisuus ovat kriittisen tärkeitä koko ekosysteemin toiminnan näkökulmasta. Ensisijaista on pyrkiä toteuttamaan toimia, joilla samanaikaisesti sekä torjutaan luontokatoa että vahvistetaan hiilinieluja tai vähennetään päästöjä.

Hiilinielujen vahvistaminen on olennainen osa työtä kohti ilmastokestävää yhteiskuntaa. Metsäpolitiikan tavoitteena on oltava kestävä ja nykyistä monipuolisempi metsänhoito sekä hiilinielujen ja -varastojen vahvistaminen. Metsien käsittelyn on perustuttava tutkittuun

tietoon, tuettava metsien kasvua, oltava luonnon monimuotoisuutta edistävää sekä lisättävä hiilinieluja.

Tavoitteena on oltava se, että hiilinielut kasvavat ja luonnon monimuotoisuus turvataan samalla, kun puuta käytetään entistä korkeamman jalostusarvon tuotteisiin. Metsänhoidossa on otettava entistä enemmän käyttöön metsän jatkuvan kasvatuksen menetelmiä, joilla vahvistetaan luonnon monimuotoisuutta ja turvataan metsävaranto pitkällä tähtäimellä. Metsän kestävän kasvun turvaaminen on suomalaisen metsätalouden etu.

Luontoarvoltaan arvokkaiden suojeltavien metsä- ja vesistöalueiden määrän lisääminen on vaikuttava keino luonnontilan parantamisessa. Tavoitteena on oltava maankäytön ohjaaminen tehokkaammaksi ja luontoarvot paremmin huomioivaksi. Yksi keino on maankäytön muutosmaksun käyttöönotto tilanteissa, joissa metsämaata otetaan muuhun käyttöön. Maankäytössä on tavoiteltava tilannetta, jossa poliittisin keinoin ohjataan taloudellista toimintaa alueille, joissa se on kustannuksesta huolimatta taloudellisesti kannattavaa. Esimerkiksi voimalarakentamista olisi viisasta ohjata metsistä esimerkiksi jouto- ja kitumaille. Luontokadon torjunnassa tärkeää on sekä elinympäristöjen että uhanalaisten lajien suojelu.

Yksi keino luontokadon torjunnassa on ekologinen kompensatio, jonka käyttöä on laajennettava. Ekologisen kompensaation keinoin voidaan markkinaehtoisesti ohjata toimijoita välttämään luonnon tilan heikentämistä sekä toisaalta kompensoida luontohaittaa silloin, kun sitä aiheutuu toiminnasta vaikutusten minimoimisesta huolimatta. Erityisesti kuntia on kannustettava ekologisen kompensaation hyödyntämiseen.

Suomen on tähdättävä luonnonarvomarkkinoiden edelläkävijäksi. Luonnonarvomarkkinat luovat taloudellisen kannustimen luonnonsuojelulle ja ennallistamiselle.

Luonnon monimuotoisuus on kytköksissä talouteen, turvallisuuteen ja koko yhteiskunnan kestäväan kehitykseen. Jos emme pysty torjumaan luonnon monimuotoisuuden heikkene- mistä, joudumme jatkuvaan kierteeseen yhä kasvavien ympäristöllisesti ja taloudellisesti haitallisten kehityskulkujen kanssa. Ihmiskunnan on tehtävä kaikkensa, jotta suunta saadaan käännettyä.

Ympäristörikosten ennaltaehkäisyyn ja valvontaan on panostettava. Päättäjien ja viranomaisten on arvioitava ympäristöön vaikuttavaa toimintaa selkeästi tutkimuksen perusteella. Ympäristönormien laiminlyöntiin on puututtava tiukasti, ja pikahyötyjen hakeminen on tehtävä taloudellisesti kannattamattomaksi.

Samalla kun ilmastonmuutosta hillitseviä toimia jatketaan, Suomen on panostettava ilmas- toturvallisuuteen. Ilmastonmuutokseen sopeutuminen ja siitä johtuviin haittoihin varautumi- nen edellyttävät kansallisia ja kansainvälisiä toimia, joilla vastataan alueellisiin ja rajat ylittäviin vaikutuksiin sekä varaudutaan esimerkiksi sään ääri-ilmiöihin ja merenpinnan nousuun. Varau- tumisessa on kyettävä ennakoimaan muuttuvia olosuhteita ja vahvistettava yhteiskunnan eri osa-alueiden sietokykyä. Kaikessa päätöksenteossa on tukeuduttava tutkittuun tietoon, ja siksi tiedepaneelien riippumaton asema ja rahoitus on turvattava.

4.13. Toimiva maatalous lisää kokonaisturvallisuutta

Vahva maatalous on yksi Suomen tukijaloista. Maatalouden kannattavuuden parantaminen parantaa myös kokonaisturvallisuutta. Maatalouspolitiikan ytimenä on oltava nyt ja jatkossa

kestävä ruoantuotanto, ja tämän on näyttävä maataloustukien kohdentamisessa entistä selkeämmin aktiiviseen ruoantuotantoon. Maataloustukien jakaantumisessa on huolehdittava kotimaisen proteiiniomavaraisuuden vahvistumisesta eri proteiinilähteille. Riippuvuuden vähentäminen fossiilisista ja ulkomaisista raaka-aineista lisää maatalouden huoltovarmuutta ja omavaraisuutta.

Kotimaista, kannattavaa ja kestävä maataloutta on vahvistettava. Kotimaisen ruoantuotannon ja elintarviketeollisuuden kilpailukyvyistä on huolehdittava, ja niiden kehittymistä vahvaksi ventialaksi on edistettävä. Ruokavienti luo kannattavuutta ja työpaikkoja, mutta vaatii sitoutumista ennakoivaan ja pitkäjänteiseen työhön.

Kotimaisen ruoantuotannon varmistamiseksi on edistettävä reilun kilpailun edellytyksiä vähittäiskaupassa. Vähittäiskaupan liiallinen keskittyminen heikentää elintarviketeollisuuden ja kuluttajan asemaa. Olennaista on, että samaan aikaan ruoantuotannon markkinalähtöisyyttä, arvonalisää sekä tukipolitiikkaa kehitetään.

Tutkimus-, kehitys- ja innovaatiotoiminta sekä uusien ruoantuotantoteknologioiden kehittäminen ovat keskeinen osa ruokajärjestelmän uudistamista. Suomalaista monipuolista ja kannattavaa kasviproteiini tuotantoa on pyrittävä lisäämään. Kiertotalouden ratkaisut on otettava laajasti käyttöön, erityisesti ravinnekierrätyksen lisäämisessä. Ravinteiden suljettu kierto vahvistaa maatalouden kannattavuutta ja huoltovarmuutta sekä parantaa vesien tilaa.

Maatalouden ravinnekuormituksen vähentämisessä on siirryttävä vaikuttavuusperusteiseen ja alueellisesti kohdennettuun ohjaukseen, jossa viljelijöillä on taloudelliset edellytykset toteuttaa tehokkaimmat toimet. Maatalouden päästöjen vähentämiseen on luotava mahdollisuudet ja kannusteet. Päästöjä voidaan vähentää kestäväällä tavalla vaarantamatta kansallista ruokaomavaraisuutta. Tehokas päästövähennystoimi maataloudessa olisi nestemäisiä polttoaineita hyödyntävien laitteiden, koneiden ja prosessien energiatehokkuuden kehittäminen. Myös paremmat viljelykäytännöt voivat vähentää päästöjä ja vesistöjä kuormittavia ravinteita.

Maatalous on yksi suurimpia Itämeren rehevöitymiseen vaikuttavia tekijöitä Suomessa. Tukijärjestelmää on kehitettävä niin, että se kannustaa ympäristöystävällisiin ratkaisuihin. Myrkylliset sinilevälautat kuuluvat rehevöitymisen näkyvimpiin vaikutuksiin. Suomen on pystyttävä parantamaan maailman saastuneimman meren, Itämeren, tilaa vähentämällä rannikkovesiin päätyvää ravinnekuormaa. Tärkeää on varmistaa erityisesti jätevedenpuhdistamojen tehokas työ typen poistamiseksi. Maa- ja metsätaloudesta vesiin valuvia ravinteita voidaan vähentää esimerkiksi perustamalla kosteikkoja ja suojavyöhykkeitä sekä pitämällä pellot kasvipeitteisinä ympäri vuoden.

Kotimaisen, kestävästi tuotetun ja kalastetun kalan käyttöä ja saatavuutta kotimaan markkinoille on lisättävä, ja kalastus- ja kalanviljelyammattitaitoa sekä osaamista on kehitettävä. Suljetun kierron kasvatusta ja ravinteiden kierrätystä on lisättävä, ja pilotointia on edistettävä. Koskien ennallistaminen ja kalaportaiden rakentaminen on tärkeää kalojen luonnollisen lisääntymisen turvaamiseksi.

Uusiutuvan energian tuotanto luo maanomistajille mahdollisuuksia merkittäviin lisätuloihin. Energiantuotannon sijoittumisesta on kuitenkin ohjattava niin, että se ei merkittävästi heikennä ruoantuotantoa tai luonnon monimuotoisuutta.

Suomeen on rakennettava kestävä ja vastuullinen ruokajärjestelmä, joka turvaa kotimaisen

ruoantuotannon, huoltovarmuuden ja terveellisen ravitsemuksen. Kestävien ruokavalintojen edistämiseksi on vahvistettava monipuolista ja ravitsemuksellisesti tasapainoista ruokavaliota sekä kehitettävä reseptiikkaa, joka lisää kotimaisten raaka-aineiden, sesonkituotteiden ja kasvipohjaisten vaihtoehtojen houkuttelevuutta. Julkisissa ruokahankinnoissa on suositettava kotimaista, lähi- ja luomuruokaa sekä mahdollisimman lyhyitä ruokaketjuja. Samalla ruokahävikkiä on vähennettävä helpottamalla hävikkiruoan myyntiä ja lahjoittamista koskevaa sääntelyä.

5. Jokainen meistä on aktiivinen osa hyvinvoivaa ja toimivaa yhteiskuntaa

Hyvinvoivassa ja toimivassa yhteiskunnassa jokainen osallistuu yhteiskunnan rakentamiseen omien kykyjensä ja voimavarojensa mukaan. Yhteiskunnan tehtävä on tukea silloin, kun tukea tarvitaan. Jotta voimme säilyttää hyvinvointivaltion, jokaisen on osallistuttava sen rakentamiseen ja tukemiseen. Hyvinvointi rakentuu vapauksien ja velvollisuuksien tasapainolle.

Yhteenkuuluvuuden tunnetta ja solidaarisuutta toinen toisiamme kohtaan on vahvistettava riippumatta ihmisen taustoista tai asuinpaikasta. Oikeudenmukaisessa ja reilussa yhteiskunnassa huolehditaan jokaisen hyvinvoinnista.

Suomessa on vahvistettava demokratiaa sekä huolehdittava yhdenvertaisuudesta ja tasa-arvosta. Toimiva kansalaisyhteiskunta vahvistaa suomalaista yhteiskuntaa, ja siksi sen toimintakyvystä on huolehdittava.

Kansalaisyhteiskunta rakentuu järjestöjen, yhdistysten ja omaehtoisen aktivismin kautta toimien demokratian, osallistumisen ja yhteisöllisyyden edistäjänä. Harrastus-, kulttuuri- ja liikuntamahdollisuudet on turvattava laajasti, ja ikääntyville on tarjottava edellytykset hyvään, omannäköiseen arkeen.

Saamelaisilla alkuperäiskansana ja erilaisilla vähemmistöryhmillä on oikeus kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Palveluiden saatavuuden turvaaminen on edellytys erilaisten vähemmistökulttuurien elinvoimaisuudelle. Saamenkielisen opetuksen ja varhaiskasvatuksen riittävä tarjonta on turvattava. Saamelaisille on varmistettava mahdollisuus osallistua heitä itseään koskevaan päätöksentekoon. Saamelaisten virallisen lakisääteisen toimielimen Saamelaiskäräjien toimintaedellytyksiä on vahvistettava.

Karjalaisten oikeutta kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan on vahvistettava. Karjalan kielen elinvoiman parantamiseen on kiinnitettävä huomiota, ja Itä-Suomen yliopiston koordinoiman Karjalan kielen elvytyshankkeen jatkoa on selvitettävä.

5.1. Demokraattista osallistumista, osallisuutta ja arjen perustaitoja on vahvistettava

Jokaisella on oltava mahdollisuus tulla kuulluksi sekä vaikuttaa omaa elämäänsä ja asuinympäristöönsä koskevaan päätöksentekoon. Ihmisten vaikutusmahdollisuuksia on lisättävä, samoin tietoa siitä, miten päätöksentekoon voi vaikuttaa ja osallistua. Jokaisella on oltava tarvittavat tiedot ja taidot pärjätäkseen arjessa ja osallistuakseen mahdollisimman täysipainoisesti yhteiskuntaan omien voimavarojensa ja kykyjensä mukaisesti.

Kansalaisten asiointitaitoja sekä niiden oppimista on edistettävä. Perustaidoista huolehtimalla voidaan ennaltaehkäistä erilaisia haasteita arjessa elämän eri vaiheissa. Nuorten hyvät elämönhallintataidot vahvistavat itsenäisyyttä ja vaikuttamismahdollisuuksia.

Demokraattisen osallistumisen on oltava turvallista ja kaikille avointa. Kansalaisyhteiskunnalla on oltava vapaus toimia sekä mahdollisuuksia vaikuttaa ja saada äänensä kuuluviin myös vaalien välillä. Rauhanomaiset mielenosoitukset ovat kokoontumisvapauden suojaama oikeutettu keino vaikuttaa demokraattisessa yhteiskunnassa. Yhteiskunnalliseen keskusteluun osallistuviin tai julkisuudessa työnsä vuoksi näkyviin henkilöihin kohdistuva häirintä, vainoaminen ja vihapuhe voivat olla merkittävä este osallistumiselle. Ne kohdistuvat usein korostetusti naisiin ja vähemmistöjen edustajiin.

Perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutumisen suojeleminen on valtiollinen velvollisuus. Kansalaisten kykyä ja halua toimia yhteiskunnassa on tuettava. Perusoikeuksiin perustuvat kansalaisvapaudet on taattava myös tulevaisuudessa mahdollisimman laajasti.

Kansalaisjärjestöille on taattava mahdollisuus osoittaa mieltä ilman yhteiskunnan ja elinkeinoelämän asettamia ylisuuria taloudellisia korvausvaatimuksia ja sanktioita. Vahva demokraattinen yhteiskunta kestää hetkelliset häiriöt ja haitat toiminnoissaan silloin, kun ne eivät aiheuta kansalaisten hengen tai terveyden vaarantumista tai kohtuuttomia taloudellisia haittoja.

Demokratian ja osallisuuden vahvistamisessa on huomioitava alueelliset erot. Harvaan asutuilla alueilla osallistumisen esteet ovat usein rakenteellisia, ja niitä on purettava digitaalisilla ratkaisuilla ja palveluita kehittämällä. Suurilla kaupungeilla on keskeinen rooli palkkatasa-arvon, sukupuolitietoisuuden budjetoinnin ja naisvaltaisten alojen työehtojen edistämässä. Tasa-arvoisen kaupunkipolitiikka, mukaan lukien naisten ja tyttöjen turvallinen kaupunkitila sekä segregatiota vähentävä asuntopolitiikka, on elinvoiman, turvallisuuden ja hyvinvoinnin perusta. Sukupuolivaikutusten arviointia on vahvistettava valtio-, hyvinvointialue- ja kuntatasolla.

Verkkohäirintä ja -väkivalta on kasvava ja vahvasti sukupuolittunut ilmiö, joka kohdistuu erityisen usein naisiin ja vähemmistöihin. Naisiin kohdistuva verkkoväkivalta voi olla esimerkiksi seksuaalisella väkivallalla uhkailua ja ulkoisen olemuksen arvostelua. Verkossa tapahtuva vihapuhe on johtanut nuorten yhteiskunnallisen ja poliittisen aktiivisuuden vähenemiseen. Yhteiskunnallisen keskustelun avoimuuden ja moniarvoisuuden turvaamiseksi häirintään on puututtava varhaisessa vaiheessa ja määrätietoisin toimin. Sananvapauden kaventamiseen tähtäävään häirintään on puututtava tehokkaasti. Lisäksi jokaisella on velvollisuus edistää omalla toiminnallaan kunnioittavaa keskustelukulttuuria.

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksia on kehitettävä, ja syrjintään on puututtava kouluissa, työpaikoilla ja julkisissa tiloissa rikollisena toimintana. On luotava fyysisesti, psyykkisesti ja sosiaalisesti esteettömämpiä sekä saavutettavampia vaikuttamisen ympäristöjä.

Äänestysaktiivisuuden nostaminen vahvistaa demokraattisen oikeusvaltion perustaa ja kansalaisten politiikalle antamaa oikeutusta. Äänestämisestä on tehtävä mahdollisimman helppoa tuomalla äänestyspaikat sinne, missä ihmisetkin ovat. Jokaista äänioikeutettua on kaikin keinoin kannustettava käyttämään äänioikeuttaan, sillä se lisää ihmisten keskinäistä luottamusta, vähentää polarisaatiota ja rakentaa pitkäjänteisempää yhteiskunnallista kehitystä. Suomessa on selvitettävä erilaisia käytännöllisiä kannustimia ja toteutettava kokeiluja äänestysaktiivisuuden nostamiseksi.

Suomi on Pohjoismaista ainoa, jossa valtio ei osallistu suoraan oppilaitoksissa pidettävien nuorisovaalien järjestämiseen. Muissa Pohjoismaissa nuorten äänestysaktiivisuus varsinaisissa vaaleissa on korkeampi kuin meillä. Nuorten kasvua äänestäjiksi on tuettava nykyistä enemmän, ja valtion on tuettava nuorisovaalien järjestämistä vähintään niin, että nuorisovaalit kirjataan opetussuunnitelmiin. Demokratiakasvatus on otettava opetussuunnitelmissa oppiaineiden rajat ylittäväksi osaamiskokonaisuudeksi. Osana demokratia- ja kansalaiskasvatusta lasten ja nuorten tietoisuutta oikeuksistaan EU-kansalaisina on lisättävä. Lasten ja nuorten ymmärrystä vaikuttamisesta ja päätöksenteosta voidaan lisätä vahvistamalla oppilas- ja opiskelijakuntien sekä lasten parlamenttien asemaa. Nuorten ymmärrystä eri päätöksentekoprosesseista on lisättävä, heidän osallisuuttaan yhteiskunnassa on tuettava, ja nuorten aikuisten äänestysaktiivisuutta on edistettävä.

Kouluissa ja oppilaitoksissa on tuettava lasten ja nuorten kasvua aktiivisiksi yhteiskunnalli-

siksi toimijoiksi oppilaskuntatoiminnan avulla. Oppilaskuntien vaikutusmahdollisuuksia koulun arjessa on vahvistettava. Myös nuorisjärjestöjen tärkeä tehtävä kasvattaa lapsia ja nuoria kansalaisuuteen on tunnistettava.

Koska demokraattinen osallistuminen ja tätä kautta tunne osallisuudesta ovat olennainen osa yhteiskuntaan integroitumista, on huolehdittava siitä, että Suomessa asuvat ulkomaa-laistaustaiset henkilöt osallistuvat päätöksentekoon niin päättäjinä kuin aktiivisina kansalaisina. Päätöksenteon eri vaiheissa on huomioitava rakenteellinen rasismi ja monisyinen syrjintä. Kieli- ja taustamaakohtaiset erot ovat suuria, ja tiedon puute on keskeinen syy äänestämättä jättämiseen. Kansalaisyhteiskunnan toimijoita, kuten järjestöjä, on tuettava ja kannustettava osallistumisen esteiden tunnistamiseen ja purkamiseen. Vaaleja koskevan virallisen tiedottamisen on oltava monikielistä ja helposti saavutettavaa.

Erityistä tukea tarvitsevien ihmisten yhdenvertaisuus ei toteudu pelkästään yleisillä hyvinvointipalveluilla. Yhteiskunnan velvollisuus on turvata yksilöllinen, oikea-aikainen ja riittävä tuki koko ihmisen elämänkaaren ajan.

Asukas- ja lähidemokratiaa on kehitettävä toimivammaksi, sillä paikallisen tason aktivointi ja vuoropuhelu asukasyhdistysten ja muiden toimijoiden kanssa voivat olla keino lisätä osallisuuden tunnetta. Asukkaiden mahdollisuus vaikuttaa omaan asuin- ja toimintaympäristöönsä vahvistaa lähidemokratiaa. Osallistavaa budjetointia ja erilaisten kansalaispaneelien käyttöä on lisättävä ja laajennettava kunnissa, kaupungeissa ja hyvinvointialueilla. Kansalaisten tiedonsaanti, objektiivinen tiedonvälitys ja erilaisten yhteiskuntanäkemyksien esille pääsy on varmistettava.

Osallisuutta ja lähidemokratiaa on vahvistettava laajentamalla kansalaispaneelien käyttöä sekä huolehtimalla järjestöjen toimintaedellytyksistä.

5.2. Tehokkaasta kotoutumisesta on huolehdittava

Suomeen muuttaneiden kohdalla kotoutumisen on oltava jokaisen maahanmuuttajan oikeus ja velvollisuus, jota yhteiskunta tukee kaikilla hallinnon tasoilla. Kotoutuminen tarkoittaa yhteiskunnan sääntöjen ja toimintatapojen syvällistä sisäistämistä sekä osallistumista omien kykyjen mukaan yhteiskuntaan sen aktiivisena jäsenenä.

Suomeen muuttavalta on oikeutettua edellyttää mukautumista niihin periaatteisiin, joiden varassa Suomi yhteiskuntana toimii ja jotka usein ovat välttämätön edellytys sille, että täällä kyetään ylläpitämään vaurasta ja vakaata hyvinvointivaltiota.

Vastaavasti Suomen on oltava vastaanottavainen yhteiskunta tänne muuttaville, ja tänne tulevilla on oltava selkeä reitti Suomen yhdenvertaiseksi ja täysivaltaiseksi kansalaiseksi. Kotoutumisen tuessa ensisijaista on, että maahan muuttavasta otetaan tarvittaessa nopeasti koppi ja häntä autetaan löytämään aktiivisia tapoja osallistua yhteiskuntaan. Erityisesti kielenoppimista ja nopeaa työllistymistä on edistettävä, ja vastaavasti on torjuttava kaikin tavoin ajautumista passiiviseksi tukiasiakkaaksi. Maahan muuttavien yhteiskunnalliselle ja demokraattiselle osallistumiselle on luotava turvalliset ja kannustavat puitteet.

Kieli on avain osallisuuteen. Vaikka työelämässä voi pärjätä esimerkiksi englannin kielellä, on maahan pysyvästi muuttavan tärkeä oppia myös kotimaisia kieliä voidakseen osallistua muuten yhteiskuntaan ja esimerkiksi kyetäkseen antamaan omille lapsilleen hyvät eväät Suomessa

pärijäämiseen. Suomen tai ruotsin kielen oppimiseen on panostettava, ja oikeuksia sosiaalietuuksiin voidaan kytkeä siihen, että maahanmuuttaja opiskelee kieltä ja osoittaa muuten pyrkimystä kotoutua ja työllistyä. Maahanmuuttajien kielikoulutuksen saatavuutta on vahvistettava huolehtien siitä, että kielikoulutuksen tasot ja tavoitteet sekä yhteys muihin opintoihin ja työelämään muodostavat johdonmukaisia kokonaisuuksia. Kielikoulutukseen on panostettava myös työperäisesti maahan muuttavien kohdalla.

Erityisesti patriarkalisista kulttuureista tulevien maahanmuuttajanaisten osallisuuden kasvataminen on tärkeä painopiste. On purettava rakenteita, jotka tukevat kotiin jäämistä, ja aktiivisesti autettava työllistymisessä ja kontaktien rakentamisessa ympäröivään yhteiskuntaan. Varhaiskasvatuksen osallistumisasteen nostaminen maahanmuuttajaperheissä on keskeinen tavoite, jotta lapsille voidaan antaa mahdollisimman hyvät eväät suomalaisessa yhteiskunnassa pärjäämiseen.

Aktiivisella yhteiskuntapolitiikalla torjutaan etnisen ja kulttuurisen segregaaation muodostumista Suomeen asuinalueiden, työmarkkinoiden ja muun yhteiskunnallisen osallistumisen tasoilla. Kuntia on aktiivisesti tuettava ja ohjattava kotoutumisen edistämisessä, ja tuloksia on seurattava järjestelmällisesti. Maahanmuuttajien kotoutumispolitiikan on oltava myös kuntatasolla suunnitelmallista, tavoitteellista ja pitkäjänteistä.

Suomeen muuttavien kulttuurin ja tapojen on sopeuduttava Suomen lakeihin ja yhteiskunnan keskeisiin arvoihin. Sukupuolten epätasa-arvoon perustuvia ajattelutapoja ja käytäntöjä ei tule hyväksyä, ja kulttuurisiin kunniakäsitteisiin perustuva maahanmuuttajayhteisöjen sisällä tapahtuva väkivalta, painostus ja rajoittaminen on torjuttava yksiselitteisesti. Viranomaisien on kyettävä puuttumaan tällaisiin ilmiöihin nykyistä tehokkaammin ja turvattava kaikkien Suomessa asuvien koskemattomuus ja täysi itsemääräämisoikeus.

5.3. Yksinäisyydestä yhteisöllisyyteen

Yksinäisyydellä on vahvat yhteydet ahdistuneisuuteen, masennukseen ja itsetuhoisuuteen. Todennäköisyys kokea yksinäisyyttä on suurempi, jos ihmisellä on joku toimintakyvyn rajoite. Yksinäisyys on nähtävä terveydellisenä riskitekijänä, ja siihen on kiinnitettävä nykyistä enemmän huomiota sosiaali- ja terveydenhuollossa esimerkiksi selvittämällä henkilön tilannetta palvelutarpeen arvioinnin yhteydessä.

Yksinäisyys heikentää lasten ja nuorten sosiaalisia taitoja, itsetuntoa, itsevarmuutta, itsearvostusta, oppimismotivaatiota ja jopa toimintakykyä. Pitkittyessään yksinäisyys voi aiheuttaa sekä fyysisiä että psyykkisiä oireita ja johtaa pahimmillaan syrjäytymiseen ja toimintakyvyn merkittävään heikentymiseen. Yksinäisyyden seuraukset voivat ulottua aikuisuuteen asti esimerkiksi syrjäytymisen ja lisääntyneen palvelutarpeen muodossa.

Kouluissa ja oppilaitoksissa järjestettävä kummioppilas- ja tutortoiminta, jossa vanhemmat opiskelijat tukevat nuorempia, sekä oppilas- ja opiskelijakuntien toiminta luovat turvallisuutta, lisäävät yhteisöllisyyttä ja tarjoavat matalalla kynnyksellä tukea sitä tarvitseville.

Kuntien, valtion, hyvinvointialueiden ja järjestöjen on yhdessä etsittävä keinoja yksinäisyyden ehkäisyyn. Ikääntyneiden yksinäisyyttä on torjuttava vahvistamalla yhteisöllisiä palveluita ja varmistamalla, että jokaisella on mahdollisuus merkityksellisiin ihmissuhteisiin, osallisuuteen ja arjen tukeen. Yksinäisyyden vähentäminen ja yhteisöllisyyden edistäminen vaatii myös arjen pieniä tekoja muiden huomioimiseksi.

Digitalisoituvassa yhteiskunnassa mahdollisuudet ihmisten kohtaamiseen vähenevät. Ruutu-aika on lisääntynyt kaikenikäisillä, mikä haastaa hyvinvointia. Digilaitteiden runsaan ja rajaamattoman käytön on todettu heikentävän nuorten itsesäätelytaitoja sekä heikentävän ajattelukyvyyn ja tunteiden ilmaisun kehittymistä. Aivot kehittyvät vuorovaikutuksessa, jossa opitaan säätelemään keskittymistä, käyttäytymistä ja tunteita. Digimaailmassa kasvanut sukupolvi ei aina saa riittävästi tätä kehitykselle välttämätöntä vuorovaikutusta, sillä somen ja pelaamisen ärsyketulva vie tilaa hitaalta, ponnistelua vaativalta toiminnalta. Eri elämänvaiheisiin annettavilla ruutu-aikasuosituksilla voidaan vähentää ruutuajan negatiivisia vaikutuksia ihmisten arjessa. Sosiaalisen median käytön rajaamista ikärajoilla on edistettävä, ja lisäksi muita keinoja sosiaalisen median käytön haittojen vähentämiseksi on selvitettävä. Huoltajien on tärkeää tiedostaa oma vastuunsa lasten suojelemisesta verkossa. Samaan aikaan on tunnistettava sosiaalisen median mahdollisuudet vuorovaikutuksen ja yhteisöllisyyden rakentamisessa.

Peräti puolet yksinasuvista kokee koko ajan tai suurimman osan ajasta yksinäisyyttä. Sosiaalisten suhteiden mahdollistaminen, yhteisölliset tilat ja osallisuus tukevat yksinasuvien positiivista mielenterveyttä. Suomessa yksinasuvia on kansainvälisesti vertaillen suuri määrä, ja heistä joka kolmas joutuu elämään köyhyysrajan alapuolella. Yksinasuvilla syrjäytymisriski on korkeampi kuin muilla. Yksinasuvien työkäisten miesten kuolleisuus on kolminkertainen ja naisten kaksinkertainen verrattuna samanikäisiin parisuhteessa oleviin. Yksinasuvat on tunnistettava ryhmänä nykyistä paremmin, ja heille on suunnattava palveluita ja neuvontaa. Yksinasuvat on huomioitava yhteiskunnan kaikilla tasoilla tasavertaisina muiden perhemuotojen kanssa. Samalla on annettava tilaa erilaisille elämisen ja perheiden muodoille. Laatimalla yksinäisyyden vähentämisen toimenpideohjelma voidaan kunnissa löytää konkreettisia keinoja yksinäisyyden ja siitä seuraavien negatiivisten vaikutusten vähentämiseksi.

5.4. Järjestö- ja vapaaehtoistoiminta osallisuuden vahvistajana

Järjestötoiminta on edelleen aktiivista Suomessa, ja sen edellytyksistä on pidettävä huolta. On varmistettava, että kansalaisyhteiskunta pysyy elävänä ja toimintakykyisenä. Suomalaisille on tärkeää osallistua vapaaehtoistoimintaan, ja siihen halutaan osallistua kasvokkain. Eniten kasvokkaista kohtaamista eri ikäryhmiä kaipaavat nuoret. Järjestötoiminnassa on kannustettava ylisukupolvisen yhteistyöhön, jotta järjestökenttä pysyy toimivana, aktiivisena ja kehittyvänä.

Kansalaisjärjestöt täydentävät julkisen sektorin roolia. Järjestöjen työ lisää ihmisten hyvinvointia ja säästää yhteiskunnan varoja, kun ongelmia ehkäistään ajoissa. Samalla niiden asiantuntijuuteen ja kansalaistoimintaan perustuva toiminta rakentaa luottamusta ja osallisuutta.

Kansalaisjärjestöt tuovat ihmisten äänen, tiedon ja arjen kokemukset mukaan yhteiskunnalliseen keskusteluun ja päätöksentekoon. Julkisen vallan on tuettava järjestöjen toimintaedellytyksiä ja tunnistettava niiden rooli sosiaalisena investointina osana toimivaa demokratiaa ja kestävästä hyvinvointivaltiota. Terveystiedon edistämiseen ja kansanterveystyön rahoitukseen on kiinnitettävä huomiota pitkällä aikavälillä, ja rahoituksen taso on suhteutettava haittoihin nykyistä paremmin.

Riittäväällä julkisella rahoituksella varmistamme, että jatkossakin kansalaisjärjestöillä, oppilaitoksilla ja yhteisöillä on mahdollisuus ohjata vapaaehtoisia toiminnassaan. Vapaaehtoistoiminta ei synny itsestään, vaan se vaatii ammattimaista koordinaointia ja resursseja. Kokemusasiantuntijoiden rooli järjestötoiminnassa on merkittävä. Jatkossa on tärkeää kehittää kokemus-

asiantuntijoiden käyttöä, koulutusta ja roolien monipuolistamista entistä systemaattisemmin. Järjestöt ovat julkisen sektorin kumppaneita, jotka vahvistavat osallisuutta, ehkäisevät syrjäytymistä ja edistävät hyvinvointia kaikkialla Suomessa.

On huolehdittava siitä, että tilat, joissa harjoitetaan vapaaehtoistoimintaa, kuten seura- ja opiskelijatoimintaa, sijaitsevat lähellä ihmisiä ja että niiden käyttö on maksutonta tai mahdollisimman edullista.

5.5. Mahdollisuuksia aktiiviseen elämään, liikkumiseen ja hyvinvointiin on tuettava

Suomalaiset liikkuvat edelleen monella tavalla aktiivisesti, mutta arjen aktiivisuus on vähentynyt kaikissa ikäryhmissä, ja alueellinen sekä ihmisryhmien välinen eriytyminen on lisääntynyt. Suomalaisten fyysinen toimintakyky on heikentynyt, ja liikkumattomuuden kustannukset nousevat vuosittain miljardeihin. Liikunnan ja urheilun on oltava kaikkien saavutettavissa sosioekonomisesta asemasta huolimatta, ja ihmisten liikkumista on edistettävä yhteiskunnassa kaikin käytettävissä olevin keinoin, sillä liikkumisella ja fyysisellä aktiivisuudella on todennestusti myönteisiä vaikutuksia fyysiseen, psyykkiseen ja sosiaaliseen hyvinvointiin. Jokaisella on oltava yhdenvertainen mahdollisuus liikkua terveyden ja hyvinvoinnin kannalta riittävästi.

Liikkumisen mahdollisuudet on turvattava paikallisesti, alueellisesti ja valtakunnallisesti. Alueiden eriytymistä tapahtuu niin kaupunkien sisällä kuin myös alueellisesti. Liikuntapaikkarakentamisessa on tulevaisuudessa korostettava yhä enemmän ennakointia, monikäyttöisyyttä ja muunneltavuutta. Lapsilla ja nuorilla on oltava mahdollisuus harrastaa liikuntaa monipuolisesti, lähtökohtaisesti omalla paikkakunnallaan ja kaupungeissa omalla alueellaan. Liikettä on tuotava sinne, missä ihmisten arki on.

Nuorten fyysinen aktiivisuus ja liikunnan harrastaminen vähenevät selvästi toiselle asteelle siirryttäessä, ja korkea-asteelle siirryttäessä liikkumattomuus lisääntyy edelleen. Koska liikunta tarjoaa yhteisöllisyyttä, yhteisötaitoja ja yhteenkuuluvuutta ja voi osaltaan vähentää syrjäytymisriskiä ja mielenterveysongelmia, on liikunnallisen elämäntavan juurruttaminen aloitettava jo mahdollisimman varhaisessa vaiheessa, ja siitä on pidettävä kiinni läpi koulutusasteiden. Liikunnallisen elämäntavan edistäminen on lisättävä lakiin varhaiskasvatukseen, toisen asteen sekä korkea-asteen osalta, kuten on tehty esi- ja perusopetuksen kohdalla. Lähi-iäkuksillä on keskeinen rooli liikkuvan elämäntavan omaksumisessa.

Liikunnallinen elämäntapa ja riittävä liike arjessa eivät toteudu vain liikuntapolitiikan avulla. Siksi tarvitsemme poikkihallinnollisia toimia kaikilla politiikan sektoreilla, esimerkiksi ennaltaehkäiseviä keinoja terveydenhuollossa sekä osana kaupunkisuunnittelua. Elintapaohjauksen ja liikuntaneuvonnan sujuva palveluketju hyvinvointialueilla ja kunnissa on varmistettava. Ihmisten hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseen kannustavan rahoituksen osuutta kunnissa ja hyvinvointialueilla on kasvatettava ja kohdennettava ennaltaehkäisevään toimintaan. Kohdentamista on seurattava ja arvioitava. Yritysten resursseja ennaltaehkäisevän toiminnan järjestämisessä on hyödynnettävä.

Liikunta ja urheilu ovat elinvoimatekijöitä kunnille, alueille ja valtakunnallisesti. Urheiluseurat ja yhdistykset tekevät arvokasta työtä harrastamisen, liikkumisen ja urheilun mahdollistamiseksi, ja toimintaa järjestetään laajasti kaiken tasoisille liikkujille ja urheilijoille. Huippu-urheilijaksi kasvamista ja tavoitteelliselle urheilu-uralle suuntautuvia on tuettava erilaisin toimin. Liikunta-alan yritystoiminnalla on keskeinen rooli sekä paikallisen elinvoiman lisääjänä että ihmisten liikuttajana. Liikuntamuotojen moninaistuminen, rahoituksen hajautuminen ja liikuntapalvelui-

den laaja toimijakenttä asettavat haasteensa liikkumisen yhdenvertaisten mahdollisuuksien toteutumiselle. Liikunnassa ja urheilussa on huomioitava entistä paremmin eritaustaisten sekä ikääntyvien tarpeet, ja lapsille ja nuorille on oltava riittävästi tarjolla ei-kaupallisia vapaa-ajan vieton ja harrastamisen tiloja. Myös ilmastonmuutos tulee haastamaan liikuntasektorin toimintaa monella tapaa, ja siihen on varauduttava. Vihreä siirtymä ja hiilineutraalisuustavoite on huomioitava liikuntaolosuhteiden valmisteluissa.

Vaikka digitaalisten palveluiden ja laitteiden käyttö on kasvanut, mikä on yksi merkittävä tekijä paikallaan olon lisääntymisessä, tarjoaa digitalisaatio liikuntaan ja liikkujille myös mahdollisuuksia liikunnan lisäämiseen, tulosten mittaamiseen ja oman kehityksen seuraamiseen. Liikkumiseen kannustavilla ja tukevilla sovelluksilla on parhaimmillaan mahdollisuus ehkäistä sairastamisen kuluja. Pelillistäminen ja palkitseminen lisäävät liikettä kuin huomaamatta. Yhteisöllisyyttä voidaan myös lisätä erilaisilla liikuntaan liittyvillä sovelluksilla, jotka luovat ryhmiä ja yhdistävät liikkujia harrastusten pariin.

Suomessa on luotu monia loistavia käytäntöjä, jotka ovat lisänneet liikettä ympäri Suomen. Yksi näistä on Harrastamisen Suomen malli, joka mahdollistaa matalan kynnyksen ja edullisen harrastamisen monille lapsille ja nuorille. Harrastamisen Suomen mallin toteuttamista on sujuvoitettava niin, että nuorisolain alla tapahtuvassa harrastustoiminnassa voidaan huomioida nykyistä paremmin perusopetuslain alaisuudessa tapahtuvan toiminnan tarpeet. Sujuvoittaminen voi tarkoittaa esimerkiksi sitä, että Harrastamisen Suomen mallin toimintaa on voitava järjestää koulupäivän aikana ja koulukuljetukset on voitava toteuttaa niin, että koulukuljetuksen piirissä olevilla oppilailla on mahdollisuus osallistua koulupäivän jälkeen tapahtuvaan Harrastamisen Suomen mallin toimintaan. Harrastamisen Suomen malli on laajennettava myös toiselle asteelle.

5.6. Kulttuuri kuuluu jokaiselle kaikkialla Suomessa

Elinvoimainen ja kehittyvä taide- ja kulttuurielämä ovat sivistyksemme ja hyvinvointivaltiomme kivijalka. Kulttuuri ei ole luksuspalvelu, eikä kulttuuripolitiikassa ole kysymys hyväntekeväisyydestä. Kulttuurin kokeminen lisää hyvinvointia, ja sillä on ennaltaehkäisevä vaikutus moniin yhteiskunnallisiin haasteisiin, kuten yksinäisyyteen, segregatioon ja mielenterveyden ongelmiin. Suomalaisuus rakentuu yhteisen kulttuuriperintömme varaan, ja sen vaaliminen on velvollisuutemme osana historiallista jatkumoa.

Kulttuuripolitiikan lähtökohtana on oltava arvostus kotimaisia kieliä, kulttuuria ja sen tekijöitä kohtaan. On luotava puitteet kulttuurin elinvoimaisuudelle ja kasvulle sekä mahdollistettava kulttuuriosallistuminen kaikille esimerkiksi taloudellisesta asemasta, asuinpaikasta, iästä tai toimintakyvystä riippumatta ja kaksikielisyys huomioiden. Lasten ja nuorten mahdollisuuksia sekä kokea että luoda kulttuuria on vahvistettava.

Myös muiden Suomen kotoperäisten vähemmistökielten eli saamen, romanin ja karjalan kielten sekä suomalaisen ja suomenruotsalaisen viittomakielen asemaa on vahvistettava. Saamelaisien oikeutta oman kielen ja kulttuurin kehittämiseen ja ylläpitämiseen on vahvistettava, ja saamelaisten perinteisten elinkeinojen toimintaedellytyksistä on huolehdittava. Osana kulttuuripolitiikkaa on edistettävä lisäksi pohjoismaista kulttuuriyhteistyötä ja vuorovaikutusta kansalaisjärjestöjen kesken.

Kulttuurin arvostuksen on näytävä riittävänä julkisena rahoituksena, lainsäädännön toimivuu-
tena ja tekijöiden oikeutena korvaukseen omasta työstään. Tekijänoikeuspiratismiin puuttu-

miseen on löydettävä tehokkaita keinoja. Tavoitteena on oltava kulttuurin rahoitusosuuden nostaminen yhteen prosenttiin valtion budjetista.

Kulttuuripolitiikka on luonteeltaan moniulotteista, ja se läpileikkaa yhteiskuntapolitiikan ja hallinnon eri tasoja. Näin ollen kulttuuripoliittisten päätösten poikkihallinnollisuutta ja strategista yhteistyötä eri hallinnonalojen, -tasojen sekä julkisen, yksityisen ja kolmannen sektorin välillä on parannettava. Hyvinvointialueiden ja kuntien rahoitusjärjestelmää on kehitettävä tunnistamaan nykyistä paremmin kulttuurin ennaltaehkäisevä rooli sosiaali- ja terveydenhuollossa.

Luovalla alalla on huomattava potentiaali taloudellisen kasvun ja innovaatioiden näkökulmasta. Luovan alan kansainvälistymistä, kulttuurivientiä ja Suomen maakuvatyötä on vahvistettava. Pitkän aikavälin tavoitteenamme on kaksinkertaistaa luovan talouden osuus bruttokansantuotteesta.

Kulttuuri kuuluu jokaiselle kaikkialla Suomessa. Kulttuuripalveluiden saavutettavuuden näkökulmasta on tärkeää panostaa alueellisiin rakenteisiin, kuten kirjastoverkkoon ja alueellisiin taidelaitoksiin eli teattereihin, museoihin ja orkestereihin.

5.7. Oikeus nauttia lähiluonnosta ja velvollisuus huolehtia siitä

Lähiluonto on tärkeä ihmisten hyvinvoinnille ja virkistäytymiselle. Lähiluonto vahvistaa luonnon monimuotoisuutta ja tukee lajien säilymistä myös taajamissa. Kaikilla on oltava mahdollisuus arjen luontokokemuksiin lähellä kotia, ja jokaisenoikeudet luovat tälle vahvan perustan. Mahdollisuuksia säännölliseen ulkoiluun on lisättävä myös heille, joiden toimintakyky on rajoittunut. Lähiluonnon arvot on tunnistettava selkeänä osana kestävästä kehityksestä.

Kasvavassa kunnassa on oltava tilaa sekä lähiluonnolle että uudelle rakentamiselle. Ne voidaan useimmiten sovittaa yhteen, kun suunnittelussa toimitaan harkitusti ja pitkäjänteisesti. Lähiluonnon suojeleminen on tärkeä osa kaavoitusta. Luonnonsuojelun lisäksi kuntien on pyrittävä lisäämään kaupunkivihreää ja latvuspeittoa huomioiden samalla ilmastonmuutoksen vaikutuksiin varautuminen. Lähiluontoa ovat myös eläimet, joiden elinympäristöihin on kiinnitettävä huomiota.

Meillä jokaisella on lisäksi velvollisuus huolehtia lähiluonnosta. On tärkeä huolehtia siitä, että päiväkodeissa ja kouluissa lapsilla ja oppilailla on mahdollisuus liikkua luonnossa osana opetusta. Tämä on keino tukea luontosuhteen muodostumista.

5.8. Ihmisillä on keskeinen rooli eläinten hyvinvoinnin mahdollistajina

Eläimiä on kohdeltava kunnioittavasti, eettisesti ja läpinäkyvästi. Eläinten hyvinvointi on turvattava vahvalla lainsäädännöllä, tehokkaalla valvonnalla ja uusimpaan tutkimustietoon perustuvalla sääntelyn kehittämisen avulla. Lajityypillisen käyttäytymisen mahdollisuudet on turvattava niiden tuotanto-, harraste- kuin lemmikkieläimille, ja eläimille kipua tai stressiä aiheuttavia käytäntöjä on vähennettävä.

Suomalaisen eläintuotannon on oltava kestävä ja eettisesti korkeatasoista. Samalla on huolehdittava eläimistä vastuuta kantavien ihmisten jaksamisesta, kuten maataloustuottajien riittävästä lomituspalveluista. Eläinsuojelurikoksiin, pentutehtailuun ja hyvinvointia heikentä-

vään jalostukseen on puututtava nykyistä tehokkaammin. Valvontaeläinlääkärien resursseista on huolehdittava kautta maan.

Turkistarhaus on eläinten hyvinvoinnin näkökulmasta kestävä elinkeino, josta on luovutettava hallitusti oikeudenmukaisen siirtymän keinoin Suomessa ja koko EU-alueella. Myös eläinkokeita on vähennettävä, ja vaihtoehtoisten menetelmien käyttöönottoa on edistettävä.

Petopoliitikassa on tärkeää suojelun sosiaalinen hyväksyttävyys ja hyvä keskusteluyhteys eri tahojen, kuten viranomaisten, paikallisväestön, metsästäjien ja luonnonsuojelujärjestöjen, välillä. Villieläinten hyvinvoinnissa keskeistä on elinympäristöjen suojelu sekä kärsimystä vähentävät käytännöt metsästyksessä, kalastuksessa ja eläinmatkailussa. Sääntelyn, koulutuksen ja valvonnan on tuettava eläinten hyvinvointia kaikessa ihmisen toiminnassa.

6. Lopuksi

SDP:lle hyväksyttiin puoluekokouksessa vuonna 2020 poliittinen ohjelma, jota päivitettiin vuoden 2023 puoluekokoukseen. Vuoden 2026 puoluekokoukseen on valmisteltu uusi poliittinen ohjelma puhtaalta pöydältä.

Vuoden 2020 jälkeen moni asia on muuttunut varsin lyhyessä ajassa merkittävästi. Pandemian jälkeen sota Euroopassa, Suomen liittyminen Naton jäseneksi, politiikan suunnanmuutos Yhdysvalloissa ja nykyhallituksen politiikka vaikuttavat myös SDP:n politiikkaan. Elämme erilaisten huolien sävyttämää aikaa.

Ihmiset odottavat puolueilta ratkaisuja, joilla tartutaan päättäväisesti isoihin yhteiskunnallisiin kysymyksiin. Siksi SDP:ssä aloitettiin vuoden 2024 marraskuussa uusi ohjelmatyö, jonka pohjalta syntyi laaja analyysi ja lukuisia toimenpide-ehdotuksia. Uuden ohjelmatyön tavoitteena on ollut ihmisten luottamuksen vahvistaminen.

Puolueen aktiivinen ohjelmatyö tulee jatkumaan myös tulevaisuudessa. Näin huolehdimme, että SDP:n politiikka pysyy kiinni ajassa ja meillä on kuhunkin hetkeen ajantasaisia ratkaisuehdotuksia.

Tulevaisuus tehdään yhdessä. Kaiken voi tehdä reilummin.

